

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ AKADEMİ DERGİSİ
Journal of Humanities and Social Sciences Academy

İ N T O B A

www.intoba.org

VOLUME 5 / ISSUE 1 / JUNE 2025

Cilt 5 / Sayı 1 / Haziran 2025

ISSN: 2791-6766

İ N T O B A

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal

Bilim, insanlığın en değerli mirasıdır.

İNTOBA

Science is the most valuable heritage of humanity.

JHSSA

ISSN: 2791-6766

DERGİ BİLGİSİ

PUBLICATION INFORMATION

İNTOBA

İ N T O B A

İNTOBA

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi
Uluslararası Hakemli Dergi
Cilt 5, Sayı 1 – Haziran 2025
ISSN: 2791-6766

JHSSA

Journal of Humanities and Social Sciences Academy
International Peer-Reviewed Journal
Volume 5, Issue 1 – June 2025
ISSN: 2791-6766

Bu dergideki tüm makaleler turnitin programında taranmıştır.
All articles in this journal have been scanned in the turnitin programme.

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Research and Publication Ethics have been respected in the published articles; the international standards published by COPE (Committee on Publication Ethics) for Editors and Authors have been taken into consideration.

DİZİNLER VE VERİTABANLARI | INDEXING AND ABSTRACTING

ERIHPLUS
Asos İndeks

İSAM
Türkeğitimindeksi - TEİ

Yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayınlanmakta olup, her bir sayı, alanında uzman (Doktor, Doçent, Profesör) hakemler tarafından titizlikle değerlendirilen özgün çalışmaları içermektedir.

İNTOBA, sosyal bilimler, eğitim bilimleri, kültür-sanat ve dil alanlarında özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları uluslararası bir platformda paylaşmayı amaçlayan, çift-kör hakemli, açık erişimli bir dergidir. Dergimiz, disiplinlerarası bir yaklaşımla, bu alanlardaki güncel tartışmalara, araştırmalara ve uygulamalara yer vermektedir.

*It is published twice a year, in **June** and **December**, and each issue contains original studies that are meticulously evaluated by expert referees (Doctor, Associate Professor, Professor).*

INTOBA is a double-blind peer-reviewed, open access journal that aims to share original and qualified scientific studies in the fields of social sciences, educational sciences, culture-arts and language on an international platform. With an interdisciplinary approach, our journal includes current discussions, research and applications in these fields..

CİLT | VOLUME 5 / SAYI | ISSUE 1 / HAZİRAN | JUNE 2025

YAYIN DİLİ / PUBLICATION LANGUAGE

Türkçe - English

Ücretsiz | Free of Charge

İMTYAZ SAHİBİ - YAYINCI | PROPRIETOR - PUBLISHER
Assist. Prof. Dr. Mehmet Nuri ŞANDA - Ardahan University

TASARIM | DESING
Oresoft Yazılım Ltd. Şti.

YÖNETİM YERİ VE YAZIŞMA ADRESİ
MANAGEMENT CENTER AND COMMUNICATION

www.intoba.org

info@intoba.org

intobadergisi@gmail.com

Sırrı Çelik Bulvarı No: 4 Kat: 9/124 Çekmeköy / İstanbul / Türkiye

İNTOBA'da yer alan makalelerdeki görüşler, bu görüşlerden doğabilecek hukuki ve cezai sorumluluklar, varsa yazım eksiklikleri ve hataları makale sahiplerine ait olup İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi'ni - İNTOBA'yı bağlamaz.

Bu dergide yayımlanan eserlerin telif hakları yazarlarına aittir. Bu nedenle İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi (İNTOBA) yazarlardan hakem değerlendirme ücreti talep etmez ve makalesi yayımlanan yazarlara ödeme yapmaz. Makaleler, Creative Commons Alıntı-Gayriticari 4.0 (CC BY-NC) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Lütfen yazar ile iletişime geçmek için iletişim bilgilerinin yer aldığı eserin ilk sayfasına bakınız.

The opinions in the articles in INTOBA, the legal and criminal responsibilities that may arise from these opinions, and the spelling deficiencies and errors, if any, belong to the article owners and do not bind the Journal of Humanities and Social Sciences Academy - INTOBA.

The copyrights of the works published in this journal belong to their authors. For this reason, the Journal of Humanities and Social Sciences Academy - INTOBA does not demand a peer review fee from the authors and does not pay the authors whose articles are published. Articles are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY-NC) International Licence. Please see the first page of the manuscript for contact information to contact the author.

DERGİ BİLGİSİ

PUBLICATION
INFORMATION

İNTOBA

İNTOBA

ISSN: 2791-6766

BAŞ EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Emeritus Prof. Peter Benjamin Golden *Rutgers, The State University of New Jersey - USA*

EDİTÖR | EDITOR

Prof. Dr. Elçin İbrahimov *Karabakh University - Xankendi - Azerbaijan*

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ | ENGLISH LANGUAGE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Fatma Köprülü *Near East University - Nicosia - TRNC (Cyprus)*

Assist. Prof. Dr. Bashir Saade *University of Stirling - Scotland - United Kingdom (UK)*

Science Expert. Zeynep Sav *Republic of Turkey Ministry of National Education - Ankara - Türkiye*

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ | TURKISH LANGUAGE EDITORS

Assist. Prof. Dr. Yasemin Çürük *Dogus University - İstanbul - Türkiye*

Assist. Prof. Dr. Hatice Veli *Istanbul Gelisim University - İstanbul - Türkiye*

ALAN EDİTÖRLERİ | AREA EDITORS

ANTROPOLOJİ

Prof. Dr. Antonella Minelli *University of Molise - Molise - Italy*

ÇEVİRİ BİLİM, DİL BİLİM, FİLOLOJİ

Prof. Dr. Natalia Luchianciuc *B.P. Hasdeu State University - Cahul - Republic of Moldova*

Assoc. Prof. Dr. Jozef Stefcik *University of Economics in Bratislava - Bratislava - Slovakia*

EDEBİYAT VE KÜLTÜREL MİRAS

Assist. Prof. Dr. Sandra Guglielmi *University of Molise - Molise - Italy*

EĞİTİM BİLİMLERİ VE PEDAGOJİ

Prof. Dr. Kulash Mamirova *Kazakh National Women's Teacher Training Univ. Kazakhstan*

MÜZİK - SANAT

Prof. Dr. Katarina Eric *University of Kragujevac - Kragujevac - Serbia*

TARİH

Assoc. Prof. Dr. Alev Duran *İstanbul Aydın Üniversitesi - İstanbul - Türkiye*

PSİKOLOJİ

Prof. Dr. Rejep Rejepov *Cyprus Aydın University - Kyrenia - TRNC (Cyprus)*

SOSYAL BİLİMLER

Assist. Prof. Dr. Yaroslav Pylypchuk *National Pedagogical Dragomanov University - Kyiv, Ukraine*

SOSYOLOJİ

Assist. Prof. Dr. Kateryna Bannikova *Kharkiv University of Humanities - Kharkiv - Ukraine*

EDİTÖR
KURULU

BOARD OF EDITORS

İNTOBA

BİLİM KURULU | SCIENCE BOARD

Prof. Dr. Şerife Yorulmaz	<i>Mersin University - Mersin - Türkiye</i>	
Prof. Dr. Hasan Yürek	<i>Mersin University - Mersin - Türkiye</i>	
Prof. Dr. Martin Stokes	<i>King's College London University - London - İngiltere</i>	
Prof. Dr. Rabije Murati	<i>University of Tetovo - Tetova - Republic of North Macedonia</i>	
Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu	<i>Necmettin Erbakan University - Konya - Türkiye</i>	
Prof. Dr. Mirzana Pasic-Kodric	<i>International University of Sarajevo - Bosnia and Herzegovina</i>	
Prof. Dr. Nazife Aydınoglu	<i>International Final University - Kyrenia - TRNC (Cyprus)</i>	
Prof. Dr. Leila Mingazova	<i>Kazan Federal University - Kazan - Russian Federation</i>	
Prof. Dr. Kateryna G. Mykhaiylova	<i>Kharkiv University of Humanities - Kharkiv - Ukraine</i>	
Prof. Dr. Nadiia Stezhko	<i>Kyiv National Economic University - Kyiv - Ukraine</i>	
Prof. Dr. Selahattin Döğüş	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam University - K.Maraş - Türkiye</i>	
Prof. Dr. Cildiz Urmanbetova	<i>Kyrgyzstan-Turkey Manas University - Bishkek - Kyrgyzstan</i>	
Prof. Dr. Amina Siljak-Jesenkovic	<i>Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu - Bosnia and Herzegovina</i>	
Prof. Dr. Lütviyye Asgerzade	<i>Azerbaijan National Academy of Sciences - Baku - Azerbaijan</i>	
Assoc. Prof. Dr. İbrahim Bozkurt	<i>Mersin University - Mersin - Türkiye</i>	
Assoc. Prof. Dr. Artea Panajotovic	<i>Alfa BK University - Belgrade - Serbia</i>	
Assoc. Prof. Dr. Jolita Dudaite	<i>Mykolas Romeris University - Vilnius - Lithuania</i>	
Assoc. Prof. Dr. Richard Szanto	<i>University of Szeged - Szeged - Hungary</i>	
Assoc. Prof. Dr. Saida Quliyeva	<i>Baku State University - Baku - Azerbaijan</i>	
Assoc. Prof. Dr. Dragica Zugic	<i>University of Donja Gorica - Podgorica - Montenegro</i>	
Assoc. Prof. Dr. Shahnoza Nazarova	<i>Academy of Sciences of Uzbekistan - Uzbekistan</i>	
Assoc. Prof. Gabriela Dubcova	<i>University of Economics in Bratislava - Bratislava - Slovakia</i>	
Assist. Prof. Dr. Girayalp Karakuş	<i>Amasya University - Turkey</i>	
Assist. Prof. Dr. Raziiakhan Abdieva	<i>Kyrgyzstan-Turkey Manas University - Bishkek - Kyrgyzstan</i>	
Assist. Prof. Dr. Radka Stolarikova	<i>Czech University of Life Sciences Prague - Czech Republic</i>	

BİLİM KURULU

BOARD OF SCIENCE

İNTOBA

HAKEM LİSTESİ

LIST OF REFEREES

İNTOBA

İ N T O B A

ISSN: 2791-6766

HAKEM LİSTESİ | LIST OF REVIEWERS

Prof. Dr. İbrahim Erdoğan

Nigde Omer Halisdemir - Nigde – University

ibrahimerdogdu23@hotmail.com

Prof. Dr. Elçin İbrahimov

Karabakh University – Xankendi – Azerbaijan

<https://orcid.org/0000-0002-1105-9345>

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz Özkaya

Baskent University - Ankara – Türkiye

<https://orcid.org/0000-0001-9165-4664>

Assoc. Prof. Dr. Nilgün Nurhan Kara

Izmir Katip Celebi University - Izmir – Turkey

<https://orcid.org/0000-0001-6168-5996>

Assoc. Prof. Dr. Alizade Memmedov

Baku State University - Baku – Azerbaijan

<https://orcid.org/0009-0000-5358-4271>

Assist. Prof. Dr. Durmuş Gür

Karabük University - Karabük – Turkey

<https://orcid.org/0000-0002-9945-8825>

Assist. Prof. Dr. Vedat Kanat

A. Türkeş Science & Technology University - Adana - Türkiye

<https://orcid.org/0000-0002-6529-9491>

Assist. Prof. Dr. Qaisar Nasrat

Ibn Haldun University - Istanbul – Turkey

<https://orcid.org/0000-0003-4676-8122>

Assist. Prof. Dr. Banu Çetin Ünal

Karadeniz Technical University – Trabzon – Turkey

<https://orcid.org/0000-0003-2651-6286>

Assist. Prof. Dr. Nezahat Belen

Pamukkale University - Denizli – Turkey

<https://orcid.org/0000-0003-4920-703X>

DERGİ HAKKINDA

ABOUT THE JOURNAL

İNTOBA

İNTOBA

İNTOBA, Uluslararası, çift kör hakemli, akademik, açık erişimli bir dergidir. İNTOBA Azerbaycan, Amerika Birleşik Devletleri, Bosna Hersek, İngiltere, İtalya, Kazakistan, Kırgızistan, KKTC. (Kıbrıs), Litvanya, Macaristan, Makedonya, Karadağ, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Slovakya, Türkiye ve Ukrayna'dan farklı disiplinlere mensup akademisyenleri bir araya getirmiştir.

AMAÇ

İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi (Journal of Humanities and Social Sciences Academy), eleştirel bakış açılarını teşvik eden dergi, farklı disiplinlere mensup bilim insanlarının bilimsel niteliği yüksek çalışmalarını yayımlayarak alanındaki bilgi birikimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

KAPSAM

İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi Antropoloji, Çeviri Bilim, Dilbilim, Filoloji, Edebiyat ve Kültürel Miras, Eğitim Bilimleri ve Pedagoji, Müzik, Sanat, Psikoloji, Sosyal Bilimler, Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler alanlarında yapılan özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları uluslararası bir platformda paylaşmayı amaçlayan, çift-kör hakemli, açık erişimli bir dergidir.

Yayımlanma Ayları

İNTOBA, **Haziran – Aralık**'ta yayımlanır.

AÇIK ERİŞİM

İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi, bilimsel çalışmaların ilerleyebilmesi için BOAI - Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi'nde yer alan, hakemli dergi literatürünün açık erişimli olması girişimini destekler ve yayımlanan tüm yazıları herkesin okuyabileceği ve indirebileceği bir ortamda ücretsiz olarak sunar. İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi, editörler kurulu, yayın kurulu, danışma kurulu, yazarları ve hakemleri "Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics, COPE)" ve "Açık Erişim Dergiler Dizini (Directory of Open Access Journals, DOAJ)" gibi kuruluşlar tarafından belirlenmiş "Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık İlkeleri ve En İyi Uygulamalar"a bağlı kalarak, akademik ve etik standartlarla uyumlu bir şekilde yayıncılıkta yanlış uygulamaların önüne geçmeyi taahhüt eder.

INTOBA

INTOBA is an international, double-blind peer-reviewed, academic, open-access journal. INTOBA has brought together academics from various disciplines from Azerbaijan, the United States of America, Bosnia and Herzegovina, England, Italy, Kazakhstan, Kyrgyzstan, TRNC (Cyprus), Lithuania, Hungary, Macedonia, Montenegro, Uzbekistan, the Russian Federation, Serbia, Slovakia, Turkey, and Ukraine.

AIM

INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy, a journal that promotes critical perspectives, aims to contribute to the body of knowledge in its field by publishing high-quality scientific works of researchers from various disciplines.

SCOPE

INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy is a double-blind peer-reviewed, open-access journal that aims to share original and high-quality scientific studies in the fields of Anthropology, Translation Studies, Linguistics, Philology, Literature and Cultural Heritage, Educational Sciences and Pedagogy, Music, Art, Psychology, Social Sciences, Sociology, and International Relations on an international platform.

Publication Months

*INTOBA is published in **June and December**.*

OPEN ACCESS POLICY

INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy supports the initiative for open access to peer-reviewed journal literature, as stated in the BOAI - Budapest Open Access Initiative, for the advancement of scholarly work, and provides all published articles free of charge in an environment where everyone can read and download them. INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy, its editorial board, publication board, advisory board, authors, and reviewers are committed to preventing malpractice in publishing in accordance with academic and ethical standards by adhering to the "Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing" determined by organizations such as the "Committee on Publication Ethics (COPE)" and the "Directory of Open Access Journals (DOAJ)".

DERGİ HAKKINDA

ABOUT THE JOURNAL

İNTOBA

ARŞİV POLİTİKASI

İNTOBA - İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi (Journal of Humanities and Social Sciences Academy)'de yayımlanan tüm çalışmalar derginin kendi web sitesinde yazar ve araştırmacıların faydalanması amacıyla arşivlenmektedir. Dergide yayımlanan tüm makalelere ait üst veriler ve tam metinler XML ve .pdf formatında 3. parti bulut bir sunucuda erişime kapalı bir şekilde saklanmaktadır. ZENODO aracılığıyla tüm makaleler (.pdf) formatında ZENODO sunucularında saklanmakta ve makaleye verilen doi numaralarıyla erişime sunulmaktadır. Dergide yayımlanan tüm makaleler Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Milli Kütüphane bünyesindeki EYDES SİSTEMİ'ne yüklenmekte ve orada depolanmaktadır.
<https://www.millikutuphane.gov.tr/page/eydes>

ARCHIVE POLICY

All works published in INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy are archived on the journal's own website for the benefit of authors and researchers. All metadata and full texts of articles published in the journal are stored in XML and .pdf formats on a closed-access, third-party cloud server. Through ZENODO, all articles (.pdf) are stored on ZENODO servers and made accessible with the doi numbers assigned to the articles. All articles published in the journal are uploaded to the EYDES SYSTEM within the National Library affiliated with the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey and stored there:
<https://www.millikutuphane.gov.tr/page/eydes>

DOI KULLANIMI

DOI, alıntılama yapmak ve elektronik dokümanlara bağlantı vermek için kullanılabilir. DOI, elektronik yayımlamanın başlangıcında yayımcı tarafından belgelere atanan, alfa-nümerik şeritlerden oluşur ve benzersizdir. Atanan DOI hiçbir şekilde değişmez. Bu sebeple, bir dokümandan alıntılama yapmak için uygun bir araçtır. İNTOBA (ISSN: 2791-6766), yazarlara, bir makalenin kendi kendine arşivleme (yazarın kişisel web sitesi) ve yayımlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için bir makalenin (yayıncı pdf) nihai yayınlanmış sürümünün kullanılmasına izin verir.

DOI USAGE

DOI can be used for citation and linking to electronic documents. DOI consists of unique alphanumeric strings assigned to documents by the publisher at the beginning of electronic publication. The assigned DOI never changes. Therefore, it is a suitable tool for citing a document.

İNTOBA (ISSN: 2791-6766) allows authors to use the final published version of an article (publisher pdf) for self-archiving (author's personal website) and archiving in an institutional repository after publication.

İNTİHAL POLİTİKASI

İNTOBA'ya gönderilen tüm çalışmalar Turnitin İntihal Tespit Programı ile taranmaktadır. Makalelerin intihal (benzerlik) oranı en fazla % 20 olmalıdır. Bu oranı geçen makaleler reddedilerek yazar(lar)ına iade edilir. Raporda makalelerin tek bir kaynağa benzeşim oranı %10 ve üzeri olamaz. Benzerlik oranı %20'in altında olsa da sorun görülen makalelerin değerlendirme süreci sonlandırılır. Tezden üretilen makalelerde benzerlik oranı % 30'u geçemez.

PLAGIARISM POLICY

All submissions sent to INTOBA are scanned with the Turnitin Plagiarism Detection Program. The plagiarism (similarity) rate of articles must be a maximum of 20%. Articles exceeding this rate are rejected and returned to the author(s). In the report, the similarity rate of articles to a single source cannot be 10% or higher. Even if the similarity rate is below 20%, the evaluation process of articles with identified issues is terminated. For articles derived from theses, the similarity rate cannot exceed 30%.

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

INTOBA - İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi (Journal of Humanities and Social Sciences Academy), Committee on Publication Ethics (COPE), ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) yayın etiği ilkelerini benimsemiştir. Directory of Open Access Journals (DOAJ) ve Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönetmeliği tarafından yayınlanan Ulusal ve Uluslararası Etik Yayıncılık İlkeleri'ni benimsemiştir.

Editör ve Bilim / Yayın Kurulu Üyelerinin Dergide Makale Yayınlama Politikası:

- Derginin içeriğinin çeşitliliğini korumak ve diğer yazarlara daha fazla fırsat tanımak amacıyla derginin yayıncısı, baş editörü, editörleri, alan editörleri, yayın ve bilim kurulu üyeleri dergiye yayınlanmak üzere her yıl en fazla 1 (bir) makale gönderebilir.
- Her sayıda, dergi yönetiminden en fazla 2 (iki) kişinin makalesi yayınlanabilir. Daha fazlası yayınlanamaz.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Ön Değerlendirme Süresi: Ön değerlendirme süreci 15 gün içinde tamamlanmaktadır. Ön değerlendirme sürecinden başarıyla geçen makaleler için hakem süreci başlatılmaktadır.

Çift Kör Hakem Süreci: Dergimiz çift kör hakem süreci yürütmektedir. Hakemlerin yazarlarla aynı kurumdan olmamalarına özen gösterilmektedir. Hakem ve yazarların isimleri titizlikle saklanmakta ve hiçbir şekilde açıklanmamaktadır.

Hakem Ataması ve Karar: Makalenin alanına göre ilk aşamada iki hakem tayin edilmektedir. Gelen raporlar doğrultusunda editör incelemesini yapmakta ve bir karara varmaktadır. Editör gerekli görürse ilave hakem görüşüne başvurabilmektedir. Bir ret ve bir majör/minör revizyon veya kabul kararı verilmesi halinde editör üçüncü bir hakem görüşüne gerek duymadan kendi değerlendirmesini yaparak makale hakkında karar alabilir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergimiz gönderilen makaleler APA 6 referans formatına uygun hazırlanmalıdır. Yayımlanmak üzere gönderilecek bilimsel çalışmaların EASE (European Association of Science Editors) ilkelerindeki esaslar (Başlık, Yazar Listesi, Özet, Anahtar Kelimeler, Giriş, Yöntem, Bulgular ve Sonuç) dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

ETHICAL PRINCIPLES AND PUBLICATION POLICY

INTOBA - Journal of Humanities and Social Sciences Academy has adopted the publication ethics principles of the Committee on Publication Ethics (COPE) and ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors). It has adopted the National and International Ethical Publishing Principles published by the Directory of Open Access Journals (DOAJ) and the Council of Higher Education Scientific Research and Publication Ethics Directive.

Policy on the Publication of Articles by Editors and Science/Publication Board Members in the Journal:

- To maintain the diversity of the journal's content and provide more opportunities for other authors, the journal's publisher, editor-in-chief, editors, field editors, and members of the publication and science boards can submit a maximum of 1 (one) article each year for publication in the journal.
- In each issue, a maximum of 2 (two) articles from the journal management can be published. More than this cannot be published.

EVALUATION PROCESS

Preliminary Evaluation Period: The preliminary evaluation process is completed within 15 days. For articles that successfully pass the preliminary evaluation process, the refereeing process is initiated.

Double-Blind Peer Review Process: Our journal employs a double-blind peer review process. Care is taken to ensure that the referees are not from the same institution as the authors. The names of the referees and authors are meticulously kept confidential and are not disclosed in any way.

Referee Assignment and Decision: In the initial stage, two referees are assigned according to the field of the article. Based on the received reports, the editor conducts a review and makes a decision. If the editor deems it necessary, they may consult an additional referee. If one rejection and one major/minor revision or acceptance decision are received, the editor can make a decision about the article based on their own evaluation without needing a third referee's opinion.

ARTICLE WRITING GUIDELINES

Articles submitted to our journal must be prepared in accordance with the APA 6 reference format. Scientific works submitted for publication should be prepared taking into account the principles in the EASE (European Association of Science Editors) guidelines (Title, List of Authors, Abstract, Keywords, Introduction, Method, Findings, and Conclusion).

DERGİ HAKKINDA

ABOUT THE JOURNAL

INTOBA

İ N T O B A

ISSN: 2791-6766

DERGİ HAKKINDA

ABOUT THE JOURNAL

İNTOBA

MAKALENİN SAYFA TASARIMI

- Makalenin tümü Cambria yazı fontu ile A4 kağıt boyutunda yazılmalıdır.
- Sayfa yapısı olarak sağ, sol, alt ve üst kısımlardan 2,54 cm kenar boşluğu bırakılmalıdır.
- Satır aralıkları 1,15 cm şeklinde ayarlanmalıdır.
- Kapak sayfasındaki Türkçe ana başlık 11 punto, koyu ve büyük harfle; İngilizce ana başlık 11 punto, koyu, küçük harfle; özet abstract ve künyede kullanılan yazılarda 8 punto kullanılmalıdır.
- Makalenin iç bölümlerinde tüm yazılar 11 punto ile yazılmalıdır.
- Tablo, harita, fotoğraf, şekillerin başlık, içerik ve altında verilen kaynakları iki yana yaslı ve 10 punto ile yazılmalıdır.
- Sayfa en altında verilen dipnotlar da 10 punto ile yazılmalıdır.
- Paragraflar başında girinti bırakılmamalıdır.
- Paragraflar öncesi ve sonrasında 6nk boşluk bırakılmalıdır.
- Yazılarda ve kısaltmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'na uyulmalıdır.
- Dergimizin Türkçe ve İngilizce "Örnek Makale Yazım Şablonu"na web sitemizdeki Formlar menüsünden ulaşabilirsiniz.

GİZLİLİK BİLDİRİMİ

Editor, değerlendirme sürecinde gizliliği korumalıdır. Yazarların çalışmaları, hakemlere ve yayın ekibi dışında hiçbir kişiye açıklanmamalıdır. Hakem raporları da gizli tutulmalı ve yalnızca ilgili kişilerle paylaşılmalıdır.

ÜCRET POLİTİKASI

İNTOBA, yazarlardan gönderim bedeli, makale işleme bedeli, yayım ve basım ücreti gibi isimler altında **hiçbir ücret almamaktadır**. Makale yayınlamak için de yazarlara ödeme yapılmamaktadır.

LİSANS

İNTOBA – İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi'nin, açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC 4.0) ile lisanslıdır.

ARTICLE PAGE DESIGN

- The entire article must be written in Cambria font on A4 paper size.
- A margin of 2.54 cm should be left on the right, left, bottom, and top sides as the page layout.
- Line spacing should be set to 1.15 cm.
- The Turkish main title on the cover page should be 11 points, bold, and in uppercase letters; the English main title should be 11 points, bold, and in lowercase letters; the text used in the abstract and author information should be 8 points.
- All text in the body of the article should be written in 11 points.
- The titles, content, and sources given below tables, maps, photographs, and figures should be written in 10 points and justified.
- Footnotes given at the bottom of the page should also be written in 10 points.
- No indentation should be left at the beginning of paragraphs.
- A spacing of 6nk should be left before and after paragraphs.
- The Turkish Language Association's Spelling Guide should be followed in writings and abbreviations.
- You can access the Turkish and English "Sample Article Writing Template" of our journal from the Forms menu on our website.

CONFIDENTIALITY STATEMENT

The editor must maintain confidentiality during the evaluation process. Authors' work should not be disclosed to any individuals other than the reviewers and the publishing team. Reviewer reports must also be kept confidential and shared only with the relevant parties.

FEE POLICY

INTOBA does not charge authors any fees under names such as submission fee, article processing fee, publication fee, or printing fee. Authors are also not paid for publishing articles.

LICENSE

The open-access articles of INTOBA – Journal of Humanities and Social Sciences Academy are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

İNTOBA

İ N T O B A

ISSN: 2791-6766

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

Sosyal Bilimler - Tarih | Social Sciences - History

Doğan Gün

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Salgın Hastalıklar ve Afetler

1-13

Epidemics and Disasters in the Ottoman State During the First World War

Uluslararası İlişkiler - Hukuk - Tarih | International Relations - Law - History

Vusala Ahmadova

Uluslararası İnsancıl Hukukta "Yasadışı Savaşçılar"ın Hukuki Statüsü: I. ve II. Karabağ Savaşında Paralı Askerler ve Terör

14-29

The Legal Status of "Unlawful Combatants" in International Humanitarian Law: Mercenaries and Terror in the First and Second Karabakh Wars

Sosyal Bilimler - Tarih | Social Sciences - History

Tunay Karakök

Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik Hukuku: Normlar, Uygulamalar ve Toplumsal Etkiler

30-45

Marriage Law in the Byzantine Empire: Norms, Practices, and Social Implications

Sosyal Bilimler - Tarih - Coğrafya | Social Sciences - History - Geography

Muhammed Aslaner

1957 Fethiye Depremi

&

Filiz Çolak

1957 Fethiye Earthquake

46-62

Dil - Kültür Çalışmaları | Language - Culture Studies

Zerif Gülahyeva

Kültürlerarası Yetkinlik - Sosyokültürel Beceri Oluşumuna Etki Eden Temel Faktörler

63-76

Intercultural Competence - Key Factors Affecting the Formation of Socio-Cultural Skills

Doğın Gñn

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLAR VE AFETLER

Özet: Tarihin şekillenmesinde savaşlar önemli bir etkidir. Yaşanan yıkımlar benzer özellikler gösterir. Ancak Birinci Dünya Savaşı tarihte daha önce görülmemiş büyüklükte bir savaştır. Bu savaşta modern silahların sebep olduğu ölümler yanında, bulaşıcı hastalıklar da insanlık ve uygarlık tarihini şekillendiren derin izler bırakmıştır. Tarihte salgınlar, sadece insanları değil doğayı başka canlı türlerini ve içinde yaşanan toplumların yapılarını da etkilemiştir. Savaşlarda yenilmeyen güçlü devletler, çoğu defa salgının neden olduğu sosyal, siyasal, ekonomik ve demografik tahribatlarla yıkılmışlardır. Salgın hastalıklar, çoğunlukla askerler arasında kolayca yayılabildiği için tarihte en güçlü orduları bile kırıp geçirerek savaşları kaybetmelerine sebep olmuştur. İspanyol gribi olarak bilinen 1918 influenza salgınının, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinde önemli bir etkisinin olduğu hususunda görüş birliği vardır. Dört yıldan daha uzun bir sürede değerlendirilmesi gereken bu savaşa katılan her devletin, savaştan etkileniş şekli ve derecesi farklı olmuştur. Osmanlı cihetinde harp, diğer ülkelere göre daha ağır yaşanmıştır. Bu çalışmada salt bir savaş incelemesi yapmaktan daha farklı bir yöne odaklanılacaktır. İnsanlarla mikroplar arasındaki mücadelede gözle görülemeyen mikroorganizmaların cephede ve gerisinde yaptığı yıkım irdelenecektir. Osmanlı Devleti bu yıkıcı savaşta bulaşıcı hastalıklar, açlık, aşırı derecede sıcak ve soğuk iklim şartlarıyla da mücadele ettiği gibi çekirge sürülerinin sebep olduğu kıtlıklarla da karşı karşıya kalmıştır. Bu çekilen zorluklar, dönemi yaşayan bazı kişilerin hatıratlarından, araştırma inceleme eserlerden ve konuyla ilgili arşiv belgelerinden izlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Salgın, Çekirge, Açlık, Afet.

Epidemics and Disasters in the Ottoman State During the First World War

Abstract: Wars have been a driving force in shaping history. Devastations that occurred share similar characteristics. Yet, the First World War was unprecedented in its scale and magnitude. Beyond the loss of life caused by modern weaponry, contagious diseases carved deep scars into the fabric of human and civilizational history. Epidemics have affected not only human populations but also the natural world, other species, and societal structures. Even the formidable countries, undefeated in battle, have often collapsed under the weight of the social, political, economic, and demographic destruction wrought by pandemics. Contagious diseases - as they can spread swiftly among soldiers - have historically cut a swath through even the strongest armies, leading to their defeat in war. It is widely acknowledged that the 1918 influenza pandemic, commonly known as the Spanish flu, played a crucial role in hastening the end of the First World War. The war's impact, which should be assessed beyond its four-year duration, varied in scope and severity among the participating countries. Compared to others, the war was especially harsh on the Ottoman State. Rather than being only an analysis of war, this study focuses on another aspect. It delves into the struggle between humans and microbes, exploring the ravages caused by invisible microorganisms both on the front lines and behind the lines. In this devastating war, the Ottoman State fought not only against contagious diseases, famine, and climatic conditions such as extreme heat and cold, but also against locust outbreaks that caused food shortages. These hardships are explored through the memoirs of those who lived through the era, as well as scholarly research and archival records pertaining to the subject.

Keywords: Ottoman State, Epidemic, Locust, Famine, Disaster.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doktor Öğretim Üyesi, Tarih Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye, tarihcidogangun@gmail.com

Atf için / How to cite this article (APA 6): Gün, D. (2025). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Salgın Hastalıklar ve Afetler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 5(1), 1-13.

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15067937>

INTOBA, Haziran/June 2025; 5(1), 1-13.

ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY

Gönderim (Received): 12.01.2025

Revizyon (Revised): 23.02.2025

Kabul (Accepted): 20.03.2025

GİRİŞ

İnsanlar çağlar boyunca çevreye bağlı olarak yaşarken, değişen yaşam standartları yüzünden daha önce görülmemiş birçok salgının ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Kuşkusuz insanlardan daha kadim olan ve hastalıkların çıkış noktası sayılan mikroplar, insanların yerleşik hayata geçmesi ve tarımla uğraşmaları sonucunda daha öldürücü hale gelmişlerdir. İnsan dışındaki canlıların yaşam alanlarına yerleştiğinde, o ortamda yaşamakta olan canlılar birçok hastalığın kaynağı olmuşlardır. Doğal çevrenin insan eliyle bozulması, sıhhi olmayan yaşam konsepti, kıtlıkların ve tabii afetlerin çıkması, hastalıkların salgın hale dönüşmesine ve kitlesel ölümlere neden olduğu insanlık tarihi boyunca sürekli görülmüştür. Ancak çok eski çağlarda ilkel topluluklarda hastalıklar hep doğaüstü güçlerle ilişkilendirilmiştir. Tek tanrılı dinlere inanan toplumlarda da ilk zamanlar bu düşünce değişmemiştir. Savaşlar her zaman sağlık sorunlarına sebep olmuş ve hastalıklar salgınlara dönüşmüştür. Salgınların yaratmış olduğu ölümler, diğer hastalıklardan çok daha ciddi derecelerde. Savaş zamanları ortaya çıkan hastalıklar da savaşın gidişatını etkilemiştir. Mesela, Arapların Haçlı ordularını sıtma ile Rusların Napolyon'u tifoyla geri püskürttüğü kaydedilmiştir (Özdemir, 2010, s. 6). Savaş dönemlerinde salgın hastalıkların hızla yayıldığı görülmektedir. Bunda sömürgeci devletlerin payı büyüktür, çünkü yerel hastalıkları asker sevkiyatı ve değişimi sırasında kıtalar arasına yaymışlardır (McNeill, 1976, s. 42).

Salgınlar, toplumunun bünyesine yerleşmiş bir kurum olan tıbbın, toplum ile daha etkili ve karşılıklı iletişime girebildiği, içtimâî ve siyasî bağlamının açığa çıktığı, sorgulandığı ve hepsinin zeminini hazırladığı tarihi dönemlerdir. Bu incelemede, I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nde görülen salgın hastalıkların ve çekirge istilalarının sebep olduğu kıtlık ve açlığın boyutu, ordu dahilinde ve kamuda yarattığı etki ve olumsuz durumlara karşı alınan önlemler, bazı arşiv belgeleri ve araştırma inceleme eserler ışığında irdelenmeye çalışılacaktır.

SALGIN HASTALIKLAR

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra açlıkla beraber yaşanan en büyük sorunlardan biri hastalıklar olmuştur. Bu hastalıkların çoğu, savaş koşullarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Askerler, Sarıkamış'ın soğuk ikliminde, açlık yüzünden buldukları her şeyi yemek zorunda kalmışlardır. Köylüden satın alınan koyun veya keçi, iç organlarına kadar özenilmeden pişirilip yendiğinden salgın hastalıklar doğmuştur. Köyde sokaklar, pislikten geçilmez bir hale gelmiş ve hasta sayısı her geçen gün artmıştır (Yergök, 2005, s. 77-78). Sarıkamış hem açıktan, hem savaştan hem de hava şartlarından ötürü ölümlerin en fazla olduğu cephe (Aydemir, 1993, s. 100). Bu toplu ölümler yüzünden salgın hastalıkların arttığı düşünülmektedir.

Savaş zamanı yaygın görülen hastalıklar tifüs, tifo, kolera, dizanteri, sıtma ve grip gibi hastalıklardır. Bu hastalıklarla mücadele için tedbirler alınmış ve aşılarda yapılmıştır. Askerlerin bu tip hastalıklara yakalanma sebepleri arasında, cephede sürekli yer değiştirmeleri ve savaşın zorluklarından kaçan göçmenler gösterilmiştir (Demireğen vd., 2011, s. 82-83).

En yaygın salgın hastalıklardan biri tifüstü. Hastalığın Osmanlı topraklarında yayılışı, Birinci Dünya Savaşı'ndan öncesine rastlar. Ruslar tarafından zorla göç ettirilen Çerkesler, Osmanlı limanlarına vardıkları zaman çiçek ve tifüs hastalıklarını beraberlerinde getirmişlerdir. Göç edenlerin çoğu bu hastalıklar yüzünden ölmüş ve durum Osmanlı'da tehlike yaratmıştır (McCarthy, 2014, s. 41). Karadeniz'de halk, hazırlıksız yakalandığı bu göç dalgası ve hastalıklar yüzünden, yaşadıkları yerleri terk etmeye başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise bu salgın, daha da yayılmıştır.

Tifüsle ilgili o dönemde yayınlanan bir makaledeki ifadeler, durumun dehşetini bize şöyle yansıtmaktadır:

“Seferberliğin mülkümüze hatıra bıraktığı tifüs afeti, tam olarak bir bit sorunudur. Bite yakalanan biri, genelin sağlığı için bomba ve dinamitlerle donatılmış bir düşmandan daha zalim ve acımasızdır.” (Özer, 2016, s. 253).

Savaş sırasında Doğu Anadolu’da özellikle Erzurum’da yoğun olarak bitlenmenin tifüse sebep olduğu görülmüştür. Göçler ve savaş, tifüs salgınına beraberinde getirmiştir. Bu salgın ciddi boyutlara ulaştıkça, mücadele etmek için planlar yapılmıştır. Mesela, yolculuğa çıkmadan önce muayene olma koşulu getirilerek kontroller sıklaştırılmıştır. Hastanelerde doktorlara yardımcı olması için memurlar görevlendirildiği gibi ayrıca halkın yıkanabilmesi için hamamlar kurulmuştur (Özdemir, 2010, ss. 72-73, 205). Başkent İstanbul’da da tifüs’ün önlenmesi için temizliğe önem verilmiş ve bunun için hamamlar açılmıştır. Fakat hamamlar; yakıt, su ve sabun yokluğu yüzünden kapanmıştır (BOA., DH.İ.UM.EK, 29/45, H. 24 Cemaziyelevvel 1335; M.18 Mart 1917).

Erzurum’da konuşlandırılan orduda görev yapan bir doktorun, tifüsün boyutlarını betimleyen kasidesi, o dönemdeki vahameti gözler önüne sermesi bakımından önemlidir (Atay, 2009, s. 23). Lyster ailesinin günlüklerinde, bu hastalığın ülkenin batısına kadar ulaştığı ve tanınmış birçok kişinin hatta doktorların da bu hastalıktan öldüğü bilgisi vardır (Lyster, 2013, s. 59).

Sağlık idaresi, kifayetsiz şartlar içinde bulunulmasından dolayı tifüsle savaşta zorlanmıştır. Bu salgın, Kafkas Cephesi’nden bütün ülkeye yayılan bir çöl yangınına benzetilmiştir. Bu korkunç salgının, ordudan izinli bir şekilde memleketine hava değişimi için gönderilen fertler ile cephenin ardına ve memleketin içine doğru yayılmıştır. Önceleri menzil güzergâhlarına, sonra en sapa kalmış köy ve kasabalara kadar yayılarak, girmedikleri köy ve ev kalmamıştır. Binlerce insan bu hastalığa kurban gitmiş ve bu yönüyle tifüs, savaştan daha korkunç bir afet olarak değerlendirilmiştir (Özer, 2016, s. 243). Temizlik şartlarının zor olması hastalıkları tetiklemiş ve ölümlere sebebiyet vermiştir. Temizlik durumu suyun varlığına bağlıdır. Askerler bazen aylarca yıkanamamış ya da kıyafet değiştirememiş olduklarından dolayı bitlenmişlerdir (Çöl, 2009, s. 50). Hastaneler kirli ve kötü bir durumdadır. Ayrıca koşullar olması gerekenden daha fazla hasta ile doldurulmuştur. Hastalar yan yana dizili ve çoğu zaman yatağa bile yatamamışlardır (Sanders, 2007, s. 34).

Falih Rıfki Atay Anadolu’ya giden bir trende hastalıklardan söz ederken memleketin resmini de çizer: *“Bulduğum vagon bir hasta mekânından farksız. Tifodan kurtulup iyileşme sürecine girmiş bir redif askeri, hemen yanbaşında dizanteri hastalığına yakalanmış bir asker ve öte tarafta sancıdan acı çeken bir tüccar... Sınırdan veya hastaneden uzaklaştırılan bu insanlar, yataklarına mı yoksa hazırlanmamış mezarlarına mı gidiyorlar”* (Atay, 2009, s. 18). O dönemde, salgını önlemeye yönelik çözüm yolu olarak görülen, trenin sıcak suyla yıkanma işlemi terkedilerek ilaçlama tercih edilmiştir (BOA., DH.İ.D., No: 50, 1-35, 24 Muharrem 1329; 25 Ocak 1911).

İstanbul’un bazı yerlerinde çıkan tifüsün, ordudaki askerlere buluşmaması için çadırların hastalık merkezlerinden uzak yerlere kurulması ikazı yapılmıştır (BOA., DH.İ.D., No:165-16, Hicri 8 Rebiulahir 1331; Miladi 17 Mart 1913). Başka bir arşiv belgesine göre, 1917 Şubat’ında İstanbul’da yüz seksen iki kişi tifüse yakalanmış ve bunlardan yirmi biri bu hastalıktan ölmüştür. Bunun ileri boyutu sayılan Hummalı tifüsten de yirmi yedi kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı tarihte sadece Şubat ve Mart ayında doksan dokuz fert tifüse yakalanmış ve altısı kaybedilmiştir. Bu zaman aralığında yine beş kişi hummalı tifoya müptela olmuş ve bir kişi bu nedenle ölmüştür (BOA., DH.IUM., No: E 29-45. H. 24 Zilkade 1335; M. 11 Eylül 1917).

Tifo dışında en yaygın görülen hastalıklardan bir diğeri de dizanteri olmuştur. Askerlere gönderilen buğdayın, ateşte biraz pişirilip yenmesi yeterli gelmemiş, bu beslenme şekli yüzünden çoğunluk, kuvvetsizleşip ishal olmuştur. Beslenmeleri kötü olan askerler, almaları gereken besin ihtiyacını alamayıp çökmüş ve hastalanmıştır. Dizanteri, yeterince hijyen olmayan gıdaların

bağırsakta yol açtığı iltihap sonucunda ortaya çıkar, ishal ile birlikte görülür. Özellikle 1914 Ekim ayında yoğun bir şekilde görülmüştür. Bunun sebebi ise birliklerin derenin çevresinde toplanmış, kirlendiklerini de tüketmiş olmalarıdır. Bu duruma müdahale edilip birlikler dere üzerinden kaldırılmıştır (Özata, 2009, s. 73, 106).

Osmanlı coğrafyasına en geniş şekilde yayılan salgınlardan olan kolera, daha önceleri de görülmüş ancak bin dokuz yüzlü tarih periyodunun ilk zamanlarında yeniden görülmeye başlanmıştır. Bu salgına, Rus hacı kabilelerinin sebep olduğu iddia edilmektedir. Kara yoluyla getirilen kolera, çoğunlukla liman şehirlerine sonra da Anadolu ve Rumeli'ye kadar yayılmış, 1910 senesinde etkisini arttırarak Birinci Harb-i Umumi'nin sonuna kadar çok can almıştır. Alman konsolosluk raporları da bu bilgileri doğrular niteliktedir. Konsoloslar bu nedenle ülkelerinden dezenfektan ve medikal maddeler isteyerek bu salgınla mücadele etmeye çalışmışlardır. Salgının kol gezdiği birçok kentte mahallî halk, devlet tarafından alınan tedbirlerin yetersizliğine şahit olunca, hastalık şüphesini çağrıştıran gemileri, limanlara yanaştırmayarak kendilerince tedbir almışlardır (Asker, 2021, ss. 104-117). Ancak, çoğunlukla sahil bölgelerinden başka yerlere göç edenler de bu hastalığı yaymışlardır. Bu durumda kolera aşısı yaptırmak mecburi olmuştur. Hatta bir dönem ekmek, elinde aşı yaptırdığına dair belgesi olanlara verilmiştir. Kolera, Anadolu'nun hemen her yerinde görülmüşse de çoğunlukla sıcak bölgelerde yayılma alanı bulmuştur (Özdemir, 2010, s. 221). Bir başkasının günlüğünden alınan notlarda şöyle yazılıdır:

"Kolera, Suriye'de de halk arasında en çok görülen salgınlardan olmuştur. Suriye'deki Temmuz sıcağı, dünyada bugüne kadar yaşanan bütün Temmuzlardan daha sıcaktı. Ordu birlikleri hasta, yorgun ve ağır yürüyordu..." (Atay, 2009, s. 94). Anılarda anlatıldığı gibi ordunun hareketleri ve göçler tahammül edilemeyecek sıcaklarda yapılırken, kolera ülkenin her yerine taşınmıştır. Hatta Anadolu'da demiryolu yapımında çalışan yabancı işçilerin de salgına yakalanarak hayatlarını kaybettikleri anlaşılmaktadır (BOA., DH.EUM.5. Şb.No:38-45. H. 29 Şaban 1335; M. 20 Haziran 1917). Demiryolu inşaatında teknolojiyi bilen işçilere ihtiyaç duyulduğundan yabancı işçi ithali şart görülmüştür (Quataert, 2004, s. 926). Böylece gelen işçiler de salgından etkilenmiş oldu.

Kolera hastalığına ek olarak sıtma da görülmektedir. Sıtma mikrobu insanlara en çok zarar veren ve Anofel adı verilen bir dişi sivrisinek ile insandan insana taşınabilen ve her sene tekrarlayarak nüfus içinde aktarımını kuşaktan kuşağa sürdüren sosyal bir iltettir. Diğer salgın hastalıklar ise daha lokaldir ve bir defa geçirildikten sonra bir daha tekrarlamama özelliğine sahiptir (Emgili, 2016, s. 306).

Birinci Dünya Savaşı'nda alınan önlemlere rağmen sıtma yine de yayılmıştır. Daha çok Hicaz-Yemen gibi yerlerde çok fazla insan sıtmaya yakalanmış, askerlerin dönüşleri de bu hastalığı beraberlerinde getirmelerine sebep olmuştur. Sıtma çoğunlukla kirli ve sıcak bölgelerde ortaya çıkan bir hastalıktır. Buna engel olmak için ciddi temizlik önlemlerine ihtiyaç duyulur (Çalık & Tepekaya, 2006, s. 209). Diğer taraftan Ordu, Ruslara karşı savaş verirken memleket, hastalıktan ve açlıktan kırılmıştır. Ruslara esir düşenlerin en çok yaşadığı hastalıklardan biri tavukkarasıdır. Bazıları bu hastalıktan kurtulamayarak tamamen kör olmuştur. Anadolu'da bunun çaresi olarak karaciğer yemek görülüyordu. Ancak esaret hayatında et bulmak çok zordu (Çöl, 2009, s. 121).

Osmanlı'da salgın hastalıklarla mücadele kapsamında Sıhhiye Nezareti kurulmuştur (Özdemir, 2010, s. 94). Buna göre hastalıkların yayılması engellenmeye, tedavi edilmeye ve önlemler alınmaya çalışılmıştır. 8 Kanunuevvel 1334 (8 Aralık 1918) tarihinde, İstanbul Sıhhiye Müdürlüğüne yapılan tetkiklerle, hem Osmanlı ülkesinde hem de diğer dünya ülkelerinde grip vakalarının artmaya başladığı saptanmıştır (BOA., MF. MKT., No: 1229/45-5). Mesela İspanyol Gribi, Birinci Cihan Harbi'nin sonuna doğru, 1918 yılı baharında ortaya çıkarak en kısa sürede pandemiye dönüşmüş ve küresel bir felakete sebep olmuştur. Uzak Doğu kaynaklı bu salgın Çin, Japonya, Hindistan ve oradan da Yakın Doğu'ya kadar yayılmıştır. Bir diğer şekilde Rusya'ya ve

ticaret gemileriyle de Amerika'ya sıçramıştır. İtilaf devletlerinden bazıları bunu "Alman vebası" olarak adlandırıyordu. Bu virüs türü, Almanya tarafından geliştirilmiş bir biyolojik silah olarak görülüyordu. Ancak bu salgından Avrupa'da Alman ordusu da etkilendi. Almanlar, bu grip nezlesinin insanları hızlıca öldürdüğüne tanık olduklarından adını "Blitz katarrh" (Yıldırım Nezlesi) olarak koymuşlardır. Salgının yayıldığı yerlerde çok büyük kayıpların yaşandığı ve 20 milyon insanın gripten öldüğü tahmin edilmektedir (Yolun, 2012, s. 82, 119; Özdemir, 2010, ss. 307-308).

Salgın ilk başladığında Osmanlı basını bunu topluma yansıtmadı. Grip daha etkili bir şekilde patladığında gündeme alındı. Matbuatta "İspanyol Nezlesi" olarak isimlendirilen bu grip, harp nedeniyle zaten karma karışık olan sosyal hayatı daha da kötü hale getirdi. Almanların tabiriyle "Yıldırım Nezlesi," sadece İstanbul'da yaklaşık altı bin kişinin yaşamını yitirmesine sebep oldu (Artvinli, 2020, s. 53). Nezle, Osmanlı Devleti'nde önce cephedeki askerlere nüfuz etmiş daha sonra hastalık İstanbul'a ulaşmıştır. Umumi Harp yıllarında çeşitli bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmeye çalışan toplum, bu yıkıcı grip salgını ile de yüzleşmek zorunda kaldı. İspanyol gribinin Osmanlı'ya Avrupa üzerinden yolcular, esirler, Almanlar veya Mezopotamya'daki İngiliz ordusu tarafından getirildiği söylenmektedir. Ancak Osmanlı'da bölgeler arası kara ulaşımı iyi olmadığından bu hastalığın Avrupa'dan bulaşma ihtimali daha yüksektir. Atatürk'ün bu hastalığa iki kere yakalandığı ve atlattığı bilinmektedir (Yolun, 2012, ss. 45-68, 96-103).

Savaş bittikten sonra da Çanakkale-Ayvacık yörelerinde, İspanyol Hastalığı olarak tanımlanan hastalık yüzünden bir haftada on beş kişi hayatını kaybetmiştir (BOA., DH.EUM.AYS., No:52-18, H. 10 Receb 1339; M. 20 Mart 1921). İnsanlar, güzel günleri beklerken ani ölümler yüzünden yasa boğulmuşlardır (Lyster, 2013, s. 101).

İngiliz kaynaklarına göre, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu savaşlarda 85.000, hastalıklar yüzünden ise 240.000 kişi kaybetmiştir. Bu rakamlar da salgın hastalıkların yıkıcı etkilerini göstermektedir (Özdemir, 2010, s. 133).

SAVAŞTA ÇEKİRGE, İAŞE VE AÇLIK SORUNLARI

Osmanlı Devleti'nin bazı dönemlerinde çekirgelerin yaptığı tahribat, başta kıtlıklara sebep olduğu gibi bunun akabinde göç, hastalık ve iktisadî problemleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin, 1860 yılında Urfa çevresinde Şemmer Aşireti'ne mensup bir miktar hane Tayy ve Cebur aşiretleriyle birleşerek Mardin, Urfa ve Diyarbakır taraflarındaki birçok köyü yağmalamıştır. Aynı tarihlerde Fırat Nehri'nin doğusunda Şamiye olarak adlandırılan yerden Cizre ve Derik'e kadar olan bölge çekirge istilasına uğramıştır. Bu istilada köylü ve ekinleri büyük zarar görmüştür. Çekirge istilası sırasında sığırcık olarak adlandırılan bir kuş sürüsü çekirgelerin bulunduğu yere gelerek çekirgelere musallat olmuş ve çekirgelerin Savur, Sürgüce ve Midyat tarafına gitmesini sağlamıştır (Şanda, 2024, ss. 318-319). Yine 22 Aralık 1865 tarihinde Urfa'daki Dögerli Aşireti reisleri yetkililere başvurarak, yerleştikleri köylerin altı yıldan beri çekirge ve kıml denilen böceğin saldırısına uğradığını ve bu durumun aşiret mensuplarını çok zor duruma düşürdüğünü ifade etmişlerdir. Bu durum karşısında, kendi tabiiyetlerindeki hanelerle birlikte Siverek'e bağlı Çem nahiyesine iskân edilmelerini istemişlerdir. Reislerin bu talepleri yetkililer tarafından kabul edilmiştir (Şanda, 2024, ss. 144-145). Bu olumsuz durumların Birinci Dünya Savaşından önce de yaşandığı, toplumsal yapıyla birlikte ekonomi ve askeriyeyi de olumsuz etkilediği görülmektedir. Nitekim 19. Yüzyılda çekirgelerin Halep ve çevresindeki ekili pamuk tarlalarını tahrip etmeleri sebebiyle ordunun istediği çadırlar üretilip gönderilememiştir. Yine aynı yüzyılda, devlete ücret karşılığında verilmesi gereken hububat, çekirge istilaları gerekçe gösterilerek, vurguncular tarafından yüksek meblağlarla aracılara satılmıştır (Baytimur & Tatar, 2020, s. 330, 338).

Savaş zamanlarında insanların çoğu cephede olduklarından tarım alanlarında üretim zayıflar. Bunun yanı sıra çekirge felaketi de yaşanmışsa tohumlar zarar görür. Tarlalarda kullanılan hayvanlar ise askerlere yedirilmek üzere kesilir (Toprak, 2016, s. 114).

Savaşa katılmayanları sadece salgın hastalıklar değil, çoğu defa çekirgelerin sebep olduğu gıdasızlık öldürmüştür. Kıtlığın en büyük sebebi olarak görülen çekirge felaketi, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın her bölgesinde görülmüştür. Ülkedeki en verimli bölgeleri istila eden çekirgeler, mahsulü sardıkları zaman, bölgeyi kısa sürede yok ediyordu. Halk, çekirge konusunda edindiği tecrübeler sonucunda, eğri boyun darı ekerek mücadele etmeye çalışmıştır. Çekirgeler, bu darı türüne zarar verememekteydi (Öğün, 1999, s. 106). Çekirgeler için bir yerde önlem alınsa da başka bir yerde orta çıkabilmekteydi.

1914'te Fas çekirgesi tohumlara büyük zararlar vermiş, sonraki sene de Sudan'dan gelen çekirgeler mahsule ciddi zararlar vermiştir. Özellikle Sudan'dan gelen çekirge sürüsü, büyük bir kıtlığa sebep olmuştur. Bu nedenle Çekirge Mücadele Teşkilatı kurulmuştur (Toprak 2016, s. 135). Bu doğrultuda Cemal Paşa'nın etkisiyle, kuluçkadaki çekirgelerin gömülmesi için mezar kazma işine girilmiştir. Ancak bir süre sonra çalışmalar yarım bırakılmış ve çekirgeler ülkeyi basmıştır. Tarlalara çok ciddi zararlar vermişlerdir. Halk ise bu duruma kayıtsız kalmaya devam etmekle birlikte açlıktan çekirgeleri yemeye başlamışlardır.

Osmanlı, savaşın hemen başında iâşe için düzenlemelere girişmiştir. Ülkeyi iâşe bölgelerine ayırmış, ordu için öncelikle kendilerine ayrılan bölgelerden iâşelerini sağlayacakları bir düzenleme yapmıştır. İâşe depolamaları, ordunun harekât planlarına göre düzenlenmiştir. Ancak depolar, savaşın ilerleyen yıllarında yeterli gelmemiştir. Savaş anında var olan iâşenin her yere eşit düzeyde dağıtılması da oldukça zordu. Ulaşımın yetersizliği dağıtımı zorlaştıran en önemli etkenlerdendir. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Osmanlı'da üretim tüketimi karşılayabilmekteydi. Savaşın kısa süreceğine olan inançtan dolayı, fazla stoklamaya gidilmemiş, iâşe sıkıntısı yaşanabileceği hiç düşünülmemiştir. Açlık öncelikle büyük şehirlerde kendini göstermeye başlamış, daha sonra kırsal kesimlerde de yaşanmıştır (Öğün, 1999, s. 282). Cephelelere yakın yerlerde bu durum daha belirgindi. Ordunun ihtiyaçları daha önemli görüldüğünden halk, bunları karşılamaya çalışmıştır. Kaldı ki savaş süresince durum ciddi boyutlara ulaşmış, uygulanan politikalar kalıcı olmaktan çok, günü kurtarmaya yönelik olmuştur.

Savaş başladıktan bir süre sonra iâşe konusunda sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Sadece ordu değil; halk, muhacirler, devlet memurları kısaca toplumun her kesimi açlık çekmektedir. İâşenin sağlanabilmesi birden fazla şekilde olmuştur. Bunlardan biri üretim yapan halktan öşür alma yoludur. Biri, tekâlif- i harbiye diğeri de satın alma yoludur. Ülkenin iâşe bölgelerine ayrılması ve bu bölgelerin dışına çıkılamaması iâşenin temininde sıkıntı yaşanmasına sebep olmuştur (Öğün, 1999, s. 29).

Yemek hazırlama konusu oldukça ilkel durumdaydı. Çoğunlukla pirinç, sebze birkaç parça da et şeklinde olan yemekler, siperlerdeki askerlere soğumuş halde servis ediliyordu. Yiyecek oldukça azdı. Açlık, bir öcü gibi her yerde dolanıyordu. Birçok kez, asker azığının öğün miktarı azaltıldı. Koşulan hayvanlar, yemsizlik yüzünden Anadolu kısmına aktarıldı (Mühlman, 2006, s. 118). Diğer bölgelerde de ordu daha büyük zorluklar çekmiştir. Özellikle Suriye-Filistin bölgesinde ve Sarıkamış'ta ordu açlıktan kıvrılırken bir de olumsuz hava şartları ile savaşmak zorunda kalmıştır. Askerler siperlerden çekilirken, yol üstünde yatan at ölülerinin bacaklarından, butlarından kesip kopardıkları et parçalarını çantalarına yerleştirerek mola yerlerinde ateşte pişirip yedikleri görülmüştür (Özata, 2009, s. 99).

Kanal Cephesi'nde ordu ne bulursa yemeye çalışmıştır. Elleriyle yiyecek kalmadığından yük hayvanlarını kaybetmişlerdir. Ölen hayvanlar, etin bulunmayışından dolayı askere cazip bir yemek gibi görünmüştür. Falih Rıfki Atay bu olumsuz şartları şöyle anlatmaktadır:

“Birlikler Kanal Cephesi’ne gelen kadar kuru ekmeklerini yedi. Yemleri biten develere, arta kalan peksimetler verildi. Bu duruma daha fazla dayanamayan develerin büyük bir kısmı yollarda öldü. Haftalarca sıcak ve yumuşak yemek görmeyen birliklerden biri, belki hayatta geçirecekleri bu son akşamda et yemek istedi. Askerlerin yanlarında taşıdıkları mataralarda sular vardı. Beraberlerinde boşuna taşıdıkları karavanalarını ince tahtayla yaktıkları ateşin üzerine yerleştirdiler. Bir tepenin tabanında ölü yatan devenin kellesini kesip pişirmeye başladılar. Karavanadaki deve başını güçlükle ıslatan kıymetli matara suları buharlaşıyordu. Akşama doğru Kanal’daki suyu hafif bir çizgi halinde görebilen ve Mısır hikâyeleriyle mest olan bu birliğe kader, son geceyi çok gördü. Gelen emirle, ölü deve başını ve yarı kaynamış suyu dökerek ve tulumlarını alarak Kanal’a doğru hareket ettiler.” (Atay, 2009, ss. 50-51).

Beyrut ve Lübnan’da da halk açlıkla baş etmekte oldukça zorlanmıştır. Cemal Paşa ise aslında halkın işesinden sorumlu olmadığı halde halkın bu haline acımış, ordu ambarlarından erzak getirerek yardımda bulunmaya çalışmıştır. Bölgeye yardım getirmeye çalıştıklarında ise İtilâf Devletleri bu duruma engel olmaya çalışmışlardır. Çünkü halkın aç kalması durumunda isyana kalkışacaklarını düşünmüşlerdir. Cemal Paşa bu olumsuz durumu *Hatırât’*ına şöyle not etmiştir.

“Cebel-i Lübnan ve Beyrut’ta açlıktan ölmüş olan erkek, kadın ve çocuklardan ötürü bana manevî bir yük ve maddî bir sorumluluk yüklenemeyeceği gibi, Enver Paşa’ya da kesinlikle bir şey yüklenemez. Manevî ve vicdanî sorumluluk önce ülkesi aleyhine haince ayaklanarak Suriye’nin işe dengesini ve genel gidişatı bozup berbat etmiş olan Şerif Hüseyin ile oğullarına, sonra da Beyrut’a iki üç ayda bir, 10 bin ton ve Yafa’ya yine bu süre zarfında sadece 2-3 bin ton zahire göndermeye izin vermemiş olan İtilâf Devletleri’ne aittir.” (Cemal Paşa, 2006, s. 310).

Suriye’de ve Filistin’de açlığın ulaştığı boyutlar çok yüksek olmuştur. İnsanlar yiyecek bir şey bulamadıkları için zayıflıktan iskelet haline gelmiş, sokaklarda sürünmektedirler. Yoldan geçen bir çöp arabası onları yollardan toplamaktadır (Atay, 2003, s. 73). Müttefiklerin uyguladığı ambargo her türlü ithalat ve ihracatı engelleyince halk da galeyana gelmiştir. Pazarlar kapalı olduğu için meyve ve sebzeler ağaçlarda çürümüştür. Ülkede petrol, şeker, pirinç, diğer gıda maddeleri ve kibrit eksik durumdadır. Ateş yakabilmek için eski bir usul olan çakıl taşından yararlanılmaya başlanmıştır. Lambalar ise artık kullanılmamaktadır. Devlet moratoryum ilan ettiği için para da bulunmaz hale gelmiştir. Bankada parası olan insanlar bile hiçbir şey alamaz olmuş ve ülke yoksulluğa gömülmüştür (Aaronsohn, 2003, s. 61). Savaş sırasında halktan alınacak vergiler için Tekâlif-i Harbiye Komisyonu; buğday, arpa, saman, koyun, kumaş, şeker, çay gibi hemen her şeyi tedarik edebilmek için çalışmıştır (Yergök, 2005, s. 30). Ancak halkın kendine yetmeyen yiyeceği orduya vermesi de çok zordur. Savaşın bu kadar uzun sürüp böyle bir sefaletle sebep olacağı önceden öngörülemediği. Bu vahim durumun boyutları anılarda şöyle anlatılmıştır:

Aclun bölgesi fakir, esasen buraları bağlık mıntıkaydı. “Ben bu muhiti bilmem, zahire de az bulunur diyorlar. Emir emirdir, gideyim” dedim. Hemen hareket ettim. Aclun kazasının en güneyinden başladım. Oradan merkeze doğru tarama yapacaktım. İlk büyücek bir köye geldik. Bizzat ben anlatayım dedim, yanıma aldığım iki erle köyü dolaşmaya başladım. Filhakika evler büyüktü ve köy kalabalıktı. Bir tarafta beş altı kadın ayakta duruyor ve konuşuyorlardı. Bir tarafta bir mangal üzerinde de kapalı bir tencere vardı. Yanlarına gittim, “Evde erkeğiniz var mı” dedim. Elimi uzatıp açmak istedim. Bir kadın mâni oldu. “Ne yapacaksınız Bey,” dedi, “açmayınız.” “Niçin?” dedim. “Size yarayacak yemek değil, biz idare ediyoruz” dedi. Başını önüne eğildi. “Aç hemşire ben yabancı değilim, benden size ziyan gelmez ve bizim yiyeceğimiz de var” dedim. “Açmayınız, çok rica ederim. Keşke olsaydı da sizi de misafir etsaydık” dedi. Bu ısrar

benim merakımı daha da arttırdı. Açtım, bayağı ot vardı, bir iki damla da yağ... (Günay, 2006, ss. 34-35).

Osmanlı'da yaşayan İtilâf devletlerin vatandaşları da ekonominin kötü gidişatı ve açlıktan etkilenmiştir. Bir taraftan savaşta karşıt durumda yer alan yakınlarını beklerken, diğer taraftan geçim derdiyle uğraşmışlardır. İstanbul ve Anadolu'da durum bir nebze daha iyi olsa da savaşın bir türlü sonuç vermemesi ve gündün güne artan yiyecek fiyatları onların da umutlarını yitirmelerine sebep olmaya başlamıştır. Mesela bu durum, dönemi bizzat yaşayan kişi tarafından şöyle not edilmiştir: *"Dört okkalık patatese, bir okka miktarı kuşyemine, dört adet galeta ununa ve üç adet yumurtaya yirmi üç buçuk kuruş ödeyince kendimi fena hissettim. Şartların normal olduğu dönemlerde bunlara sekiz kuruş öderdim. Bu fiyata aldığımız yiyecekleri yemeden önce çok acıkmamız gerekiyor."* (Lyster, 2013, s. 41). Önceleri alınan yiyeceklere ödenen ücretler konusunda üzüntülü olsalar da savaş devam ettikçe daha büyük sıkıntılar baş göstermiş, et gibi bazı yiyecekler lüks haline gelmiş ve hiç alınmaz olmuştur.

"On gündün beri et yemiyoruz. Bizim gibi bir çok kişi de yiyemiyor. Doğal olarak canım et çekiyor ama kuzuya kırk üç kuruş, sığır etine otuz altı kuruş ve koyun etine kırk sekiz kuruşu kim verebilir? Balık, söz konusu bile olamaz. Bu altın yemeğe benzer. Dört gündün beri su yok. Haftada bir veya iki gün su geliyor. Şansımıza evimizde bir sarnıç mevcut. Yakın zamanda çok yağmur yağdığı için ihtiyacımızdan fazla suyumuz var. Ancak başkaları suyu satın almak zorunda kalıyor" (Lyster, 2013, ss. 57- 58).

Anadolu'da iase sorunu İstanbul'dan daha kötü durumdaydı. Savaş başladıktan sonra özellikle Doğu Anadolu'dan Anadolu'nun içlerine doğru yaşanan göçler ticareti de etkilemiş, düzeni bozmuştur. Ayrıca kaynaklar yetersiz kalmıştır. Bir zaman sonra en önemli ihtiyaçlar karşılanamaz hale gelmiştir. Devlet, göç etmek zorunda kalanlar için düzenlemeler yaptı. Ancak henüz savaşın başında planlanan iase dağılımının yetersiz kalmış olması ve savaşın uzun sürmesi düzenlemeleri yetersiz kılmıştır. Stoklar tükenmiş, var olanların bölgelere dağılımı ise ulaşımın yetersizliği ve İtilâf Devletlerinin engellerine takılmıştır.

Memurlar savaşta açlıktan en çok etkilenen kesimden biri olmuştur. Çiftçiler, tüccarlar, bir şekilde ellerindeki ürünleri satıp geçinebilmekteydi. Ancak savaş başladıktan sonra, ülkedeki fiyatlar, %2000 kadar yükselmişken, memurların maaşları sadece %30 ile % 50 arasında artış sağlayabilmiştir (Öğün, 1999, s. 300). Bundan sonra herkes için birinci öncelik kendisi ve ailesi olmuş bu sebeple de hemen her yol mubah görülmeye başlanmıştır. Memurların maaşlarını kimi zaman alamaması, aldığı vakit de yeterli olmaması, devlete olan güveni azaltmış, ayrıca halktan rüşvet alarak görevlerini kötüye kullanmalarına sebep olmuşlardır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki ticarî ve kültürel konumuyla birlikte, pay-ı tahtının doğu-batı arasında geçiş noktasındaki özelliği ve deniz ulaşımı, bulaşıcı hastalıkların yayılımını hızlandırmıştır. Salgın hastalıklar, vücutsal zayıflıkla birlikte, yokluk içinde olan ve temizlik olanağı olmayan insanlar arasında daha çok görülmüştür. Devlet, hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, usulüne göre zamanında önlem alınması hususunu sağlık görevlilerine sürekli hatırlatmıştır.

Savaşta kaç kişinin hangi salgın hastalıktan öldüğünü tespit etmek zordur. O yıllarda sadece gelişmiş ülkelerde tıpta istatistik tutmak yaygındı, diğer gelişmemiş ülkelerde böyle bir kurumsallaşma söz konusu olmadığından verilen rakamların kesin olmaktan öte varsayımsal olduğunu düşünüyoruz. Osmanlı arşiv belgelerinde geçen bazı hastalıkların adları, cephe gerisinde yaşayan sivil halkın ölümü neticesinde doktorların tetkikleri neticesinde tanımlanmıştır. Fakat bazı hastalıkların tahminen adlandırıldığı anlaşılmaktadır.

İnsanların yaşamlarını idame ettirmek amacıyla oluşturdukları tarım arazilerinin çekirgeler tarafından tahrip edilmesi toplumda ekonomik, demografik ve sıhî sorunları beraberinde getirmiştir. Alınan önlemler yeterli gelmemiş ve bu durum kıtlığa sebep olmuştur. Açlıktan ölümler Osmanlı'nın yaşadığı en büyük facialardan biridir. Halkın ve ordunun durumunun aynı olduğu anlaşılmaktadır.

Salgınlar ve doğal afetler sırasında ortaya çıkan komplike etkileri anlamaya çalışmak, bunların idaresinde karşılaşılan zorlukları incelemek ve hepsinin nedenlerini araştırabilmek bir bilim dalıyla çözülebilecek bir mesele değildir. Bu konuda interdisipliner çalışmaların yapılması gerekir.

EXTENDED ABSTRACT**Epidemics and Disasters in the Ottoman State During the First World War**

Wars have consistently played a decisive, even tragic, catalyzing role in shaping human history. The devastating conflicts that have punctuated our past, while differing in their specific causes and consequences, often bear disturbingly similar characteristics: the brutal loss of life, the disintegration of social structures, and the lasting scars left on the collective psyche of nations. The First World War, however, stands as an unprecedented example in scale and magnitude. This global conflagration, which lasted from 1914 to 1918, transcended the boundaries of conventional warfare, leaving a legacy far more complex than simple territorial disputes or political rivalries. Beyond the sudden and catastrophic loss of life caused by modern weapons, including machine guns, artillery, and chemicals, infectious diseases have inflicted deep and lasting wounds in the fabric of human and civilizational history. Invisible and insidious enemies and epidemics have historically affected not only human populations but also the complex fabric of the natural world, the delicate balance of other species, and the fundamental structures of societies. Even the most powerful countries, seemingly invincible in war and endowed with vast resources, have often buckled and eventually collapsed under the crushing weight of the social, political, economic, and demographic destruction caused by epidemics. Infectious diseases, with their capacity to spread rapidly and inexorably among soldiers concentrated in trenches and camps, have historically destroyed even the strongest and most disciplined armies.

It is now widely recognized in historical and medical circles that the influenza pandemic 1918, known as the Spanish flu, played a significant role in hastening the end of the First World War. The far-reaching impact of the war, which must be assessed well beyond its official four-year duration, varied considerably in scope and severity among the countries involved, each experiencing the conflict through its unique lens of circumstances and vulnerability. For the Ottoman Empire, already much weakened by internal strife and external pressures compared to many other countries, the war was particularly harsh and devastating.

This study, however, aims to transcend the traditional limits of a simple analysis of the military and political dimensions of the war. It focuses on a little-known aspect of the Great War, the relentless and often hopeless struggle between humans and germs. It examines the extent of the devastation caused by microorganisms, both to soldiers fighting in the trenches and to civilians struggling for survival behind the front lines. In this devastating war, the Ottoman Empire found itself in a multi-faceted struggle not only against the mighty armies of its enemies but also against the harsh realities of climatic conditions such as relentless infectious diseases, the crippling effects of widespread famine, scorching heat, and extreme cold. To these already insurmountable challenges were added devastating locust plagues that devastated farmland, caused severe food shortages, and compounded existing suffering. These multifaceted challenges have been attempted to be understood by analyzing the poignant and often heartbreaking recollections of those who lived through this turbulent period, as well as archival records on the subject. We aim to illuminate the complex and often overlooked interplay between war, disease, and social collapse.

In conclusion, the Ottoman Empire was unable to prevent the rapid spread of epidemics due to a lack of adequate sanitation. The state sent instructions to health authorities to take timely and effective measures, but to no avail. When the disasters caused by locusts are added to all these negativities, the extent of the chaos the country fell into can be seen.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA)

BOA., Dahiliye Nezareti İdare (DH.İD),

BOA., DH.İD., No:165-16

BOA., DH.İD., No:50, 1-35

BOA., Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti (DH.IUM),

BOA., DH.IUM., No: E 29-45

BOA., Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM.EK)

BOA., DH.İ.UM.EK, 29/45

BOA., Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Aşayış Şubesi (DH.EUM.AYS).

BOA., DH.EUM.AYS., No:52-18

BOA., DH.EUM.5. Şb.No:38-45

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi,

MSB.ATA. 65-312-6

Araştırma ve Tetkik Eserler

Aaronsohn, A. (2003). *Türk Ordusuyla Filistin'de*. (N. Alkan, Çev.). İstanbul: Selis Kitaplar.

Artvinli, F. (2020). Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış. İçinde *Pandemi ve COVID-19* (ss. 129-150). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Asker, A. (2021). Alman Konsolosluk Raporlarına Göre 1911-1914 Yılları Arasında Osmanlı Liman Kentlerinde Kolera. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 22(1), 101-119.

Atay, F. R. (2003). *Zeytindağı*. İstanbul: Bateş Yayınları.

Atay, F. R. (2009). *Ateş ve Güneş*. (M. Sarıkaya, Haz.). İstanbul: Pozitif Yayınları.

Baytimur, S. O., & Tatar, Ö. (2020). Osmanlı Devleti'nde Çekirge İstilaları ve Sosyo-Ekonomik Hayata Etkileri (1789-1839). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 325-347.

Cemal Paşa. (2006). *Hatırât*. (A. Z. İzgöer, Haz.). İstanbul: Nehir Yayınları.

Çalık, R., & Tepekaya, M. (2006). Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 205-228.

Çöl, E. (2009). *Çanakkale-Sina Savaşları Bir Erin Anıları*. (C. Kazdağlı, Haz.). İstanbul: Nöbetçi Yayınevi.

Demireğen, Ö., Keskin, A., & İlhan, F. (2011). *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Sağlık Hizmetleri*. Ankara: ATASE Başkanlığı Yayınları.

Emgili, F. (2016). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Siyasetinde Sıtma Mücadelesinin Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (50), 297-318.

Günay, S. (2006). *Bizi Kimlere Bırakıp Gidiyorsun Türk? Suriye ve Filistin Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lyster, I. (2013). *Osmanlıların Arasında*. (K. Akalın, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.

- McCarthy, J. (2014). *Ölüm ve Sürgün*. (F. Sarıkaya, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- McNeill, W. H. (1976). *Plaques and Peoples*. New York: Anchor Press.
- Mühlman, C. (2006). *Çanakkale Savaşı*. (S. Umran, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öğün, T. (1999). *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteđi*. Ankara: Divan Yayıncılık.
- Özata, M. (2009). *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, H. (2010). *Salgın Hastalıklardan Ölümler*. Ankara: TTK Basımevi.
- Özer, S. (2016). 1.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Tifüs (Lekeli Humma) Salgını. *Belleten*, LXXX(287).
- Quataert, D. (2004). 19. Yüzyıla Genel Bir Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914. İçinde H. İnalçık & D. Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1600-1914* (Cilt II, ss. 885-999). (S. Andıç, Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Sanders, L. V. (2007). *Türkiye'de Beş Sene*. (Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Şanda, M. N. (2024). *Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)*. Ankara: Serüven Yayınevi.
- Toprak, Z. (2016). *İttihat – Terakki ve Cihan Harbi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Yergök, Z. T. (2005). *Tuğgenereal Ziya Yergök'ün Anıları, Sarıkamış'tan Esarete*. (S. Önal, Haz.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yolun, M. (2012). *İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

MAKALE BİLGİLERİ

Etik Kurul Kararı:	Araştırma Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Araştırmada herhangi bir katılımcıya yer verilmemiştir.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsele yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The research is exempt from Ethics Committee Decision.
Participant Consent:	No participant was included in the research.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

Vusala Ahmadova

İD

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKTA “YASADIŞI SAVAŞÇILAR”IN HUKUKİ STATÜSÜ: I. VE II. KARABAĞ SAVAŞINDA PARALI ASKERLER VE TERÖR

Özet: “Yasadışı Savaşçı” terimi, 21. yüzyılın başlarında teröre karşı savaş bağlamında yeniden önem kazanmış olduğu söylenebilir. Uluslararası hukukun yasal kara deliğine düşen ve dolayısıyla bu kapsamda hiçbir korumadan yararlanamayan “Yasadışı Savaşçılar” adı verilen savaşçı kategorilerinin uluslararası insancil hukuktaki statüsü karmaşıktır. Nitekim, 1949 Cenevre Sözleşmeleri, silahlı çatışmaların yasal ve yasadışı katılımcılarını birbirinden ayırır. Yasal savaşçı, kamu otoritesi veya uluslararası insancil hukuk gereğince, çatışmalara doğrudan katılma hakkına sahip tüm kişileri kapsadığı halde, yasadışı savaşçılar, çatışmalara katılımları nedeniyle yakalanmaya ve gözaltına alınmaya tabi olmakla beraber, savaşçılığını yasadışı kılan eylemler nedeniyle de kovuşturulabilmekteler. Yasadışı savaşçılar bir bakımdan statüsü belirsiz kişiler olarak da nitelendirilebilir. Asıl mesele, yasadışı savaşçıların statülerinin belirlenmesinde saklıdır. Şöyleki, Azerbaycan dahil çoğu devletler, yasadışı silahlı grupların üyelerine meşru savaşçı statüsü vermeyi ve onlara insancil hukuku uygulamayı kabul etmemişler. Yasadışı silahlı grupların üyelerine insancil hukukta savaşçı statüsü verilmemesi, onları askeri mahkemeler tarafından yargılanmaya ve cezalandırılmaya tabi kılmaktadır. Savaş hukukunun korumasını talep edemeyen bu kişiler arasında paralı askerler ve teröristler de yer alır. Makalede, öncelikle yasadışı savaşçıların statüsüne ışık tutulacak, yasadışı savaşçı kategorilerinden ayrı ayrı bahs edilecek, I. ve II. Karabağ Savaşı'nda yer alan paralı askerler ve teröristlerin durumu insancil hukukun ilgili hükümleri bağlamında yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yasadışı Savaşçı, Paralı Askerler, Teröristler, İnsancil Hukuk, Özgürlük Savaşçıları, Terörist Eylemler.

The Legal Status of "Unlawful Combatants" in International Humanitarian Law: Mercenaries and Terror in the First and Second Karabakh Wars

Abstract: The term “unlawful combatants” can be said to have gained importance again in the context of the war on terror at the beginning of the 21st century. The status in international humanitarian law of categories of combatants referred to as “unlawful combatants”, who fall into a legal “black hole” of international law and therefore do not benefit from any protection in this context, is complex. Indeed, the 1949 Geneva Conventions distinguish between lawful and unlawful combatants in armed conflicts. While a legal combatant includes all persons who have the right to directly participate in hostilities under public authority or international humanitarian law, illegal combatants are subject to capture and detention only because of their participation in hostilities, and can also be prosecuted for actions that make their combat illegal. In a sense, illegal combatants can also be described as persons whose status is uncertain. The real problem is determining the status of unlawful combatants. Indeed, most states, including Azerbaijan, have not accepted to grant legitimate combatant status to members of illegal armed groups and to apply humanitarian law to them. The failure to grant combatant status to members of illegal armed groups under humanitarian law makes them subject to trial and punishment by military courts. Among these persons who cannot claim the protection of the law of war are mercenaries and terrorists. The article will first of all highlight the status of unlawful combatants, separately mentioning the categories of unlawful combatants, and the position of mercenaries and terrorists in the First and Second Karabakh Wars will be interpreted in the context of the relevant provisions of humanitarian law.

Keywords: Unlawful Combatants, Mercenaries, Terrorists, Humanitarian Law, Freedom Fighters, Terrorist Acts.

Açıklama / Explanation: Bu makale, Vusala Ahmadova tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Sabahattin Nal danışmanlığında sunulan “*Karabağ'da Yaşanan Çatışmalar Sırasında Meydana Gelen İnsancil Hukuk İhlalleri*” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Doktor, Araştırmacı, İstanbul, Türkiye, vusala.ahmad89@gmail.com

Atf için / How to cite this article (APA 6): Ahmadova, V. (2025). Uluslararası İnsancil Hukukta “Yasadışı Savaşçılar”ın Hukuki Statüsü: I. ve II. Karabağ Savaşında Paralı Askerler ve Terör. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademik Dergisi*, 5(1), 14-29.

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15495188>
INTOBA, Haziran/June 2025; 5(1), 14-29.
ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY
Gönderim (Received): 06.01.2025
Revizyon (Revised): 23.03.2025
Kabul (Accepted): 10.04.2025

GİRİŞ

Çatışmalar zamanı, siviller ve savaşçıların yanı sıra düşmanlıklara katılma hakkı olmadan katılan ve karşı tarafın eline düştüğünde savaş esirlerinin koşullarını yerine getiremeyen kişiler olarak tanımlanan, “*Yasadışı Savaşçılar*” adı verilen üçüncü bir kategorinin daha olduğu ileri sürülmektedir (Mao, 2018, s. 63). Yasal savaşçı, kamu otoritesi veya uluslararası insancıl hukuk gereğince, çatışmalara doğrudan katılma hakkına sahip tüm kişileri kapsıyor. Sonuç olarak, yasal savaşçılar, askeri operasyonlar sırasında yasal savaş eylemlerinden dolayı kovuşturulamazlar. Sadece, uluslararası insancıl hukuk ihlallerinden, özellikle de savaş suçlarından dolayı kovuşturulabilirler. Savaşçılar ayrıca, yakalandıktan sonra savaş esiri statüsüne de hak kazanır ve 1949 tarihli III. Cenevre Sözleşmesi'nin korumasından faydalanırlar (Dörmann, 2003, s. 45). Yasadışı savaşçılar ise, sadece çatışmalara katılmaları nedeniyle yakalanmaya ve gözaltına alınmaya tabi olmakla beraber, uluslararası insancıl hukuku ihlal eden eylemler nedeniyle de askeri mahkemeler tarafından yargılanmaya ve cezalandırılmaya tabidirler. Ayrıca, savaş esiri statüsünün korumasından da yararlanamazlar (Mao, 2018, s. 64). Yasadışı savaşçıların maruz kaldıkları diğer ayrımlar, zorla sorgulamaya tabi tutulma ve sert gözaltı koşullarını içeriyor. Nitekim, aracılık edilmeyen ve denetlenmeyen sorgulamalarla karşı karşıya kalabilir ve avukat, aile üyeleri veya neredeyse herhangi bir sivil personele erişimleri engellenebilir (Kanstroom, 2003, ss. 19-20).

Silahlı çatışma zamanlarında geçerli olan uluslararası insancıl hukuk kurallarını uygulayan ve bir iç disiplin sistemine tabi olan yasal savaşçılardan farklı olarak, yasadışı savaşçılar, milisler veya çeteler, çok az askeri eğitim alarak veya hiç askeri eğitim almadan, savaş kurallarına çok az uyum sağlayarak veya hiç uymadan, uyumu artırabilecek çok az veya hiç iç disiplin veya başka bir komuta ve kontrol yapısı olmadan savaşa katılmaktalar. Yasadışı savaşçılarla ilgili hesap verebilirlik beklentisi mevcut değildir. Örneğin, soygunculuk veya yağmalama veya yok etme girişiminde bulunan haydutlar, eşkiyalar, düşürülen bir uçağın pilotuna saldıran siviller yasadışı savaşçılar olarak nitelendirilebilir.

Makale, yasadışı savaşçıların sınıflandırılması ve muamelesinin yasal boyutlarını araştırmayı amaçlıyor. Devlet dışı savaşçıların durumu ve uluslararası düşmanlıklar yürütmeleri, her iki Karabağ savaşının ardından ortaya çıkan tartışmada prototip bir yasal vaka çalışması olarak incelenecektir. Makalede, 1949 Cenevre Sözleşmeleri, 1977 Ek Protokoller, 1999 tarihli Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Sözleşme ve 1989 tarihli Paralı Askerlerin İşe Alınması, Kullanılması, Finansmanı ve Eğitimine İlişkin Sözleşme dahil olmak üzere uluslararası insancıl hukuk çerçevesinde, Karabağ savaşına katılan yasadışı savaşçıların statüsü analiz edilmeye çalışılacaktır. Özellikle, Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokollerdeki ilgili kavramlara dikkat çekilecek, daha sonra, bu yasal araçlarla birlikte gelişen uygulama rejimi kapsamında yasadışı savaşçılara yönelik muamele ele alınacaktır. İnsancıl hukukun bu incelemesinin ardından, Karabağ savaşının özel bağlamında paralı askerler ve teröristlere karşı yasal sorulara cevap aranacaktır. Söz konusu silahlı çatışmanın ayrıntılarına girmeden, uluslararası insancıl hukuk kapsamında “*Yasadışı Savaşçıların*” yasal konumlarına ışık tutulmaya çalışılacak, insancıl hukukun Karabağ ayrılıkçalarına yönelik sınıflandırması ve muamelesi analiz edilerek sonuca varılacaktır.

“YASADIŞI SAVAŞÇI” KAVRAMI

“*Yasadışı Savaşçılar*” uluslararası silahlı çatışmalarda tamamen yeni katılımcı kategorisidir. “*Yasadışı Savaşçı*” teriminin yaygın kullanımı 1942'de ABD Yüksek Mahkemesi'nin “*Ex Parte Quirin*” davasıyla başladı (Maxwell & Watts, 2007, s. 21). II. Dünya Savaşı sırasında ABD Yüksek

Mahkemesi tarafından yargılanan Alman sabotajcıları tanımlamak için benimsenmiş uzun bir geçmişi olan kavramın, daha önceleri "Düzensiz savaşçılar" ve "Yağmacılar" gibi eşdeğerleri mevcuttu (Hoffman, 2002, s. 228). Uluslararası anlaşmalarda "Yasadışı Savaşçı" kavramının uluslararası kabul görmüş bir tanımı yoktur. Yalnız, Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi'nin 2006 tarihli Silahlı Gruplarla İnsani Müzakereler El Kitabı'nda devlet dışı silahlı gruplarla ilgili aşağıdaki tanım yer almaktadır:

"Devlet dışı silahlı gruplar, siyasi, ideolojik veya ekonomik amaçlara ulaşmak için silahlı güç kullanma potansiyeline sahip, devletlerin, devlet ittifaklarının veya hükümetler arası kuruluşların resmi askeri yapıları içinde yer almayan, faaliyet gösterdikleri devletlerin kontrolü altında olmayan, grup kimliğine sahip, emir komuta zincirine tabi gruplardır" The Practical Guide to Humanitarian Law, tarih yok).

Genel olarak, bir ülkenin düzenli silahlı kuvvetler mensupları yasal savaşçılar sayılır. "Düzenli silahlı kuvvetler mensupları" ifadesi, çatışmaya taraf olan bir tarafa karşı sorumlu olan bir komuta altındaki tüm askeri personeli ifade eder. "Düzenli Silahlı Kuvvetler" terimi, silahlı kuvvetlere dahil olan "silahlı kuvvetlerin bir parçasını oluşturan milisler veya gönüllü birlikler" gibi tüm grup ve kişileri de kapsar (Convention III, 1949). "Milislerin veya gönüllü birliklerin" "örgütlü direniş hareketleri" de dahil olmak üzere, yasal savaşçı sayılmaları için dört genel ve kümülatif koşul belirlenmiştir: "(a) astlarından sorumlu bir kişi tarafından komuta edilme; (b) uzaktan tanınabilen sabit ayırt edici işarete sahip olma; (c) silahları açıkça taşıma; (d) operasyonlarını savaş yasalarına ve teamüllerine uygun olarak yürütme" (Dinstein, 2003, s. 158). Açıkça silah taşımaları ve savaş yasalarına ve teamüllerine uymaları koşuluyla, "düzenli silahlı birlikler oluşturmaya zaman bulamadan düşman yaklaştığında işgalci güçlere direnmek için kendiliğinden silaha sarılan işgal edilmemiş toprakta yaşayan siviller" de savaşçı (Levée en masse – toplu seferberlik) olarak kabul edilir (Convention III, 1949). Bu kategori, devletten tam özerkliğe sahip olarak tanınan tek kişi grubudur. Bu, kısa bir sürede yasal muharebe statüsüne ilişkin yedi kümülatif koşulun hepsini karşılamaya zaman olmayan olağanüstü bir durumdur (Dinstein, 2003, s. 165).

"Yasadışı Savaşçı" kategorisi ise, muhtemelen 1977 tarihli I. Ek Protokol'ün 45. maddesinin 3. paragrafının yorumuna dayanmaktadır. Gerçekten de, madde, "çatışmalara katılmış olan, savaş esiri statüsüne hak kazanmayan ve IV. Cenevre Sözleşmesi uyarınca daha elverişli muameleden yararlanamayan herhangi bir kişi..." kategorisine işaret etmektedir (Protocol I, 1977). Ayrıca, I. Ek Protokol "Savaşçı" statüsünü açık teyit etmiştir. Protokol, silahlı kuvvetler arasında "Düzenli" ve "Düzensiz" ayrımı yapmamakta, bunun yerine, "astlarının davranışlarından söz konusu tarafa karşı sorumlu olan bir komuta altındaki tüm organize silahlı kuvvetler, gruplar ve birimlerin" yasal silahlı kuvvetlerin bir parçasını oluşturduğunu öngörmektedir (Protocol I, 1977). Bu tür silahlı kuvvetlerin III. Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen "savaş yasalarına ve teamüllerine uyma" koşulu, I. Ek Protokol'de, çatışmalarda geçerli olan uluslararası hukuk kurallarını kapsayan "İç disiplin sistemi" ifadesiyle karşılanmıştır. Sonuç olarak, "Çatışmanın bir tarafına ait olma"dan ve "İç disiplin kurallarına uyma"dan doğrudan çatışmalara katılan herkes cezalandırılabilir birer yasadışı savaşçıdır (Protocol I Commentary, 1987). Kısacası, yasadışı savaşçılar, bir devlet kurumu veya uluslararası hukuk tarafından yetkilendirilmeksizin çatışmalarda doğrudan yer alan, yasal savaşçının avantajlarından yararlanamayan kişilerdir. Savaş hukukunun korumasını talep edemeyen bu kişiler arasında teröristler, paralı askerler ve casuslar da yer alır (Detter, 2006, s. 1063). Ek Protokol I, Cenevre Sözleşmelerinden daha esnek olsa da, en azından Protokoldeki metnin çeşitli bölümleri bağlamında okunursa, savaşçı statüsüne ilişkin gerekliliklerin devam etmekte olduğunu görebiliriz. Protokol, teröristlere hiçbir koruma

sağlamamakta ve sivil kılığında askeri operasyonlar yürütmelerine yetki vermemektedir (Mofidi & Eckert, 2003, s. 69). Ek Protokol I'nin hükümleri ne kadar dar yorumlanırsa yorumlansın, Protokol kapsamındaki korumalar tüm devlet dışı aktörlere genişletilemez. Ek Protokol I, meşru bir otorite adına hareket etmeyen çatışmaların gayri meşru katılımcılarının savaşçı statüsüne sahip olmaktan hariç tutulabilecekleri gerçeğini değiştirmemektedir (Watkin, 2005, s. 27).

I. Karabağ Savaşı'nı başlatan ayrılıkçıların üyelerine gelince, onlar bir devletin silahlı kuvvetlerinin parçası olarak kabul edilmemekteydi. Ayrılıkçıların üyeleri, "(a) astlarından sorumlu bir kişi tarafından komuta edilmek; (b) uzaktan tanınabilen sabit bir ayırt edici ambleme sahip olmak; (c) açıkça silah taşımak ve (d) operasyonlarını savaş yasalarına ve teamüllerine uygun şekilde yürütmek" koşulları altında bir milis, gönüllü birlik veya direniş hareketi olarak yasal savaşçı olarak kabul edilebilirlerdi (Megret, 2006, s. 27). Fakat, Karabağ ayrılıkçıların yasal savaşın bu temel gerekliliklerini yerine getirmedikleri açıktır. Hiçbir askeri değeri olmayan tamamen sivil hedeflere saldırımları savaş yasalarına uymadıklarını göstermektedir. Bağımsızlık elde etmek için kendi devletlerine karşı silaha sarılan "Özgürlük Savaşçıları" (ülkenin bir bölümünün bağımsızlığını veya başka bir ülkeyle birleşmesini sağlayanlar) gibi düzenli bir ordunun parçası olmayan bu gibi yasadışı savaşçılar, başarılı olamazlarsa, ulusal yasalar uyarınca isyan, vatana ihanet veya başkaldırı nedeniyle ağır cezalarla karşı karşıya kalabilirler. Uygulamada ifade edildiği gibi, bu gruplar devlete karşı silaha sarılmış oldukları için suçlu olarak kabul edilir ve iç hukuka tabi olmaları gerekir. Esir alanlar, onları düpedüz hain veya ülkelerine olan bağlılıklarına ihanet etmiş adi suçlular olarak görebilir. Bu tür kişiler gözaltına alınırsa, isyancı olarak görülebileceğinden sınırlı haklara sahip olurlar (Detter, 2006, ss. 1061-1062).

TERÖRİSTLER

"Terörizm" tarihsel olarak her zaman karşı tarafı demoralize etmek ve stratejik avantajlar elde etmek için bir savaş yöntemi olarak kullanılmıştır. UIH belgeleri "Terör" veya "Terörizm" kavramlarını doğrudan tanımlamamakla birlikte, ilk kez terörizmin en açık tanımı 1999 tarihli Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmede yer almıştır. Terörizm, "niteliği veya kapsamı itibariyle bir halkı korkutmak, ya da bir hükümeti veya uluslararası örgütü herhangi bir eylemi gerçekleştirmeye veya gerçekleştirmekten kaçınmaya zorlamak amacıyla güden, bir sivil ya da bir silâhlı çatışma durumunda muhasemata doğrudan katılmayan herhangi başka bir kişiyi öldürmeye veya ağır şekilde yaralamaya yönelik diğer tüm eylemler" olarak tanımlanır (International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, 1999). Aslında terör eylemleri, yalnızca kişilere yönelik eylemleri değil, aynı zamanda tesislere yönelik eylemleri de kapsamaktadır. 2005 tarihli Uluslararası Terörizme Karşı Kapsamlı Sözleşme Taslağının 2. maddesi, tanımına, "yalnızca kişilerin ölümü veya ciddi bedensel yaralanmasını değil, aynı zamanda kamu veya özel mülke ciddi zarar veya büyük ekonomik kayba yol açan veya yol açması muhtemel mülk, yer, tesis veya sistemlere zarar"ı da dahil etmiştir (Lee, 2019, s. 182).

Uluslararası insancıl hukuk, özellikle sivillere yönelik gerçekleştirilen "Terörist eylemler"den ayrıca bahsetmektedir. Ek I. Protokol, "Terörist eylemler" olarak kabul edilebilecek fiiller içeren savaşlara değinir. Protokolün 51. maddesinde, "sivil nüfus ve bireysel siviller saldırı hedefi olmamalı, temel amacı sivil halkı terörize etmek olan şiddet eylemleri veya şiddet tehditleri yasaktır" olarak ifade edilir (Protocol I, 1977). Sivil halkı terörize etmeyi amaçlayan şiddet eylemleri veya tehditlerinin özel terörizm türü oluşturduğu ve II. Ek Protokolde özel yasağın konusu olduğunu belirtmek gerekir (Protocol II, 1977). Aynı şekilde, IV. Cenevre Sözleşmesinin 33. maddesinde, korunan kişilere yönelik toplu cezalandırmaların yanı sıra her türlü korkutma veya terörizm tedbiri yasaklanır (Convention IV, 1949). Bu maddelerde öngörülen terör, savaş

durumuna bağlı olarak yasal savaşçılar tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini aklı getiriyor. Savaşın, neredeyse çoğu zaman halk arasında ve bazen de silahlı kuvvetler arasında belli bir düzeyde teröre yol açtığına şüphe yoktur. Herhangi bir silahlı çatışmada işlenen terör türü eylemlerin çoğu UIH'da savaş suçları sayılmaktadır. Örneğin, ayırım gözetmeyen saldırılar, sivillere veya sivil nesnelere yönelik kasıtlı saldırılar, misilleme, yasaklanmış silahların kullanımı, kültürel varlıklara, sivillerin hayatta kalması için vazgeçilmez nesnelere veya tehlikeli güçler içeren nesnelere yönelik saldırılar, işkence veya insanlık dışı muamele vb. Cenevre Sözleşmeleri kapsamında, saldırılar mümkün olan her yolla askeri hedeflerle sınırlı kalmalıdır. Terörist eylemler gerçekleştirenler ise, sivillere karşı güç kullanmakla IV. Cenevre Sözleşmesi ve örf ve adet yasaları kapsamında bu ilkeyi ihlal etmekte (Mofidi & Eckert, 2003, s. 74). Kurallara uymak istemeyen veya uymaktan aciz olan bu gibi düşman savaşçılar, yasadışı savaşçı olarak kabul edilebilir, ancak bu durum Cenevre Sözleşmelerinde veya başka herhangi bir uluslararası sözleşmede açıkça tanımlanmamıştır (Hasan & Haque, 2023, ss. 125-128).

Teröristler, tanımdan da net görüldüğü gibi, barış zamanında veya uluslararası silahlı çatışma sırasında korunan kişilere veya altyapıya yönelik kasıtlı saldırılar teşkil eden yasadışı savaşçılardır. Genel olarak baktığımızda, uluslararası insancıl hukukta herhangi bir özel "Terörist" statüsü mevcut değil. Fakat, 1999 Sözleşmesinde terim, sanığın belirli bir aşığı statüye sahip olduğunu, yani birer "Yasadışı Savaşçı" olduğunu ifade etmek için kullanılır. İkinci olarak, "Terörizm" terimi, belirli yasadışı örgütlere ait olmak veya sivillerin öldürülmesine katılmak gibi kovuşturulabilir suçların listesini tanımlar (Meisels, 2007, s. 54). Tüm teröristleri birleştiren tek bir kesin amaç veya odak noktası olmasa da, terörist kavramı, toplumu bozmak ve korku aşlamak amacıyla tehdit gerçekleştirmeye can atan kişileri tanımlamaktadır. Terörizm, tipik olarak siyasi, ekonomik veya dini zemin kazanma girişimiyle sivil nüfusa karşı hesaplı şiddet veya tehdit kullanımı olduğu söylenebilir.

Terörist grupların mağdur devletin topraklarında üslendiği şiddet eylemlerine çok fazla örnek sunabiliriz. Örneğin, Sri Lanka ile TEKK (Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları) hareketi; Kolombiya ile FARC (Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri); Peru ile Aydınlik Yol hareketi; Rusya ile Çeçen grupları; Türkiye ile PKK; Hindistan ile Naksalit veya Maoist gruplar; Filipinler ile Mindanao İslamcı isyancılar; Somali ile Al-Shabaab grubları; Afganistan ile El Kaide; Irak ile İslamcı veya mezhepsel gruplar arasındaki çatışmalar. Birçok terörist grup, hem siyasi hem de ideolojik veya dini gündemleri takip eden karışık amaçlara hizmet etmekte. Peki, teröristler veya devlet dışı aktörler, uluslararası insancıl hukukun koruması kapsamındalar mı? Dünyanın çeşitli bölgelerinde tanıklık ettiğimiz terörle mücadele eylemlerinin potansiyel büyüklüğü, onları savaş eylemleri olarak nitelendirmemize gerçekte olanak sağlıyor. Terörle mücadele zamanı, devletler, Ulusötesi Silahlı Gruplar (Transnational Armed Groups) veya Devlet Dışı Silahlı Gruplar'la (Armed Non-State Actors) çatışmalara girmektedir (Meisels, 2007, s. 31). Bir çok devletlere göre, insancıl hukuk terörle savaş için geçerli değildir. Örneğin, 11 Eylül olaylarından sonra terörle mücadele operasyonları ile ilgili devam eden tartışmaların merkezinde yer alan ABD, insancıl hukukun teröre karşı savaş için geçerli olmadığını savunmuştur. Ayrıca, Başkan Bush, Taliban veya diğer terörist gruplar için 1949 Cenevre Sözleşmelerindeki hakların geçerli olmadığını ilan etmiş ve ABD hükümet yetkilileri tarafından tutuklulara yönelik işkence politikasına izin verilmiştir (Herath, t. y., s. 26). Peki, Dağlık-Karabağ'da Ermeni terörist grupları ile olan çatışmalar uluslararası savaş olarak görülebilir mi veya bu gruplar insancıl hukuk tarafından sağlanan garantiler kapsamına giriyorlar mı? Savaş zamanı gerçekleştirilen terörist eylemler bir savaş olarak yorumlanabilir, fakat özel kişilerin münferit eylemleri uluslararası insancıl hukuk uyarınca yasal savaş eylemi olamaz. Savaş, devletler arasında veya bir devlet ile tanımlanabilir bir devlet

dışı güç arasındaki durumdur. Teröristler, devlet olmadıkları ve genellikle Cenevre Sözleşmeleri uyarınca tanımlanabilir bir savaşan taraf olma gerekliliklerini yerine getirmediği için, kabul görmüş geleneksel tanım gereği asla yasal bir savaş eylemine karışamazlar. Ayrıca, bir çatışmanın varlığını belirlerken yaygın olarak kabul edilen faktör yoğunluk ve organizasyondur (Mofidi & Eckert, 2003, s. 74).

Dağlık-Karabağ'daki çatışmaların doğasını göz önüne aldığımızda, ülke içinde yabancı devlet destekli gruplarla çatışmalar bir bakımdan uluslararası sayılabilir. Bu anlamda, çatışma sezgisel olarak uluslararası görünmektedir. İki devlet güçleri arasında düşmanlıkların olması da bu bakış açısını kuvvetlendiriyor. Nitekim, isyancı, özgürlükçü veya ayrılıkçı grupların dahil olduğu pek çok çatışmanın onlarca yıl devam ettiğine dikkat çekmek gerekir. Ayrıca, bu durumda belirleyici olan, olağan yoğunluk ve örgütlenme kriterlerine göre değerlendirmedir. Yasal başlangıç noktasının olması ve şiddetin yeterince yoğun ve tarafların örgütlü olduğu durumlarda silahlı çatışmanın var olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çatışma, resmi bir ateşkes, barış anlaşması veya sahadaki fiili durumu tanıyan diğer usullerle işaretlenmiş olsun veya olmasın düşmanlıkların sona ermesiyle biter. Grubun büyük bir kısmı yok edilmiş olsa bile, küçük bir terörist grubu tekrar aktifleşerek sivil hedeflere büyük saldırılar başlatma yeteneğine sahip olur. Bu nedenle, I. Karabağ Savaşı ve 44 günlük II. Karabağ Savaşı "*Terörist Eylemler*" içeren bir uluslararası savaş olarak nitelendirilebilir.

Teröristler ise, tanımları gereği, gizlice, düzensiz ve beklenmedik saldırılara başvuran, genellikle sivillere karşı, günlük yaşamın işleyişini bozmak ve sivil nüfusta korku uyandırmak için terörist yöntemler kullanan kişilerdir (Detter, 2006, s. 1066). Karabağ savaşında, terörist yöntemler kullanan örneğin, özgürlük savaşçıları, gerillalar veya düzenli silahlı kuvvetler mensupları gibi bir komuta zincirindeki üniformalı askerler olduğu gibi, ayrıca terör örgütleri de mevcuttu. Karabağ'daki bu örgütler, tanımlanmış pozisyonları, görevleri ve maaşları olan, yukarıdan aşağıya hiyerarşik iyi yapılandırılmış örgütlerdi. Bu teröristler tarafından gerçekleştirilen ayrı ayrı şiddet eylemleri de, iyi yapılandırılmış bir örgüte atfedilebilecek bir dizi büyük saldırının parçası olduğu için silahlı çatışma olarak da adlandırılabilir (Pfanner, 2005, s. 156).

Azerbaycan İnsan Hakları Enstitüsü Uzmanlar Konseyi tarafından yapılan araştırma sonucunda, Hocavend'in Kırmızı Bazar bölgesinde "*Halk Kurtuluş Cephesi*", Zengilan'ın Mincivan yerleşiminde "*Hamas*" ve "*Hızbullah*" gibi terör örgütlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Hınçak Ermeni partisine ait yayınevi tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Beyrut'ta yayınlanan Dağlık-Karabağ özel bülteninde (No. 6), Dağlık-Karabağ'ın Halefli (Şuşa), Kiş (Hocavend) ve Askeran yerleşim birimlerinde ASALA Ermeni terör örgütünün eğitim kamplarının bulunduğu belirtilmiştir (Aliyev, 2005, ss. 111-112).

I. Karabağ Savaşı sırasında özellikle 1987 ile 1994 yılları arasında Azerbaycanlı sivillere yönelik yüzlerle terör eylemi gerçekleştirildi. Terör saldırılarının hedefleri: %62,5 – dış hatlar ve iç hatlar yolcu otobüs güzergahları; %12,8 – yolcu ve yük trenleri; %4 – metro trenleri; %25 – uçak; ve %4 – feribotlar; %67 – köprüler; %12 – tahıl işleme işletmeleri ve fırınlar; %21 – sivillerin yaşadığı beş katlı binalar ve özel evlerdi. Terör eylemleri sonucunda 1.250 kişi ölmüş, 1.283 kişi de yaralanmıştır (Public Union of the Working Group for the Implementation of International Human Rights Standards, 2020). Bu terör örgütleri, kendilerini gizleyen, sivil halkla kaynaşan ve üçüncü bir taraftan istediklerini elde etmek ve hedeflerine ulaşmak için hain araçlar ve yöntemler kullanan kişilerden oluşmaktaydı. Kullandıkları güç, genellikle masum sivillere yöneliktir. Genellikle teröristlerin hedefleri kendi devletlerini kurmak veya başka bir devletle birleşmekti. Bu gruplar üniforma giymez ve açıkça silah taşımazlar. Çoğu zaman, gerilla liderleri militarist

komuta unvanları taşıyorlar. Eylemlerinin askeri niteliğini veya devam eden düşmanlıklardaki doğrudan rollerini kendileri inkar etmezler. Terörist liderleri ve temsil ettikleri örgütler, planladıkları ve gerçekleştirdikleri vahşetlerin sorumluluğunu alenen kabul etmekten her zaman gurur duyarlar. Tartışmalı bir şekilde kendilerini "Özgürlük Savaşçıları" veya "Gerilla Savaşçıları" olarak da görebiliyorlar. Bu nedenle, savaş sözleşmelerini desteklemeyen düzensiz askerler, teröristler veya gerillalar, yasal askerlerin savaş haklarına benzer haklara sahip olamazlar (Meisels, 2007, ss. 56-57). Bu yüzden de, savaş esirlerine sağlanan koruma dışında bırakılırlar. Aynı şekilde, Cenevre Sözleşmeleri tarafından sivillere tanınan korumalara da hak kazanamazlar. Böylece, savaş hukukunun koruması dışında kalmış "Yasadışı Savaşçılar" olarak görülüyorlar.

PARALI ASKERLER

Diğer bir yasadışı savaşçı kategorisi "Paralı askerler"dir. Silahlı çatışma durumlarında paralı askerlerin kullanılması asırlarla var olan bir olgudur. Paralı askerler sorunu ilk kez 1961 yılında Katanga eyaletinin ayrılma girişimiyle bağlantılı olarak Birleşmiş Milletler'in gündemine getirilmiştir (Green, 1979, s. 224). Daha sonra 1964'te Kongo hükümeti bir ayaklanmayı bastırmak için paralı asker kullanmıştı. O zamandan bu yana, hemen hemen tüm askeri operasyonlarda paralı askerlerin varlığının şu ya da bu şekilde rol oynadığını görmekteyiz. Kısaca belirtmek gerekirse, paralı askerler, sadakat veya idealizmden ziyade, parasal kazanç için başka bir orduya katılan yabancı uyruklu kişilerdir (Detter, 2006, s. 1065). "Burmester, paralı askerleri, parasal ödül karşılığında yabancı bir devletin veya kuruluşun silahlı kuvvetleri için savaşmayı kabul eden gönüllüler olarak tanımlar" (Major, 1992, s. 107).

Savaş kuralları, paralı askerlerin savaşçı ve savaş esiri statüsünü reddederek kullanımlarını sınırlamaya çalışır. Cenevre Sözleşmelerinin hiçbirinde paralı asker konusu yer almasa da Ek I. Protokol paralı askerlerle ilgilenen ilk uluslararası insancıl hukuk belgesidir. Nitekim, I. Ek Protokol'ün 47. maddesi, paralı asker olduğu tespit edilen kişilerin savaşçı veya savaş esiri statüsü haklarından mahrum bırakılması gerektiğini hükme bağlar (Protocol I, 1977). Paralı askerin yakalanması, onun III. Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen savaş esirlerine yönelik muameleden mahrum bırakılmasına yol açar ve cezai kovuşturmayaya tabi kılar. Kovuşturma, hem savaşçı tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemleri nedeniyle, hem de yalnızca çatışmalara doğrudan katılmış olmaları nedeniyle başlatılabilir (Major, 1992, s. 146). Savaşçı ve savaş esiri statüsünden yoksun bırakılan paralı askere, yalnız I. Ek Protokol'ün 75. maddesindeki insan hakları standartları içeren "temel garantiler" uygulanabilir (Protocol I Commentary, 1987). Maddedeki temel garantiler, her koşulda insanca muamele görme hakkını ve öldürme, işkence, bedensel ceza ve kişi onuruna yönelik saldırılara karşı korunma hakkını, ayrıca, adil yargılanma ve usulüne uygun yargılama hakkını içerir (Fallah, 2006, s. 607).

Küresel ölçekte paralı askerlerin tanımının ilk kodifikasyonu Ek I. Protokol'de yapılmıştır. Protokolün 47. maddesinin 2. paragrafı, bir kişinin paralı asker olarak kabul edilebilmesi için karşılaması gereken kriteri belirler:

- a) ülke içinden ya da yurt dışından silahlı çatışmada savaşmak üzere hizmete alınan;
- b) çatışmalara doğrudan katılan;
- c) esasen özel kazanç arzusuyla çatışmalara katılmak isteyen ve çatışmanın bir tarafınca ya da onun adına, işbu tarafın silahlı kuvvetlerindeki benzer rütbe ve göreve sahip savaşçılara öngörülen veya ödenen miktarın oldukça üstünde maddi kazanç alacağı vaat edilen;
- d) ne çatışmanın taraflarından birinin vatandaşı olan ne de çatışmanın bir tarafınca kontrol edilen topraklarda ikamet eden;
- e) çatışmanın taraflarından birinin silahlı kuvvetlerine mensup olmayan;
- f) çatışmanın

taraflarından olmayan bir devlet tarafından işbu devletin silahlı kuvvetlerinin bir üyesi olarak resmi görevle gönderilmemiş olanlar” (Protocol I, 1977).

Paralı askerler, yabancı nitelikteki belirli unsurlar içeren bireylerin silahlı kuvvetlere gönüllü kişisel üyeliği olarak tanımlanan uluslararası gönüllü kategorisinin bir bölümünü temsil etmektedir. Fakat, prensipte paralı askeri uluslararası gönüllüden ayıran şey, onu silahlı kuvvetlere katılmaya yönlendiren parasal kazanç elde etme güdüsüdür. Yorumcular, bu tanımın paralı askerler için son derece dar bir tanım olduğunu, bu yüzden paralı askerleri tanımlamak için yukarıda açıklanan altı gerekliliğin hepsinin kümülatif olarak karşılanması gerektiğini belirtirler (Kidane, 2009, s. 388). Tanım kapsamında bir bireyi paralı asker olarak nitelendirebilmek için, sayılan koşulların hepsinin karşılanması gerekse de, paralı askerleri diğer savaşçılardan ayırt etmek için kişisel kazanç motivasyonu kadar yeterli başka alternatif koşul görünmüyor (Taulbee, 1985, s. 353).

Öncelikli olarak, gönüllü paralı askerin çatışmalara doğrudan katılması gerekir. Günümüzde gerek askeri personelin eğitimleri gerekse de modern silahların doğru bakımı için, silahlı kuvvetlere yabancı uzmanlar dahil edilebilir. Bu uzmanlar çatışmalara doğrudan katılmadıkları sürece paralı asker sayılmazlar. Ayrıca, belirli devletler tarafından, şu ya da bu nedenle dünyanın farklı yerlerine çatışmalara doğrudan katılmak üzere resmi görevle gönderilen birliklerin de paralı asker olarak nitelendirilmesi söz konusu değildir (Major, 1992, ss. 111-113). Tüm paralı askerlerin esas olarak özel kazanç, en azından doğrudan maddi kazanç amacıyla motive oldukları açıktır. Fakat, eylemlerini ideolojiye dayandıran yeni paralı asker kategorisinin de ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Ancak, tanım, katılım motivasyonu mali olmaktan çok ideolojik olanları hariç tutmaktadır. Sonuç olarak, paralı askerler, ülkelerine kapsamlı hizmet vermiş eski askerler gibi vatanseverlik duygusuyla motive olmamaktalar (Milkeraityte, 2009, s. 46).

1989 tarihli Paralı Askerlerin İşe Alınması, Kullanılması, Finansmanı ve Eğitimine İlişkin Uluslararası Sözleşme, paralı askerlerin işe alınması, kullanımı, finansmanı ve eğitiminin de uluslararası hukuka göre suç olduğunu beyan ettiği için kapsamı daha geniştir. Çatışmalara veya toplu şiddet eylemine doğrudan katılan bir paralı asker, Sözleşmenin amaçları doğrultusunda suç işlemiş sayılır (International Convention against Mercenaries, 1989). Ayrıca, Sözleşmede paralı asker tanımı, bir devletin anayasal düzenini veya toprak bütünlüğünü baltalamayı da içermektedir. *“Bir hükümeti devirmek veya başka bir şekilde bir devletin anayasal düzenini veya toprak bütünlüğünü baltalamak için, yerel veya yurt dışından özel olarak görevlendirilen, aleyhinde böyle bir eylemin yöneltildiği devletin vatandaşı veya mukimi olmayan veya filin topraklarında işlendiği devletin silahlı kuvvetlerinin mensubu olmayan, esasen önemli kişisel kazanç arzusuyla çatışmalarda yer almayı arzu eden, herhangi bir devlet tarafından resmi görevle gönderilmemiş kişiler”* paralı asker olarak nitelendirilir (International Convention against Mercenaries, 1989). Bu ek tanım, *“Paralı Asker”* kavramını, örneğin, ayrılıkçı gruplar veya amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanmayı seçen devrimciler tarafından işe alınan kişileri de kapsayacak şekilde genişletir (Ebbeck, 1998, s. 7).

Paralı askerler, Karabağ`da kontrolü ele alan çeşitli siyasi ayrılıkçı gruplar tarafından özellikle I. Karabağ Savaşı`nda fazlasıyla kullanıldı. Paralı askerler, yalnızca ayrılıkçı hareketi desteklemek ve yerel hükümeti devirmek için girişimlere değil, aynı zamanda sivillere karşı terör eylemlerine de katıldılar. Terör bu savaşta önemli rol oynadı söylenebilir ve bu gruplar vahşet işlemekle ün kazanmışlardı. Malumdur ki, terörist gruplar, özel kazanç uğruna başka bir ülkede askeri güçlere katılan paralı askerler içeriyor. Avrupa ve diğer ülkelerden paralı askerlerin II. Karabağ Savaşı`na katılmak için Karabağ`da bulunduğuna yönelik çok sayıda bilgi mevcuttur (Greek mercenaries

coming to Karabakh, 2020). II. Karabağ Savaşı zamanında bir çok resmi raporda, Suriye, Irak, Lübnan ve Fransa başta olmakla Yunanistan, İspanya, Kanada, Rusya ve ABD gibi ülkelerden paralı askerlerin Karabağ'a geçtiğine dair bilgiler ve görüntüler yer almıştır (Public Union of the Working Group for the Implementation of International Human Rights Standards, 2020). Azerbaycan güvenlik kuvvetleri tarafından, bu kişilerin terör eylemleri yaptıkları gerekçesiyle arandığı duyurulmuştur (Procuratura Generalis Atropatenes quaerit..., 2020).

Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcılığı tarafından yürütülen soruşturmalarda, yabancı uyruklular da dahil olmak üzere çeşitli terör örgütlerinin üyelerinin yasadışı olarak devlet sınırını geçerek Ermenistan'a girdiği ve yasadışı silahlı gruplar kurdukları, savaşta paralı asker olarak kullanıldıkları belirlenmiştir (Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs, 2020). Resmi raporlarda yer alan bilgilere göre, Ermenistan ordusunda Suriye, Lübnan, ABD, Kanada ve Fransa'dan gelen bu ülkelerin vatandaşı olan Ermeni asıllı paralı askerler mevcuttu (Legal Analysis and Research Public Union, 2020). Ayrıca, yabancı basında Ermenistan tarafının paralı asker kullandığına dair çok sayıda haber ve yazı yer almıştır (Semerdjian & Francis, 2020). İstanbul Azerbaycan Kültür Evi Derneği Başkanı Hikmet Elp, "Daily Sabah" gazetesine yaptığı açıklamasında, PKK'nın Dağlık-Karabağ'a yerleşmeyi hedeflediğini ve Erivan yönetiminin Lübnan'daki paralı askerleri tartışmalı bölgeye sevk ederek bölgenin demografisini değiştirmeye çalıştığını söylemiştir (Armenia transfers YPG/PKK terrorists to occupied area to train militias against Azerbaijan, 2020). Gazeteci James Wilson'un, "PKK'nın Ermenistan-Azerbaycan ihtilafına müdahil olması sadece Azerbaycan'ın değil aynı zamanda Avrupa'nın güvenliğini tehlikeye atar" içerikli bir yazısında, Ermenistan'ın çabalarıyla yüzlerce paralı askerinin PKK'nın Irak'taki kalesi sayılan Süleymaniye'den Karabağ'a nakledildiği bildirilir (Wilson, 2020). Görüldüğü gibi, paralı askerler fark edilenden daha tehlikelidir. Farklı ülkelerden işe alınan bu kişiler felaketi davet eder, çünkü kar amacı güden savaşçılar tamamen farklı cins savaşçı türüdür. Vatanseverlik onlar için önemsizdir ve bazen bir yükümlülüktür (McFare, 2019, s. 11). BM'ye göre, paralı askerlik faaliyeti egemen eşitlik, siyasi bağımsızlık ve üye devletlerin toprak bütünlüğü ilkelerinin ihlalidir. Paralı askerler, özellikle, I. Karabağ Savaşı'nda olduğu gibi, sosyal ve siyasi istikrarsızlık artarsa yerel çatışmalarda giderek daha önemli oyuncular haline gelebilmekteler ve bu durum devletlerin koruyucu ve polislik kabiliyetlerini azaltır (Adams, 1999, s. 2).

SONUÇ

Paralı askerler ve teröristler dahil yasadışı savaşçılar, bir hükümeti devirme veya bir devletin anayasal düzenini veya toprak bütünlüğünü istikrarsızlaştırmaya katılımları yoluyla, kendi kaderini tayin etme tehditleriyle bağlantılı olarak yirminci yüzyılda belirgin hal almıştır (Chesterman, 2016, s. 395). Bu gibi yasadışı savaşçılar, ideolojik veya vatansever bağlılıktan ziyade, ağırlıklı olarak parasal kazançla motive olurlar. Doğru veya yanlış, yasadışı savaşçılar, birçok devletler tarafından çoğunlukla terörizm merceğinden görülmektedir. Devletler her zaman yasadışı savaşçıları paralı asker ve terörist olarak yargılama eğiliminde olmuşlar.

Uluslararası insancıl hukuk araçlarının genel kaygısı, silahlı çatışma zamanlarında yasal koruma da dahil olmak üzere koruma sağlamaktır ve sözleşmelerin belirli aktör kategorilerini kenara itmesi nadirdir. Fakat, uluslararası insancıl hukukun paralı askerler dahil yasadışı savaşçılara yaklaşımı farklıdır. Özellikle, paralı askerlerle ilgili hükümler, paralı askerlerin özel ilgi konusu olması ve onlara yasal savaşçılardan daha az koruma sağlanması ölçüsünde, öncelikle öneme sahiptir. Uluslararası insancıl hukukun paralı askerlerin savaş esiri ve savaşçı statüsünü reddetmesi gibi, paralı askerler de savaş operasyonlarında insani ilkelere saygı gösterme eğiliminde değildir.

Ek Protokol I ve paralı askerlere ve terörizme özgü sözleşmeler, yasadışı savaşçıların uluslararası hukukta en azından caydırıldığına dair kesin bir mesaj verdiğini görmekteyiz. En büyük ayırım noktası, Ek Protokol I'in paralı askerlik faaliyetini suç saymaması, 1989 tarihli Paralı Askerlerin İşe Alınması, Kullanılması, Finansmanı ve Eğitimine İlişkin Uluslararası Sözleşmenin paralı askerlerin işe alınmasını, kullanımını, finanse edilmesini veya eğitilmesini suç saymasıdır. Ek Protokol I'in 47. maddesinin tek sonucu, paralı askeri, savaşçı veya savaş esiri statüsünden mahrum bırakmaktır. Öte yandan, 1989 Sözleşmesi, paralı asker için cezai yaptırımlar açısından daha önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Paralı askerler, paralı asker statüsünden dolayı ve savaş sırasında işledikleri diğer tüm suçlardan dolayı cezalandırılabilir. Önemli olan, Ek I. Protokol'un, paralı askerlerin savaşçı veya savaş esiri statüsüne hak kazanmadığını açıkça belirtmesidir.

11 Eylül saldırılarının neden olduğu yıkım, dünyada ulusal güvenliğe yönelik ortaya çıkan yeni tehdide karşı koyma yaklaşımında büyük bir değişime yol açtı. Taliban ve El Kaide gibi örgütlerin üyeleri gibi Karabağ ayrılıkçıları da yasadışı savaşçılar ilan edildi ve daha sonra Cenevre Sözleşmesi kapsamında savaş esiri statülerinden mahrum bırakıldı. 1999 tarihli Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmenin, ulusal ve uluslararası düzeyde terörizmi ve insan haklarının kullanılması üzerindeki olumsuz etkilerini önleme çabalarını artırdığını görmekteyiz. Sözleşme terör suçlarını ele alır, bu suçlara katılanların ve tüzel kişilerin sorumluluklarını değerlendirir ve terör mağdurlarını korumayı amaçlar. Bu anlamda, Sözleşme esas olarak terör mağdurlarının korunmasını ve terörizme karşı önleyici tedbirleri içerir. Ayrıca, Ek I. Protokol, "Terörist Eylemler" olarak kabul edilebilecek fiiller içeren gerilla savaşına değinmekte, sivil nüfus ve bireysel sivilleri saldırı hedefi yapan, temel amacı sivil halkı terörize etmek olan şiddet eylemlerini veya şiddet tehditlerini yasaklamaktadır.

Uluslararası insancıl hukukun, sahaya çıkıp savaşı kurallarına göre yapan ve risklerini paylaşan savaşçılar ile bunları göz ardı edenler arasındaki ayrımı açıkça kabul ettiğini görüyoruz. Yasadışı savaşçılar insancıl hukukun tüm kurallarına uysalar bile, sadece düşmanlıklara katılımları nedeniyle kovuşturulabilecekleri genel olarak kabul edilmiştir. Düşmanlıklara yasadışı olarak katılmanın yanı sıra savaş hukukunu da ihlal etmişlerse, askeri mahkemelerde veya tutuklama yetkisinin uygun gördüğü herhangi bir mahkemede yargılanabilir ve cezalandırılabilirler (Detter, 2006, s. 1064). Öte yandan, şüphelinin yasal statüsünden veya iddia edilen suçtan bağımsız olarak, belirli temel insan hakları tüm insanlara tanınmaktadır. Ek I. Protokol'un 75. maddesinde yer alan garantiler, uluslararası silahlı çatışmaya taraf olan bir ülkenin elinde bulunan, yasadışı savaşçılar da dahil olmak üzere tüm kişilere uygulanan asgari korumaları oluşturur.

EXTENDED ABSTRACT

The Legal Status of "Unlawful Combatants" in International Humanitarian Law: Mercenaries and Terror in the First and Second Karabakh Wars

At the beginning of the 21st century, especially with the launch of the "global war on terror" following the September 11, 2001, terrorist attacks, the term "unlawful combatant" once again came to the forefront in international legal literature. This concept has gained greater significance both practically and legally in the context of modern armed conflicts, particularly due to the increasing role of non-state armed actors. This controversial category of combatants falls outside the clear boundaries of international humanitarian law and often ends up in a state of legal limbo, —frequently referred to as a "legal black hole."

The 1949 Geneva Conventions and their additional protocols generally classify individuals involved in armed conflicts into two main groups: lawful (legitimate) combatants and civilians. Lawful combatants include members of the armed forces, militia groups, and volunteer corps that meet specific conditions. These individuals are entitled to the protection of international humanitarian law and have the right to directly participate in hostilities. They are also granted prisoner of war (POW) status upon capture. However, those who directly participate in armed conflicts but do not meet the criteria for lawful combatants—such as mercenaries, terrorists, or members of irregular armed groups—are categorized as "unlawful combatants." These individuals can be targeted for their participation in hostilities and are not entitled to POW protections. Moreover, their involvement in hostilities, when deemed to constitute war crimes or acts of terrorism, makes them liable to prosecution in military courts.

Unlawful combatants are generally divided into two main groups: terrorists and mercenaries. Terrorism has historically been used predominantly by non-state actors as a method of systematic violence for political, religious, or ideological purposes. Although there is no single, unifying objective among all terrorists, they are generally willing to carry out threats designed to disrupt public order and instill fear within society. Terrorist organizations often operate transnationally and do not adhere to the classical rules of the law of armed conflict.

Mercenaries, on the other hand, are individuals who participate in conflicts for personal gain or financial compensation. According to Article 47 of the First Additional Protocol of 1977, mercenaries are defined as individuals who take an active part in hostilities, are not nationals of any of the parties to the conflict, and are motivated by direct financial reward. As such, they are denied combatant and prisoner of war status, excluding them from legal protections afforded to lawful fighters.

During the Second Karabakh War, which broke out in 2020, numerous reports and pieces of evidence emerged concerning the presence of unlawful combatants. In particular, mercenaries of Armenian origin from countries such as Syria, Iraq, and Lebanon were reported to have participated in the conflict, as documented by international media and Azerbaijani defense sources. These individuals fought against Azerbaijani forces and were involved in attacks targeting civilian areas. The Azerbaijani government announced that some of these individuals were citizens of France, Greece, Canada, the United States, Syria, and Russia, and issued international arrest warrants against them on terrorism charges. Their involvement in the

conflict not only violated Azerbaijani law but also breached international public order and the laws of war.

Human Rights Watch published reports documenting violations of the laws of war by both sides during the Second Karabakh War, including the targeting of civilian infrastructure and the involvement of unlawful actors, calling for the enforcement of international legal standards.

Due to their lack of protection under humanitarian law, unlawful combatants are also referred to as “persons of uncertain status.” This ambiguity creates legal dilemmas for states and invites criticism from a human rights perspective. Like most states, Azerbaijan does not grant combatant status to members of illegal armed groups and refrains from applying humanitarian law privileges to them. This approach justifies their prosecution in military courts and punishment for their actions. However, it also raises discussions around the fundamental human rights of such individuals, including their right to a fair trial and legal defense. For this reason, there is a growing need to define the status of “unlawful combatants” more clearly in international law and to develop consistent legal standards for their treatment.

KAYNAKÇA

- Adams, T. K. (1999). The new mercenaries and the privatization of conflict. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 29(2), 1-10.
- Aliyev, H. (2005). *Dağlıq Qarabağ həqiqətləri*. İ. Zeynalov (Ed.). Bakı: Rönensans Yayınevi.
- Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949.
- Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949.
- Chesterman, S. (2016). Dogs of war or jackals of terror? Foreign fighters and mercenaries in international law. *International Community Law Review*, 18(5), 389-399.
- Dörmann, K. (2003). The Legal Situation of "Unlawful/Unprivileged Combatants". *International Review of the Red Cross*, 85(849), 45-74.
- Detter, I. (2006). The law of war and illegal combatants. *The George Washington Law Review*, 75, 1049-1104.
- Dinstein, Y. (2003). Unlawful combatancy. *Israel Yearbook on Human Rights*, 32(2002), 151-174.
- Ebbeck, G. (1998). Mercenaries and the "Sandline affair". *Australian Defence Force Journal*, (133), 5-23.
- Fallah, K. (2006). Corporate actors: the legal status of mercenaries in armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 88(863), 599-611.
- Green, L. C. (1979). The status of mercenaries in international law. *Manitoba Law Journal*, 9(3), 201-246.
- Hoffman, M. H. (2002). Terrorists Are Unlawful Belligerents, Not Unlawful Combatants: A Distinction with Implications for the Future of International Humanitarian Law. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 34(2), 227-230.
- Hasan, M. A., & Haque, M. I. (2023). Should unlawful combatants be considered as prisoners of war when captured? *Journal of Law and Legal Reform*, 4(1), 123-140.
- International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism. New York, 9 December 1999.
- International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries. UN General Assembly. 4 Aralık 1989.
- Kidane, W. (2009). The status of private military contractors under international humanitarian law. *Denver Journal of International Law and Policy*, 38(3), 361-402.
- Kanstroom, D. (2003). Unlawful Combatants in the United States: Drawing the Fine Line between Law and War. *Human Rights*, 30, 18-23.
- Lee, D. (2019). The 2014 Gaza conflict and the prohibition against spreading terror among the civilian population. *New Zealand Journal of Public and International Law*, 17(2), 179-213.
- Mao, X. (2018). Are Unlawful Combatants Protected under International Humanitarian Law. *Amsterdam Law Forum*, 10(2), 62-71.
- Meisels, T. (2007). Combatants-lawful and unlawful. *Law and Philosophy*, 26, 31-65.
- Mofidi, M., & Eckert, A. E. (2003). Unlawful combatants or prisoners of war: The law and politics of labels. *Cornell International Law Journal*, 36(1), 59-92.
- Major, M. F. (1992). Mercenaries and international law. *Georgia Journal of International & Comparative Law*, 22, 103-150.

McFare, S. (2019). *Mercenaries and War: Understanding Private Armies Today*. Strategic Monographs, 10-51.

Maxwell, M. D. M., & Watts, S. M. (2007). "Unlawful Enemy Combatant": Status, Theory of Culpability, or Neither? *Journal of International Criminal Justice*, 5(1), 19-25.

Pfanner, T. (2005). Asymmetrical warfare from the perspective of humanitarian law and humanitarian action. *International Review of the Red Cross*, 87(857), 149-174.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). Geneva, 8 June 1977.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II). Geneva, 8 June 1977.

Taulbee, J. L. (1985). Myths, mercenaries and contemporary international law. *California Western International Law Journal*, 15(2), 339-363.

Watkin, K. (2005). Warriors without rights?: Combatants, unprivileged belligerents, and the struggle over legitimacy. *Program on Humanitarian Policy and Conflict Research Harvard University. Occasional Paper Series*, (2), 1-77.

İnternet Kaynakları

Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs. (2020). *Report on the Use of Foreign Terrorist Fighters by The Republic of Armenia in its Recent Aggression Against the Republic of Azerbaijan*. Erişim adresi: <https://geneva.mfa.gov.az/files/shares/Report%20on%20the%20use%20of%20Foreign%20Terrorist%20Fighters%20by%20Armenia.pdf>.

Armenia transfers YPG/PKK terrorists to occupied area to train militias against Azerbaijan. (2020, 25 Eylül). Daily Sabah. Erişim adresi: <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/armenia-transfers-ypgpkk-terrorists-to-occupied-area-to-train-militias-against-azerbaijan>.

Armeniya perebrasivayet terroristov na okkupirovannyye territorii. (2020, 26 Eylül). Vestnik Kavkaza. Erişim adresi: <https://vestnikavkaza.ru/analytics/armenia-perebrasivayet-terroristov-na-okkupirovannyye-territorii.html>.

Boyeviki RPK uniçtojeni v napravlenii Kelbadjara: "SARSANG" POD PRİTSELOM TERRORİSTOV. (2020, 6 Kasım). Azerbaycan24. Erişim adresi: <https://www.azerbaycan24.com/ru/boeviki-rpk-uniçtozheni-v-napravlenii-kelybadzhara-sarsang-pod-pritselom-terroristov/>.

Dobrovoltsı priyeezhayut v Armeniyu na vojnu. (2020, 3 Kasım). Bolşaya Aziya. Erişim adresi: <https://bigasia.ru/dobrovolczy-priyeezhayut-v-armeniyu-na-voynu/>.

Greek mercenaries coming to Karabakh. (2020, 2 Ekim). Defence.az. Erişim adresi: <http://defence.az/en/news/146031>.

Herath, N. (t.y.). *Relevance of International Humanitarian Law in the Context of Transnational Armed Non State Actors*. IHL & Trans National Armed Groups, 1-44. Erişim adresi: https://www.academia.edu/6069080/RELEVANCE_OF_INTERNATIONAL_HUMANITARIAN_LAW_IN_THE_CONTEXT_OF_TRANSNATIONAL_ARMED_NON_STATE_ACTORS.

Legal Analysis and Research Public Union. (2020). *"Civilians are Under Attack!" Report: This report covers the factual and legal aspects of the deliberate and indiscriminate attacks on civilians in Azerbaijan, by the Armenian armed forces in Nagorno-Karabakh armed conflict*. Erişim adresi: <https://azertag.az/store/files/2021/APREL/04/Hesabat%202020%20eng%20Layout%201.pdf>.

Milkeraitytė, K. (2009). *Private Military and Security Companies and Their Personnel in the Context of International Humanitarian Law* (Yüksek Lisans Tezi, Mykolas Romeris University, Vilnius). Erişim adresi: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:1964419/>.

Mégret, F. (2006). From "Savages" to "Unlawful Combatants": A Postcolonial Look at International Humanitarian Law's "Other". A. Orford (Ed.), *International Law and its Others* içinde (265-317). Erişim adresi: https://scholar.google.com/scholar?cluster=5235037721630334816&hl=ru&as_sdt=0.5.

Maksutov, T. *Gruppa nayemnikov iz Abhazii napravilas' na pomoshch' karabakhskim separatistam – FOTO*. (2020, 6 Kasım). 1News. Erişim adresi: <https://1news.az/news/20201106043320757-Gruppa-naemnikov-iz-Abkhazii-napravilas-na-pomoshc-karabakhskim-separatistam-FOTO>.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. Commentary of 1987. (1987). Erişim adresi: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-43/commentary/1987?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

Public Union of the Working Group for the Implementation of International Human Rights Standards. (2020). *Report on the use by Armenia of mercenaries and foreign terrorist fighters (FTFs) in fighting against Azerbaijan*. Erişim adresi: <https://azertag.az/store/files/2021/APREL/04/Hesabat%202020%20eng%20Layout%201.pdf>.

Rzayev, T. *Kirill Krivosheyev: Armyane platyat rossiyskim nayemnikom \$1500*. (2020, 2 Kasım). 1News. Erişim adresi: <https://1news.az/news/20201102124324599-Kirill-Krivosheev-Armyane-platyat-rossiiskim-naemnikom-1500>.

Semerdjian, M., & Francis, E. (2020, 1 Kasım). Despite Lebanon's woes, Armenians spring to action for Nagorno-Karabakh. Reuters. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-lebanon/despite-lebanons-woes-armenians-spring-to-action-for-nagorno-karabakh-idUSKBN27H159>.

The Practical Guide to Humanitarian Law. (t.y.). Médecins Sans Frontières. Erişim adresi: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/non-state-armed-groups/>.

Terrorist ASALA Zhil'bert Minasyan. Genprokuratura Azerbaydzhana ishchet polevogo komandira iz Frantsii. (2020, 10 Ekim). 1News. Erişim adresi: <https://1news.az/news/20201019033350704-Terrorist-ASALA-ZHilbert-Minasyan-Genprokuratura-Azerbaidzhana-ishchet-polevogo-komandira-iz-Frantsii>.

Wilson, J. (2020, 23 Eylül). PKK's involvement in the Armenia-Azerbaijan conflict would jeopardize European security. Eureporter. Erişim adresi: <https://www.eureporter.co/frontpage/2020/09/23/pkks-involvement-in-the-armenia-azerbaijan-conflict-would-jeopardize-european-security/>.

Zare Sinanyan: Pandemiya i vzriv sigrali rol' katalizatora v repatriatsii armyan iz Livana. (2020, 7 Eylül). NEWS.am. Erişim adresi: <https://news.am/rus/news/595711.html>.

MAKALE BİLGİLERİ

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Araştırma Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Araştırmada herhangi bir katılımcıya yer verilmemiştir.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsel yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The research is exempt from the Ethics Committee Decision.
Participant Consent:	No participant was included in the research.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

Tunay Karakök

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA EVLİLİK HUKUKU: NORMLAR, UYGULAMALAR VE TOPLUMSAL ETKİLER

Marriage Law in the Byzantine Empire: Norms, Practices, and Social Implications

Özet: Bu makale, Bizans İmparatorluğu'nda Roma hukuk geleneğinden devralınan evlilik hukukunu incelemektedir. Evlilik, hem ailenin temeli hem de devletin bekasını sağlayan bir kurum olarak görülmüş; bu nedenle hukuki düzenlemelerle sıkı şekilde denetim altında tutulmuştur. Augustus dönemiyle başlayan reformlar, evlenme yaşı, sınıflararası evlilik, ahlaki sınırlar ve doğurganlığın teşviki gibi konulara yönelmiştir. Justinianos dönemiyle birlikte bireysel hakların gözetildiği, evlat edinme, soy bağı ve akrabalık engellerine dair daha detaylı hükümler getirilmiştir. Kadının malvarlığı (dos) ve koca egemenliği (manus) gibi kavramlar, evlilikte taraflar arasındaki hukuki ilişkileri şekillendirmiştir. Boşanma ise başta karşılıklı rızaya dayanmakta olup, Hristiyanlığın etkisiyle sınırlandırılmak istenmiş, ancak bu sınırlamalar sınırlı başarı göstermiştir. İmparatoriçe İrene'nin evlilikle ilgili düzenlemeleri, hukukun siyasal meşruiyet aracı olarak da kullanıldığını göstermektedir. Bu çerçevede Bizans evlilik hukuku, hukuki süreklilik ve dönüşüm bağlamında özgün bir karakter arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bizans Hukuku, Evlilik, Manus, Dos, Boşanma.

Abstract: This article examines the institution of marriage within the framework of civil law in the Byzantine Empire, inherited from Roman legal traditions. Marriage was regarded as both the foundation of the family and a means to ensure state continuity, and thus it was subject to strict legal regulation. Reforms initiated during the reign of Augustus addressed issues such as the legal age for marriage, inter-class unions, moral restrictions, and incentives for procreation. Under Justinian, the focus shifted toward protecting individual rights, with detailed regulations on adoption, lineage, and kinship-based impediments to marriage. Key legal concepts such as manus (husband's authority) and dos (the woman's property) shaped the economic and legal dynamics between spouses. Divorce, initially based on mutual consent, was later restricted under the influence of Christianity, though these efforts met with limited success. Legal enactments by Empress Irene further demonstrate how marriage law could serve as a tool for political legitimacy. Overall, Byzantine marriage law reveals a distinctive character that reflects both the continuity of Roman jurisprudence and its transformation through religious and imperial influence.

Keywords: Byzantine Law, Marriage, Manus, Dos, Divorce.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doktor Öğretim Üyesi, Tarih Bölümü, Edebiyat Fakültesi, Bartın Üniversitesi, Bartın-Türkiye, tkarakok@bartin.edu.tr

Atf için / How to cite this article (APA 6): Karakök, T. (2025). Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik Hukuku: Normlar, Uygulamalar ve Toplumsal Etkiler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademik Dergisi*, 5(1), 30-45.

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15495808>

INTOBA, Haziran/June 2025; 5(1), 30-45.

ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY

Gönderim (Received): 28.02.2025

Revizyon (Revised): 20.04.2025

Kabul (Accepted): 06.05.2025

GİRİŞ

Evlilik, yalnızca bireylerin özel yaşamlarını düzenleyen bir müessese olmaktan öte, tarih boyunca toplumsal yapının, ekonomik işleyişin ve siyasal düzenin en temel bileşenlerinden biri olmuştur. Roma hukuk geleneğinde evlilik kurumu, devletin bekası ve aile düzeninin sürekliliği açısından merkezi bir öneme sahipti. Roma yurttaşları için evlilik, yalnızca bireylerin karşılıklı rızasıyla oluşan bir birliktelik değil; aynı zamanda mülkiyetin, soyun, ahlakın ve toplumsal hiyerarşinin yeniden üretildiği hukuki bir sistemdi. Bu sistem, Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu döneminde de devam etmiş, ancak özellikle Hristiyanlığın etkisiyle yeni normlar ve sınırlar içerisinde yeniden tanımlanmıştır.

Bizans hukukunun temel kaynaklarından biri olan *Corpus Iuris Civilis*, Justinianus döneminde sistemleştirilmiş ve evlilik kurumuna dair düzenlemeler bu külliyyatın önemli bir parçasını oluşturmuştur. Roma'daki *ius civile*'den devralınan evlenme yaşı, evlilik ehliyeti, akrabalık engelleri gibi teknik unsurların yanı sıra, Hristiyan inancı doğrultusunda tek eşlilik, üçüncü evliliğin yasaklanması ve evliliğin kutsallığı gibi dini temelli ilkeler Bizans hukukuna yön vermiştir. Özellikle kadınların hukukî konumunu etkileyen *manus* (koca egemenliği) ve *dos* (kadının getirdiği mal) kavramları, Bizans toplumunun sosyal ve iktisadi yapısını anlamada kilit rol oynamaktadır (Koschaker ve Ayiter, 1971, ss. 302-303, 312-313).

Evlilik yalnızca özel hukukla sınırlı bir alan olarak kalmamış, Bizans İmparatorluğu'nda siyasal iktidarın araçsallaştırdığı bir olguya da dönüşmüştür. İmparatoriçe İrene'nin evlilikle ilgili düzenlemeleri, hukukun yalnızca ahlaki değil, siyasi meşruiyet üretme aracı olarak da kullanıldığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Evliliğe dair alınan kararlar, dönemin siyasal dengelerine ve iktidar mücadelelerine doğrudan etki edebilmiştir (Koçak, 2020, s. 747; Necipoğlu, 2011, s. 49).

Modern araştırmalar, Bizans evlilik hukukunun Roma'nın *Ius Civile* geleneği ile Hristiyan öğretilerinin sentezinden doğduğunu vurgular (Evans, 2002, s. 47; Laiou, 1993, s. 66). Özellikle İmparator Justinianus döneminde (527-565) yapılan reformlar, evliliği devlet kontrolü altına alırken, kilisenin ahlaki sınırlarını da yasalara entegre etmiştir. Bu çerçevede, *Corpus Iuris Civilis* gibi metinler, evlenme yaşı, akraba evlilikleri ve boşanma gibi konularda kesin kurallar getirmiştir. Diğer yandan, İmparatoriçe İrene (797-802) gibi figürler, evlilik yasalarını siyasi meşruiyet aracı olarak kullanmış; örneğin üçüncü evlilikleri yasaklayarak hanedan içi çatışmaları kontrol altına almaya çalışmıştır (Koçak, 2020, s. 29).

Bu makale, Bizans evlilik hukukunun temel dinamiklerini üç boyutta incelemeyi amaçlamaktadır:

- Roma mirası (*Manus* kurumu ve *Dos* uygulaması),
- Hristiyanlığın normatif etkisi (monogami vurgusu, boşanma kısıtlamaları),
- Toplumsal cinsiyet rolleri (kadının mal varlığı ve hukuki ehliyeti).

Manus ve *Dos* gibi kavramlar, Bizans'ta kadının ekonomik ve hukuki konumunun nasıl sınırlandırıldığını gösterirken, aynı zamanda Roma'nın ataerkil yapısının sürekliliğine de işaret etmektedir. Bu çalışma, Bizans hukukunun evlilik kurumuna yaklaşımını hem birincil kaynaklar (*Corpus Iuris Civilis*) hem de modern literatür (Harries, 1999, s. 57; Arjava, 1996, s. 38) ışığında analiz ederek, Orta Çağ hukuk tarihindeki bu kritik kesiti yeniden değerlendirmeyi hedeflemektedir. Devamında ise Roma'dan Bizans'a evlilik hukukunun geçirdiği dönüşümü hem hukuki süreklilik hem de sosyal-kültürel farklılaşmalar bağlamında ortaya koymaktır. Evlilik kurumunun temel yapı taşları olan evlenme ehliyeti, *manus*, *dos*, boşanma ve miras gibi unsurlar, kaynak metinler ve tarihsel gelişmeler ışığında analiz edilecek; ayrıca Bizans toplumunun bu

hukuki çerçeve içerisindeki pratikleri değerlendirilecektir. Böylece hem Roma hukukunun mirası hem de Bizans'ın özgün katkıları üzerinden, evlilik hukukunun tarihsel gelişimi bütüncül bir yaklaşımla ele alınacaktır.

ROMA HUKUKUNDAN BİZANS'A EVLİLİK NORMLARI

Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte Batı Roma, 476'da sona ererken, Bizans İmparatorluğu (Doğu Roma İmparatorluğu) yaşamaya devam etti. Bizans İmparatorluğu, Roma hukukunun temellerini korumakla birlikte, zaman içinde kendine özgü hukuki düzenlemeler de geliştirmiştir. Evlilik hukuku, bu dönüşümün önemli alanlarından biri olmuş, Roma'daki evlilik normları Bizans'a taşınmış, ancak yeni dini, toplumsal ve kültürel koşullara göre yeniden şekillenmiştir (Yıldız, 2020, s. 911).

Bizans İmparatorluğu, Roma hukukunun temel ilkelerini benimsemiş ve bu hukukun öğeleri Bizans'ın hukuk sisteminde uzun bir süre varlık göstermiştir. Roma'da evlilik hem hukuki hem de toplumsal bir sözleşme olarak kabul edilirken, Bizans'ta Hristiyanlığın etkisiyle evlilik aynı zamanda kutsal bir bağ olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Roma hukukundaki temel evlilik normları, Bizans hukukunda belirgin değişikliklere uğramasa da Hristiyanlık öğretilerinin etkisiyle moral ve dini boyutlar önemli bir yer tutmuştur (Erdoğan, 2015, s. 100).

Roma'da, evlilik, genellikle manus (erkek tarafından kadının hakları ve mülkiyeti üzerinde kontrol sağlanması) ya da sine manu (kadının ailesinin mal varlığı üzerinde bağımsızlık) gibi farklı biçimlerle uygulanıyordu. Bizans'ta ise, manus evliliği esasen kaldırılmış ve daha çok sine manu evliliği tercih edilmiştir (Buckland, 1921, III, s. 190).

Bizans İmparatorluğu'nda, evlilik, yalnızca hukuki bir kurum değil, aynı zamanda Hristiyanlık öğretilerine dayalı olarak kutsal bir birleşme olarak kabul edilmiştir. Hristiyanlığın evliliği kutsal kabul etmesi, Roma'daki evlilik anlayışından belirgin bir ayrılmadır. Bu dönüşüm, Bizans hukukunun evlilikle ilgili temel normlarını etkilemiş ve Hristiyanlık, evliliği Tanrı'nın iradesine uygun bir düzen olarak tanımlamıştır (Barker, 1995, s. 57-62). Bizans'ta evlilik, ruhsal bir birliktelik olarak kabul edilirken, Roma'daki toplumsal düzenin gereksinimleri doğrultusunda evliliğin hukuki yönü de önemli olmaya devam etmiştir (Codex Justinianus, 2016, V, s. 12). Bizans'ta evliliği düzenleyen yasal metinler, özellikle Codex Justinianus'ta yer alan hükümlerde, evliliğin yalnızca dünyevi bir ilişki olmadığını, aynı zamanda Tanrı'nın emirlerine dayalı bir birliktelik olduğuna vurgu yapılmıştır.

*"Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio."*¹ (Codex Justinianus, 2016, V, s. 553).

Roma hukukunda kadının rolü ve hakları, evliliğin biçimine ve manus durumuna bağlı olarak değişkenlik gösterirken, Bizans'ta kadının evlilik içindeki rolü daha da belirginleşmiş ve kadın, evliliğin eşit bir ortağı olarak kabul edilmiştir. Bizans'taki evlilik düzenlemeleri, kadının eşit haklarla evlilikte yer almasına olanak sağlamış, aynı zamanda kadının mülk edinme ve miras hakkı da korunmuştur (Codex Justinianus, 2016, V, ss. 1, 17). Kadınlar, boşanma durumlarında da bazı haklara sahipti ve özellikle imparatorluk ailesinde bu haklar daha genişti.

Evlilik içindeki kadın hakları, Roma'daki manus evliliği sisteminden farklı olarak, Bizans'taki evliliklerde kadının daha bağımsız ve özgür bir konumda olmasını sağlamıştır. Manus uygulamasının Bizans'ta yerini daha çok sine manu evliliğine bırakması, kadının ailesine ait malları üzerinde daha fazla hakka sahip olmasını mümkün kılmıştır (Kocakuşak, 2011, s. 27).

Roma hukukunda boşanma, genellikle bir evlilik sözleşmesinin sona erdirilmesi şeklinde gerçekleşirken, Bizans'ta boşanma daha katı kurallara bağlanmıştır. Bizans hukukunda, özellikle Hristiyanlık inançları nedeniyle boşanma, çok daha zorlaştırılmış ve evliliğin sona erdirilmesi yalnızca ciddi sebeplerle mümkün kılınmıştır. Evliliğin sona erdirilmesi, Bizans'taki dini normlara ve ahlaki değerlere aykırı bir durum olarak kabul edilmiştir (Codex Justinianus, 2016, V, ss. 2, 8).

¹ Evlilik, erkek ve kadının birleşmesi ve tüm yaşamın ortaklığıdır; ilahi ve insani hukukun paylaşımıdır.

Öyle ki boşanmanın sebepleri Bizans'ta, özellikle eşin sadakatsizliği, fiziksel ya da duygusal şiddet gibi durumlarla sınırlıydı. Ancak boşanmanın gerçekleşmesi, sadece dini otoritelerin onayıyla yapılabiliyor ve genellikle boşanmış bireylerin yeniden evlenmesi konusunda katı kurallar getirilmiştir.

Bizans hukukunda, evliliğin çeşitli hukuki yönleri detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. *Codex Justinianus*'ta, evliliğin doğurduğu mal rejimleri, kadının mülk hakları, çocukların velayeti ve miras hakları gibi konulara dair pek çok hüküm bulunmaktadır. Bizans İmparatoru I. Justinianus, evliliği yalnızca toplumun düzenini değil, aynı zamanda Tanrı'nın iradesini gerçekleştiren bir kurum olarak kabul etmiştir (*Codex Justinianus*, 2016, V. s. 12).

Evliliğin mal rejimleri, Roma hukukundaki prensiplere büyük ölçüde bağlı kalmakla birlikte, Bizans'ta kadınların mal varlıkları üzerindeki hakları daha fazla korunmuş ve evlilik içerisinde mal paylaşımı, genellikle kadının lehine düzenlenmiştir. Evlilikten doğan çocuklar, babalarından miras alırken, kadınlar ise kendi mal varlıklarını yönetme hakkına sahip olabilmişlerdir.

Roma'dan Bizans'a geçişle birlikte, evliliğin hukuki ve toplumsal yönlerinde önemli değişiklikler olmuştur. Roma hukukunda bir toplumsal sözleşme olarak kabul edilen evlilik, Bizans'ta Hristiyan inançlarının etkisiyle kutsal bir birleşim olarak kabul edilmiştir. Kadının statüsü, evlilikteki hakları ve boşanma konuları, Bizans hukukunda daha fazla korunmuş ve özellikle dini normlara dayalı olarak şekillenmiştir. Ancak, Roma hukukunun temelleri Bizans'taki evlilik normlarında hala güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüş, birçok hukuki düzenleme Roma geleneğini izleyerek evlilik kurumunu şekillendirmiştir.

BİZANS'TA HUKUK KAYNAKLARI

Bizans İmparatorluğu, yaklaşık bin yıl süren varlığı boyunca zengin bir hukukî gelenek oluşturmuştur. Bu gelenek, Roma hukukunun devamı niteliğinde olmakla birlikte, zamanla Hristiyanlık, yerel gelenekler ve imparatorluk ihtiyaçlarına göre dönüşüme uğramıştır. Hukuk, Bizans'ta yalnızca dünyevî düzenin bir aracı değil, aynı zamanda Tanrısal düzenin bir yansıması olarak görülmüş; bu sebeple hukuk kaynakları hem seküler hem de dini etkilerle şekillenmiştir (Mumcu, 2018, s. 81; Eyice, 2005, ss. 66-67).

Bizans hukuku, temelini Roma hukukundan alır. İmparatorluğun doğu kanadı olan Bizans, özellikle Doğu Roma'da gelişen hukuk geleneğini sürdürmüş ve Latin Roma hukukunun sistematik yapısını büyük ölçüde muhafaza etmiştir (Mumcu, 2018, s. 66). Bu bağlamda en önemli kaynak, İmparator I. Justinianus (527-565) döneminde derlenen *Corpus Iuris Civilis*² olmuştur.

Corpus Iuris Civilis dört ana bölümden oluşur:

² Roma hukukunun en kapsamlı derlemesi olan *Corpus Iuris Civilis*, İmparator I. Justinianus'un öncülüğünde 528-534 yılları arasında hazırlanmış olup, Bizans hukuk sisteminin temel taşlarından biri olmuştur. Başlangıçta sadece *Corpus Iuris* olarak anılan bu külliyyat, daha sonra kilise hukukuyla karışmaması için "Civilis" ekiyle anılmıştır. Dört ana bölümden oluşan bu derlemede (*Institutiones, Digesta, Codex, Novellae*), özellikle *Codex Iustinianus* ve *Novellae*, evlilik hukuku bakımından dikkat çekici düzenlemeler içermektedir. Justinianus'un hukuk reformu, sadece hukuki birliği sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Hristiyanlıkla yoğrulmuş bir evlilik anlayışının hukukî zeminini oluşturmuştur. Bu süreçte evlilik, tarafların iradesiyle kurulan bir sözleşme olmaktan çıkıp, kilise tarafından kutsanan bir kurum haline gelmiştir. *Novellae*'deki düzenlemeler, evlilik aktinin rıza, yaş, akrabalık derecesi ve sosyal statü gibi unsurlarla sınırlandırıldığını göstermektedir. Her ne kadar derlemenin amacı sistematik bir yasa metni oluşturmak olsa da, modern hukuk sistemlerindeki "genelden özele" yapı tam anlamıyla uygulanmamıştır. Buna rağmen *Corpus Iuris Civilis*, Bizans dünyasında sadece hukuki bir kaynak değil, aynı zamanda teorik ve pedagojik bir temel eser olarak kullanılmıştır. Özellikle kadınların evlilik, boşanma ve miras gibi alanlardaki haklarının belirlenmesinde bu metnin büyük etkisi olmuştur (Ödekan, 2009, s. 66; Keskin, 2014, ss. 602-603; Orhun, 2015, ss. 271-273).

Institutiones (Öğreti Kitabı)³: Gaius'un *Institutiones*'inden esinlenerek hazırlanmış bir öğrenci kitabıdır (Justinianus, *Institutiones, Praefatio*).

Digesta ya da *Pandectae*⁴: Roma hukukçularının eserlerinden yapılan alıntıların sistemli bir derlemesidir.

*Codex Justinianus*⁵: İmparatorluk dönemine ait kanunların toplandığı resmî yasa derlemesidir.

Novellae Constitutiones (Yeni Kanunlar)⁶: Justinianus'un tahta çıktıktan sonra yayınladığı yeni yasa ve düzenlemeleri içerir. Bu eserler, Bizans hukukunun temelini oluşturmuş ve yüzyıllar boyunca hukukçular tarafından kullanılmıştır (Buckland, 192, s. 213).

Bizans hukukunun bir diğer önemli kaynağı, imparator fermanlarıdır. İmparator, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi kabul edildiğinden, onun çıkardığı yasalar ilahi iradenin ifadesi olarak görülürdü. Bu fermanlar gerek *Novellae* içerisinde gerekse sonraki dönem derlemelerde *nomos* (νόμος, yasa) adı altında yer alır. Özellikle IX. yüzyılda III. Leo'nun (717-741) çıkardığı *Ecloga* ve VI. Leon (886-912) döneminde yayımlanan *Basilika*, bu imparatorluk yasalarının en belirgin örneklerindedir. *Ecloga*, Latince yerine Yunanca yazılmış ilk yasa kitabı olup, daha sade ve Hristiyan ahlakına dayalı hükümler içerir (*Ecloga*, 2017, ss. V-VII). *Basilika* ise Justinianus hukukunun sistematik bir Yunanca versiyonudur ve 60 kitaptan oluşur (Zepos & Zepos, 1897, LX, s. 1).

Bizans'tan günümüze ulaşan en önemli hukuki metinlerden biri *Ecloga* yasalarıdır. İlk kez Yunanca kaleme alınmış olan bu metin, aynı zamanda Bizans'ta yayımlanan ilk medeni hukuk

³ *Codex* ve *Digesta* gibi kapsamlı eserlerin ağırlığı nedeniyle, daha sade ve öğretici bir hukuk metnine ihtiyaç duyulmuş; bu doğrultuda Tribonianus başkanlığındaki komisyon, Gaius'un klasik döneme ait *Institutiones* eserini temel alarak yeni bir *Institutiones* hazırlamıştır. 21 Kasım 533'te *Imperatoriam* adlı fermanla yürürlüğe giren bu eser, hem bir ders kitabı hem de resmî bir kanun niteliği taşımaktadır. Dört kitaptan oluşan *Institutiones*, şahıslar, mülkiyet ve vasiyet mirası, vasiyetsiz miras ve sözleşmeler, haksız fiiller ve davalar gibi temel hukuk konularını sistematik bir şekilde sunar. Açık ve öğretici yapısıyla Roma hukukunun kavranmasında büyük kolaylık sağlamış, Justinianus'un hukuk reformlarının temel taşlarından biri olmuştur (Orhun, 2015, s. 276).

⁴ İmparator I. Justinianus, 530'da kurduğu komisyonla, Roma hukukunun klasik dönemine ait hukukçuların eserlerini derleyip düzenlemiş ve *Digesta* (ya da *Pandectae*) adlı hukuk külliyatını oluşturmuştur. 533'te yayımlanan bu eser, 39 hukukçunun görüşlerine dayanır ve 50 kitaptan oluşur. *Digesta*, somut davalar için doğrudan yasa değil, teorik yorumlar ve örnek olaylar içerdiğinden, daha çok hukuk eğitimi ve bilimsel bilgi üretimi açısından önemlidir. Roma hukukunun temel metinlerinden biri olan *Digesta*, aynı zamanda Justinianus'un hukuk reformlarının en değerli bileşenidir (Orhun, 2015, ss. 274-275).

⁵ İmparator I. Justinianus, 528'de yayımladığı *Haec Quae Necessaria Fermanı* ile Roma hukukunu gözden geçirmek ve sistematik bir derleme oluşturmak amacıyla büyük bir hukuk reformu başlatmıştır. Bu amaçla, Tribonianus başkanlığında bir komisyon kurulmuş, önceki hukuk derlemeleri esas alınarak, geçerliliğini yitirmiş hükümler ayıklanıp yeni bir düzenleme yapılmıştır. İlk *Codex Iustinianus*, 529'da yayımlanmış ancak günümüze ulaşmamıştır. İkinci versiyon ise *Codex Iustinianus Repetitae Praelectionis* olarak hazırlanmış ve daha kapsamlı bir yapıya sahiptir. Bu derleme, Bizans ve sonraki Avrupa hukuk sistemleri için temel teşkil etmiş ve *Corpus Iuris Civilis*'in önemli bir parçası olmuştur (Orhun, 2015, ss. 274-275).

⁶ Justinianus'un 534-565 yılları arasında, *Codex*, *Digesta* ve *Institutiones*in tamamlanmasının ardından yayınladığı yeni buyruklara *Novellae Constitutiones* (Yeni Kanunlar) adı verilmiştir. Bu buyruklar, Justinianus tarafından *Corpus Iuris Civilis*'in dördüncü ve tamamlayıcı bölümü olarak kabul edilmiştir; ancak resmî bir koleksiyon hâline getirilmemiştir. Orta Çağ'da özel koleksiyonlar şeklinde derlenmiş olan *Novellae*'lerin en kapsamlı nüshasında 168 ferman yer almakta, tekrarlar ve çeviriler çıkarıldığında bu sayı esasen 165'tir. Özellikle miras ve aile hukuku alanlarında önemli değişiklikler getiren *Novellae*, sosyal adalet vurgusuyla da dikkat çeker; burada yoksullar, haklarını koruyacak güçlü destekçilerden yoksun oldukları ve imparatora doğrudan seslerini duyuramadıkları için savunmasız bir toplumsal grup olarak tanımlanır. Bu bağlamda *Novellae*, yalnızca ekonomik değil, toplumsal adalete yönelik düzenlemeler içeren metinlerdir (Orhun, 2015, s. 277).

yasası olma özelliğini taşır. İmparator III. Leon ve oğlu VI. Konstantinos tarafından, İsauria Hanedanlığı döneminde yayımlanan Ecloga, sadece dinsel alandaki reformlarıyla değil, hukuk, ordu ve eğitim gibi geniş alanlarda yaptıkları yeniliklerle tanınan bu iki reformist hükümdarın eseridir. Söz konusu reformlar kapsamında, rüşveti önlemek amacıyla yargı mensuplarına maaş bağlanmış, eğitim sistemi laikleştirilmiş ve askeri düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Eyice, 2005, s. 81). Ecloga, Justinianus döneminin hukuki mirasına bir son vererek yeni bir sistem getirmiştir; doğrudan Codex'lerin bir tekrarı olmamakla birlikte, mevcut yasaları sadeleştirip düzenleyen bir yapıya sahiptir. Toplam 18 bölümden oluşan bu metin, özellikle medeni hukuk, miras ve ceza hukuku konularına geniş yer ayırarak Bizans hukukunun uygulama pratiğini derinlemesine etkilemiştir (Ozansoy, 1990, ss. 183-185).

"Γαμος συνιστάται δια συμφωνίας ανδρος και γυναικος, μετριου προικος και εγγραφου συμφωνίας."⁷ (Ecloga, 2017, s. 726).

Ecloga yasalarında hem Hristiyanlık öğretisinin hem de yerel hukuki geleneklerin izleri açıkça görülmektedir. Evlilik ve boşanma düzenlemelerinde kimi zaman eşlerin rızasıyla boşanma yasaklanarak Hristiyan değerlerine uygunluk gözetilirken, kimi zaman da yerel uygulamalara dayalı hükümler öne çıkar. Evliliğin geçerli sayılabilmesi için çeyiz anlaşmasının yapılmış olması ve hukuki prosedürlerin tamamlanması, yani nikâhın uygun şekilde kıyılması şart koşulmuştur; aksi hâlde evlilik hükümsüz sayılır. Ecloga, yazılı hukuk kadar örfi ve teamül hukukuna da önem verir; örneğin zorda kalan, destekten yoksun bir kişinin yazılı nikâh olmadan, şahit, papaz veya aile onayı olmaksızın evlenmesi hâlinde, bu kişiye evin reisliği tanınmaktadır. Ayrıca nişan konusuna da özel hükümler getirilmiş; yazılı anlaşmayla yapılan bir nişanın haksız şekilde bozulması hâlinde, karşı tarafa tazminat ödeme yükümlülüğü getirilmiştir. Nişan, yalnızca Ortodoks Hristiyanlar için geçerli sayılırken, çocuklar için yedi yaş itibarıyla hukuki bir bağ doğurabilmektedir. İki yılı aşan nişan durumlarında evliliğe gidilmemesi hâlinde ise sorumluluğun erkeğe ait olduğu kabul edilmiştir (Ortaylı, 1998, s. 46-51; Ozansoy, 1990, ss. 193-197).

Ecloga yasalarına göre erkekler 15, kızlar ise 13 yaşını doldurmadıkça "erişkin" sayılmaz ve bu yaşın altındakiler "yeni yetme" olarak tanımlanır; ayrıca bu yaş grubundakiler yazılı işlem yapmaya ehil kabul edilmezler. Asgari evlilik yaşı erkekler için 14, kızlar için ise 12 olarak belirlenmiştir. Yunan hukuk geleneğini sürdüren Ecloga, evlat edinmede velayet yaşını 25 olarak kabul eder. Bir diğer önemli hükme göre, bir kölenin hür bir bireyle evlendirilmesi durumunda kölelik statüsünden çıkarak özgürlüğüne kavuşması mümkündür. Bu yönüyle Ecloga, köle ile hür bireylerin evliliklerine izin veren ve onları hukuki eşitliğe yaklaştıran ilk yasa kitabı niteliğindedir. Bu yaklaşım, ilerleyen dönemlerde İmparator VI. Leon'un Novella 101'i ve I. Aleksios Komnenos'un 1095 tarihli Novella 35'i ile sürdürülmüş ve köle-hür evlilikleri yasal hâle getirilmiştir. Aynı zamanda Ecloga, Hristiyanlıkla uyumlu olarak evliliği kısıtlayan koşulları artırmış; Justinianus döneminde dördüncü dereceye kadar olan kan bağı evlilik yasağı, bu metinle altıncı dereceye kadar genişletilmiştir (Ozansoy, 1990, ss. 198-200).

Hristiyanlığın devlet dini olmasıyla birlikte, kilise hukuku da hukuk kaynakları arasına girmiştir. Özellikle evlilik, boşanma, miras, zina ve dinî hayatla ilgili meselelerde kilise kuralları belirleyici rol oynamıştır. "Απολυσις γαμου γινεται μονον δια πορνειαν, ανδροφονιαν, ή επιβουλην κατα του βασιλεως."⁸ (Ecloga, 2017, s. 726). Bu bağlamda, *Nomokanon* adı verilen derlemeler önemli bir

⁷ Evlilik, erkek ve kadının anlaşmasıyla, makul bir çeyiz ve yazılı sözleşme ile kurulur.

⁸ Boşanma yalnızca zina, cinayet veya imparatora suikast planı durumunda geçerlidir.

yere sahiptir. Nomokanonlar, kilise kuralları (kanon) ile imparatorluk yasalarını (nomos) birleştirerek sistematik hale getirmiştir. En bilinen örneklerden biri, VII. yüzyılda Patriarch Photius tarafından hazırlanan *Nomokanon in 14 Titles* adlı eserdir. Bu derleme hem ruhban sınıfına hem de laik mahkemelere kılavuzluk eden bir metin olarak kullanılmıştır (Photius, 1911, ss. VII-XI).

Bizans hukukunun uygulaması sırasında, hukuki metinlere yapılan şerhler (scholia) ve yorumlar da önemli birer kaynak haline gelmiştir. Bu şerhler, özellikle Basilika üzerine yazılmış ve mahkemelerde uygulamaya yön vermiştir. Örneğin, XI. yüzyılda Michael Psellos gibi hukukçuların Basilika'ya yaptığı yorumlar hem hukuki kavrayışı geliştirmiş hem de pratik uygulamaları belirlemiştir. Ayrıca Bizans'ta hukuk, özellikle Konstantinopolis Üniversitesi'nde öğretilmiş; hukuk eğitimi, Justinianus'un *Institutiones* kitabı ile başlamış, *Digesta* ve *Codex* üzerinden ilerlemiştir (Codex Justinianus, 2016, s. 66; Eyice, 2005, s. 104).

Hukukî sistemin katı yapısına rağmen, Bizans'ta yerel gelenekler de hukuk uygulamasını etkilemiştir. Taşrada yaşayan halkın örf ve adetleri, çoğu zaman resmi yasalarla iç içe geçmiş, yerel yönetimlerin (örneğin temalar) hukuk uygulamaları, merkezin kontrolünün sınırlı olduğu yerlerde belirleyici olmuştur. Bu nedenle, uygulamada halkın alıştığı örfi düzen ile yazılı yasalar arasında bir denge kurulmuştur (Kazhdan, 1991, ss. 57-66).

Bizans hukuk sistemi, Roma hukukunun güçlü temelleri üzerine inşa edilmiş, ancak zamanla Hristiyanlık ve yerel geleneklerin etkisiyle dönüşmüştür. İmparator fermanları, kilise kuralları, resmi derlemeler ve hukuki yorumlar, Bizans'ta hukuk düzeninin temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Bu hukukî zenginlik, sadece Bizans'ta değil, Orta Çağ Latin dünyası ve İslam hukuk geleneği üzerinde de etkili olmuş; Justinianus'un eserleri, Batı'da XI. yüzyıldan itibaren yeniden keşfedilerek Avrupa hukukunun şekillenmesinde rol oynamıştır (Arslan, 2016, ss. 115-117).

BİZANS EVLİLİK HUKUKUNUN TEMEL UNSURLARI

Bizans İmparatorluğu'nda evlilik hem hukuki hem de dini yönleriyle kapsamlı bir kurumsal yapıya sahiptir. Roma hukukunun mirasını devralan Bizans, evliliği yalnızca bir toplumsal sözleşme olarak değil, aynı zamanda Tanrı'nın iradesine uygun bir kutsal birliktelik olarak değerlendirmiştir. Bu anlayış doğrultusunda şekillenen Bizans evlilik hukuku, Roma dönemine kıyasla daha ahlaki ve dini temellere dayalı bir yapı arz eder (Akyürek, 2014, s. 41).

Bizans hukukunda evlilik (gamos), bir erkek ile bir kadın arasında karşılıklı rıza ile kurulan ve kilise tarafından kutsanan bir birliktelik olarak tanımlanır. Bu anlayış hem Roma hukukundan hem de Hristiyan teolojisinden izler taşır (Akyürek, 2014, s. 71). Roma'da evlilik sivil bir sözleşmeyken, Bizans'ta evlilik, Tanrı'nın huzurunda gerçekleştirilen bir akit olarak kabul edilmiştir (Codex Justinianus, 2016, V. ss. 1-4). VI. yüzyılda İmparator Justinianus döneminde yapılan düzenlemelerde, evliliğin geçerliliği için karşılıklı rıza ve hukuki ehliyet yeterli görülmeyle birlikte, zamanla kilise nikâhı da zorunlu hale gelmiştir. X. yüzyılda Basilika'da evlilik için dini törenin bir parçası olan kutsama şartı açıkça belirtilmiştir (Basilika, 2017, XXXI, ss. 1-7).

Evliliğin geçerli olabilmesi için tarafların hukuken evlenebilir durumda olmaları gerekmektedir. Hukuki ehliyet yaşı erkekler için genellikle 14, kadınlar için 12 olarak kabul edilmekle birlikte, sosyal sınıfa göre uygulamada esneklik görülebilmirdi (Codex Justinianus, 2016, ss. 1, 10, 13).

Evliliğe engel teşkil eden durumlar arasında: Akrabalık (kan bağı, evlatlık ilişkisi ve sütkardeşlik), önceden yapılmış bir evlilik bağının devam etmesi, ruhban sınıfına mensup olma ve belirli derecede yas tutulması gereken süreler sayılabilir (Photius, 1911, II. ss. 47, 54). Kilise özellikle

evlilik dışı ilişkileri ve zina gibi durumları evlenme yasağına gerekçe saymıştır. Başlangıçta Roma geleneği gereği evlilik bir sivil akit olarak yapılırken, Bizans'ta evlilik giderek daha çok kilise törenine (nikâh ayini) bağlanmıştır. IX. yüzyıldan itibaren evliliğin resmîyet kazanabilmesi için mutlaka bir papazın huzurunda kutsanması şartı getirilmiştir (Ecloga, 2017, VIII, s. 67).

Kilise onayı, evliliğin hem dünyevi hem de uhrevî geçerliliğini sağlayan en temel unsur haline gelmiş, bu onay olmaksızın yapılan evlilikler geçersiz sayılmıştır. Kilise töreninin zorunlu hale gelmesiyle birlikte, evlilik yalnızca bireyler arasında değil, Tanrı ve toplum nezdinde de bağlayıcı olmuştur (Kazhdan, 1991, ss. 74-77).

Bizans evlilik hukukunda çeyiz (proix) kavramı önemli bir yer tutar. Kadının ailesi tarafından verilen çeyiz, evliliğin sürdürülebilmesi için ekonomik bir temel oluşturmakta, aynı zamanda kadının güvencesini de sağlamaktadır. Çeyiz, evlilik süresince kocanın idaresinde olurdu ancak boşanma ya da kocanın ölümü durumunda kadına veya ailesine iade edilmesi gerekirdi (Akyürek, 2018, ss. 72-75; Codex Justinianus, 2016, V, ss. 1, 11).

Bununla birlikte, erkek tarafı da kadına *donatio propter nuptias* (evlilik nedeniyle verilen hediye) sunmakla yükümlüydü. Bu uygulama, kadının evlilik sonrası malî güvenliğini teminat altına almayı hedefliyordu. Mal rejimlerinde kadının mülkiyeti büyük ölçüde korunmakla birlikte, kocanın yönetsel üstünlüğü esastı.

Roma'da boşanma nispeten serbestken, Bizans'ta bu durum Hristiyan değerler çerçevesinde önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Boşanma ancak ciddi ve meşru sebeplerle mümkündü. Bu sebepler arasında zina, terk, cinsel yetersizlik, hayati tehlike oluşturan davranışlar yer alıyordu (Codex Justinianus, 2016, s. 8, 17). Kilisenin boşanma üzerindeki etkisi zamanla artmış, birçok durumda boşanma kararı yalnızca patriklik makamının izniyle alınabilir hale gelmiştir. Özellikle IX. yüzyıldan sonra boşanma, laik mahkemelerden çok kilise otoritelerinin denetiminde gerçekleşmiştir (Photius, 1911, ss. 66-69).

Evlilikten doğan çocuklar hem hukuki hem de dini olarak meşru sayılır ve babalarının soyadını ve mirasını alırlardı. Bizans'ta çocukların statüsü, evliliğin geçerliliğiyle doğrudan ilişkiliydi. Geçersiz evliliklerden doğan çocuklar miras haklarından kısıtlanabilirdi (Basilika, 2017, XXXI, ss. 3, 5). Evli çiftlerin çocukları, aile mallarının paylaşımında eşit haklara sahip olup, çoğu zaman erkek çocuklar öncelikli mirasçı konumundaydı.

Tüm bu bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki Bizans evlilik hukuku, Roma hukukunun sivil karakterini büyük ölçüde korumakla birlikte, Hristiyanlığın güçlü etkisiyle manevi ve ahlaki bir yön kazanmıştır. Evlilik artık yalnızca bireyler arasında bir akit değil, Tanrı'nın huzurunda kutsanan ve toplum düzeninin temelini oluşturan bir kurum haline gelmiştir. Hukuki metinler, imparatorluk fermanları ve kilise yasalarıyla şekillenen bu sistem, Bizans toplumunda hem toplumsal hem de dini kimliğin bir yansıması olarak varlık göstermiştir.

SONUÇ

Roma'dan Bizans'a uzanan süreçte evlilik hukuku hem biçimsel hem de içeriksel açıdan önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Roma hukukunda evlilik, bireylerin iradesine dayanan sivil bir akitken, Bizans'ta bu yapı Hristiyanlığın etkisiyle kutsal, manevi ve Tanrısal bir nitelik kazanmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca evlilik tanımında değil, evlenme ehliyetinden boşanma düzenlemelerine, çeyiz uygulamalarından çocukların statüsüne kadar her alanda hissedilmiştir. Roma hukukunun temel ilkeleri, *Justinianus'un Corpus Iuris Civilis* adlı büyük derlemesiyle Bizans'a taşınmış; özellikle *Codex* ve *Institutiones*, evlilik hukukunun teorik ve pratik temelini oluşturmuştur. Ancak XI.

yüzyıldan itibaren kilisenin etkisi artmış, evlilik artık yalnızca yasal değil, aynı zamanda dini bir kurum olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede IX. ve X. yüzyıllarda hazırlanan *Ecloga*, *Basilika* ve *Nomokanon* gibi metinler hem imparatorluk iradesini hem de kilise öğretilerini harmanlayan bir hukuk anlayışını ortaya koymuştur. Bizans evlilik hukukunda, evlilik ehliyeti sıkı kurallara bağlanmış; akrabalık, dinî yasaklar ve sosyal statü gibi unsurlar belirleyici olmuştur. Nikâhın kilise huzurunda kıyılması zorunlu hale gelirken, çeyiz ve mal rejimleri, kadın haklarının güvence altına alınmasında önemli bir rol oynamıştır. Boşanma ise Roma'daki görece serbest yapıdan uzaklaşarak, yalnızca belirli gerekçelere dayanması gereken, kilise denetimindeki bir süreç dönüşmüştür. Sonuç olarak Bizans evlilik hukuku, Roma mirası üzerine inşa edilmiş, ancak bu mirası Hristiyan dogmaları ve Bizans toplumsal yapısına uygun olarak yeniden yorumlamıştır. Böylece evlilik, yalnızca bireylerin kişisel yaşamını değil, aynı zamanda toplumun ahlaki, dini ve sosyal düzenini şekillendiren bir kurumsal yapıya dönüşmüştür. Bu çok katmanlı yapı, Orta Çağ boyunca Doğu Hristiyan dünyasında olduğu kadar Latin Batı'da da uzun süre etkisini sürdürmüş, evlilik kurumunun tarihsel evriminde belirleyici bir aşama oluşturmuştur.

EXTENDED ABSTRACT

Marriage Law in the Byzantine Empire: Norms, Practices, and Social Implications

The institution of marriage occupied a central position in the legal, religious, and social structures of the Byzantine Empire. This study aims to examine the complex interplay between legal norms, ecclesiastical regulations, and social practices in shaping the institution of marriage from the early Byzantine period to the fall of Constantinople in 1453. This paper provides a comprehensive overview of legal texts, canon law, conciliar decrees, hagiographical sources, and judicial case records. This paper aims to provide a comprehensive overview of how marriage was conceptualized, regulated, and experienced in Byzantine society. By integrating legal history with social and cultural analysis, the study reveals the dynamic evolution of marriage norms in response to both internal doctrinal developments and external sociopolitical pressures.

The first part of the study offers a diachronic overview of the legal foundations of marriage in the Byzantine world. Rooted in Roman private law yet significantly transformed under Christian theological influence, Byzantine marriage law evolved into a unique synthesis of civil and ecclesiastical legal traditions. The study traces the transition from Roman contract-based marriage (*matrimonium*) towards the sacramental and ecclesiastically sanctioned union of Christian marriage, a shift that became particularly pronounced from the sixth century onward, notably under the reign of Emperor Justinian I. His codification of Roman law (*Corpus Iuris Civilis*) and subsequent *Novellae* introduced significant provisions concerning betrothal (*engysis*), dowry (*proix*), and marital impediments (*impedimenta matrimonii*), that would continue to influence legal norms in the centuries to follow.

The consolidation of ecclesiastical authority over marriage regulation is explored in the second section, focusing on the role of the Orthodox Church and the implementation of canon law. The Church's efforts on its exclusive jurisdiction over matrimonial matters led to the establishment of sacramental prerequisites for valid marriage, such as mutual consent, monogamy, and the prohibition of consanguinity within seven degrees. The Council in Trullo (691/2), for example, exemplifies the Church's efforts to delineate canonical impediments and to standardize matrimonial rites. By the eleventh century, ecclesiastical courts had effectively supplanted secular ones in adjudicating marriage disputes, including issues of divorce, annulment, and remarriage. This juridical shift was not merely a legal development but had profound implications for the social authority of the Church.

The third part of the study investigates the practical application of marriage laws in everyday life and their social ramifications. Despite the formalization of ecclesiastical norms, the enforcement and lived experience of these norms often diverged. Through an analysis of court documents, letters, and hagiographies, the paper reveals a tension between prescriptive ideals and social realities. For instance, while the Church condemned concubinage and informal unions, such arrangements persisted, particularly among the lower strata of society or in frontier regions where ecclesiastical oversight was limited. Similarly, although marriage was theoretically indissoluble, various forms of separation, including *divorce a mensa et thoro* and *de facto* dissolution, were practiced under certain conditions. The differential application of laws based on gender, class, and regional variation is also explored, illustrating how elite families could manipulate legal norms to serve dynastic or economic interests.

Another key aspect addressed is the intersection of marriage law with gender and family structures. The study examines how legal norms shaped, and were shaped by, contemporary ideals of femininity, masculinity, and kinship. Women's legal capacity in marriage—such as rights to dowry, inheritance, and post-marital property—was simultaneously circumscribed and protected by Byzantine legal codes. While the dowry system ostensibly served to provide women with financial security, it also reinforced patriarchal control over female agency, particularly in matters of divorce and widowhood. The phenomenon of arranged marriages, often among the aristocracy, is scrutinized as a reflection of familial strategies for consolidating power and property. The role of monasticism as an alternative to marriage, especially for women, is also discussed, with attention to the legal and social mechanisms that governed entry into religious life.

The final section situates Byzantine marriage law in a broader Mediterranean and comparative context. While drawing from Roman antecedents and Christian theological paradigms, Byzantine legal practice evolved in dialogue—and sometimes in competition—with Islamic and Latin Christian legal systems. The paper compares Byzantine matrimonial norms with contemporaneous developments in Islamic Shari'a and Western canon law, highlighting both shared concerns (such as dowry and consent) and divergent doctrines (such as polygamy and divorce). Particular attention is given to the influence of cross-cultural interactions in border zones and during periods of Latin occupation (after 1204), which occasionally led to legal hybridity or jurisdictional conflicts.

In conclusion, the study argues that Byzantine marriage law was not a static or purely doctrinal domain but a dynamic field shaped by legal innovation, ecclesiastical authority, social practice, and intercultural exchange. Marriage functioned not only as a personal or familial bond but also as a legal and theological construct through which broader questions of order, orthodoxy, and authority were negotiated. By adopting a multidimensional approach—combining legal analysis with social history—this paper contributes to a deeper understanding of Byzantine law as both a normative system and a lived experience.

KAYNAKÇA

- Akyürek, E. (2014). *Bizans'ta aile ve evlilik*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Arjava, A. (1996). *Women and law in late antiquity*. London: Oxford University Press.
- Arslan, M. (2016). "Bizans toplumunda evlilik kuralları". A. Ercan (Ed.), *Bizans'ta sosyal yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 112-130.
- Barker, E. (1995). *Bizans toplumsal ve siyasal düşüncüsü*. çev. Mete Tunçay, İmge Kitabevi.
- Basilika (2017), *Byzantine legal culture and the Roman legal tradition, 867-1056*. XXXI, Ed. Chitwood, Zachary. Cambridge University Press.
- Buckland, W. W. (1921). *A text-book of Roman law from Augustus to Justinian Roman law*. Cambridge, University Press.
- Ecloga, VIII*. (2017). Ed. Latin Virgil, CreateSpace Independent Publishing.
- Erdoğan, B. (2015). *Roma eşya hukuku*. İstanbul.
- Evans, J. A. S. (2002). *The age of Justinian: the circumstances of imperial power*. Routledge.
- Eyice, S. (2005). *Bizans hukuku: toplum ve kurumlar*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gaius (1904). *Gai institutiones or institutes of Roman law by gaius, I*, Trans. Edward Poste, Oxford: Clarendon Press.
- Harries, J. (1999). *Law and empire in late antiquity*. Cambridge University Press.
- Justinianus. (2016), *Codex: the codex of Justinian: a new annotated translation with parallel latin and Greek text*, V, ed. Fred H. Blume, Bruce W. Frier.
- Kazhdan, A. P. (1991). "Law". *The Oxford dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, s. 49-62.
- Kazhdan, A. P. (1991). "Marriage". *The Oxford dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, s. 65-74.
- Keskin, B. O. (2014). "Modern hukuki sistemin temelleri üzerine bir giriş çalışması: geç ortaçağ 'da corpus juris civilis'in keşfi ve etkileri", *İstanbul üniversitesi hukuk fakültesi mecmuası*, c. LXXII, sayı: 1, İstanbul. s. 599-626.
- Kocakuşak, F. (2011). *Antik Roma'da aile kurumu*. Bursa.
- Koçak, T. (2020). "İmparatoriçe İrene'nin yasa eklerine göre roma hukukunda kitab-ı mukaddes izleri." *Cumhuriyet üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi*, 24(2), 747-760.
- Koschaker, P. & Ayiter, K. (1971). *Roma hususi hukukunun ana hatları*. Ankara.
- Laiou, A. E. (1993). *Consent and coercion to sex and marriage in ancient and medieval societies*. Dumbarton Oaks.
- Mumcu, A. (2018). *Doğu Roma (Bizans) hukuku*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Necipoglu, N. (2011). *Bizans'ta gündelik yaşam*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Orhun, M. (2015). "Justinianus'un hukuk reformasyonu", *Turkish studies*, sayı: 271-277,
- Ortaylı, İ. (1998). "Bizans hukukunda evlilik ve boşanma". *Tarih Dergisi*, 32(1), 45-60.

Ozansoy, E. (1990). "Bizans 'ta Isqurion'ların eklogasına göre medeni hukuk", *Anatolian research*, 12, s. 183-202.

Ödekan, A. (2009). *Bizans İmparatorluğu'nda kadın*. Ankara: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

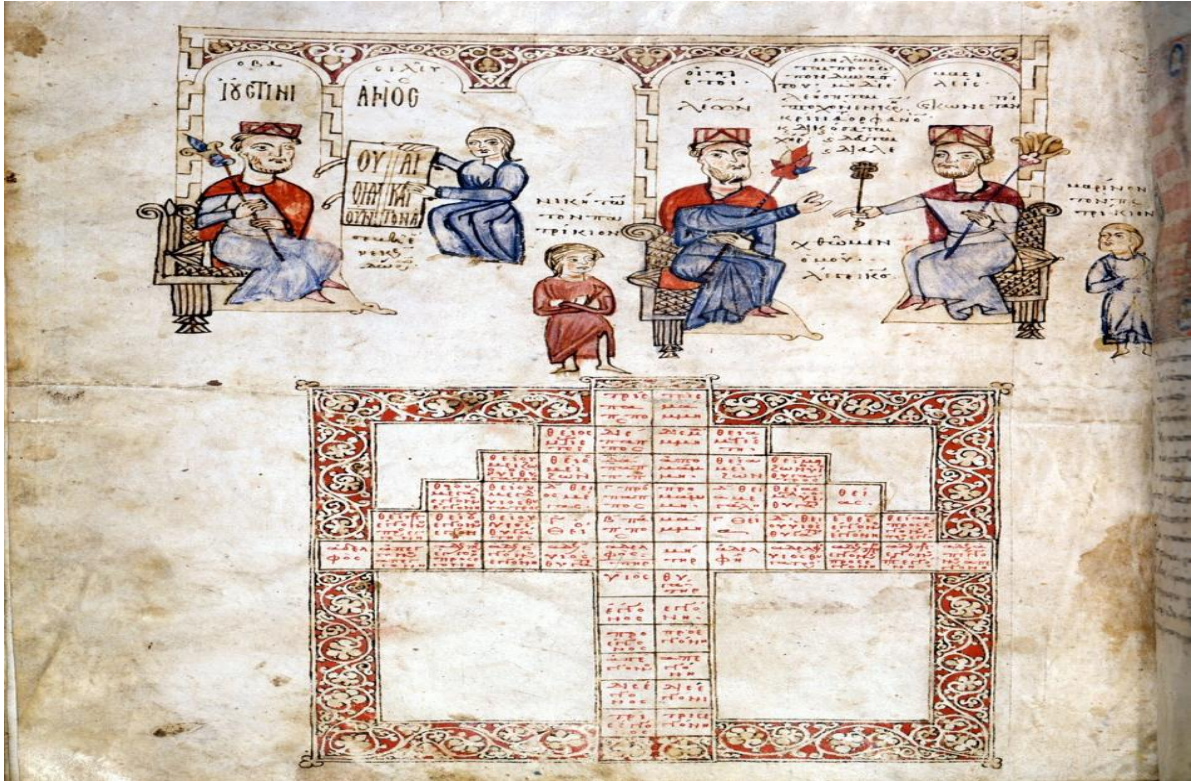
Photius (1911). Nomokanon, II. ed. Boudinhon, A. *The catholic encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company, pp. 372-384.

Yıldız, S. (2020). "Roma hukukunda evlenme engelleri." *Ankara üniversitesi hukuk fakültesi dergisi*, s. 879-914.

Zepos, I. & P. (1897). *Basilicorum libri LX*, Athens.

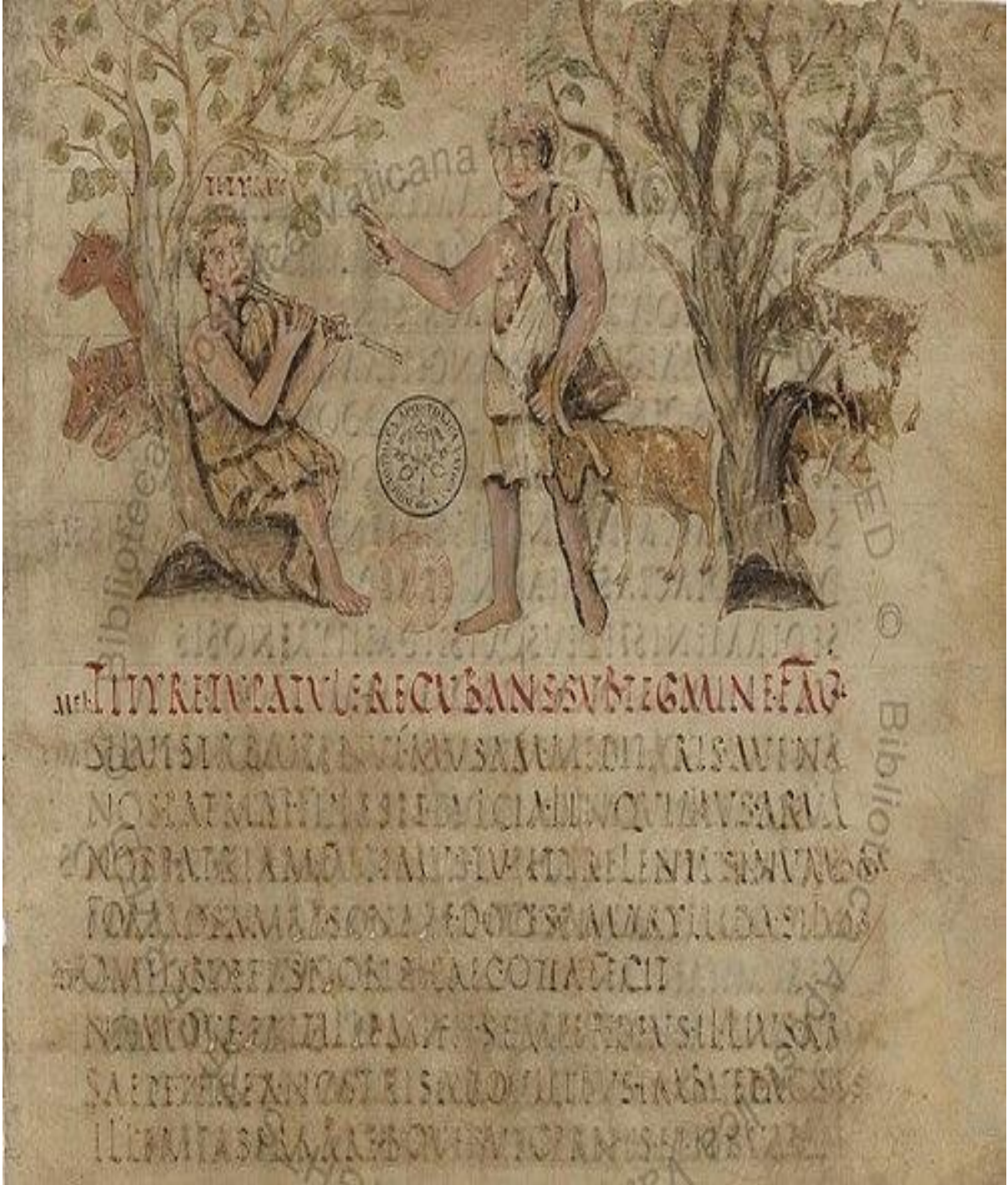
EKLER**Ek 1: The Status of Women in Late Antiquity.**

Kaynak: Taylor, M. A. (2019). "The Status of Women in Late Antiquity".Examining the sociopolitical climate, societal values, and gender roles. Vol. 11 No. 10 | pg. 1/1

Ek 2: Miniature page of " Ecloga Legum", legal manuscript dating from 1175.

Kaynak: <https://www.meisterdrucke.com.tr/fine-art-baski/Italian-School/1024209/1175-tarihli-yasal-el-yazmas%C4%B1-%E2%80%9CEcloga-Legum%E2%80%9Dun-minyat%C3%BCr-sayfas%C4%B1.-G%C3%B6sterilen-karakterler-soldan-sa%C4%9Fa-I.-Justinian-%28482---565%29.-I.-Leo-%28457-474%29-ve-I.-Konstantin-%28270-288---337%29.-Venedik,-%C4%B0ncil.-Marciana.html>

Ek 3: The opening lines of the Eclogues in the 5th-century Vergilius Romanus.

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/Eclogues>

MAKALE BİLGİLERİ

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Araştırma Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Araştırmada herhangi bir katılımcıya yer verilmemiştir.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsel yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The research is exempt from Ethics Committee Decision.
Participant Consent:	No participant was included in the research.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

Muhammed Aslaner

İD

Filiz Çolak

İD

1957 FETHİYE DEPREMİ

Özet: Doğal afetlerden biri olan deprem dünyanın pek çok yerinde yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Gerçekleşme şekline göre 3 tür deprem şekli vardır. Bunlar, "çökme", "volkanik" ve "tektonik" depremlerdir. Türkiye'de Dünya'daki en aktif deprem fay kuşaklarında Alp-Himalaya Deprem Kuşağı üzerinde yer almaktadır. Kuzey Anadolu Fay Zonu, Batı Anadolu Genişleme Bölgesi, Doğu Anadolu Fay Zonu olmak üzere Türkiye'de de 3 ana fay zonu mevcuttur. Çalışmaya konu olan Muğla ili ve Fethiye ilçesi de Batı Anadolu Deprem Kuşağı üzerinde yer almaktadır. Muğla çevresi ve Fethiye ilçesi I. Derece deprem bölgesi üzerinde yer almaktadır. Fethiye ve çevresinde tarihsel dönemlerden itibaren günümüze kadar farklı büyüklüklerde depremler yaşanmıştır. Bu çalışmada 1957 Fethiye Depremi ve etkileri, Muğla'ya yansımaları, deprem sonrası yapılan çalışmalar 1957 Fethiye Depremi'nde yapılan yardımlar bir bütün olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, başta Kızılay Arşivi, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, basın ve süreli yayınlardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Fay Zonu, Fethiye, Sarsıntı, Yardım.

1957 Fethiye Earthquake

Abstract: Earthquake, one of the natural disasters, causes devastating consequences in many parts of the world. There are three types of earthquakes depending on how they occur; These are: "collapse", "volcanic" and "tectonic" earthquakes. Turkey is located on the Alpine-Himalayan Earthquake Zone, one of the most active earthquake fault zones in the world. There are three main fault zones in Turkey: North Anatolian Fault Zone, Western Anatolian Extension Zone, and East Anatolian Fault Zone. Muğla province and Fethiye district, which are the subject of the study, are also located on the Western Anatolian Earthquake Zone. Muğla surroundings and Fethiye district are located in the 1st degree earthquake zone. Earthquakes of different magnitudes have been experienced in Fethiye and its surroundings since historical times until today. In this study; The 1957 Fethiye Earthquake and its effects, its reflections on Muğla, the studies carried out after the earthquake and the aid provided in the 1957 Fethiye Earthquake have been tried to be presented as a whole. This study was prepared by making use of the Red Crescent Archive, the Presidency Republic Archive, press and periodicals.

Keywords: Aid, Earthquake, Fault Zone, Fethiye, Tremor.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doktora Öğrencisi, Tarih Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uşak Üniversitesi, Uşak-Türkiye, muhammed_deu@hotmail.com

Yazar/ Author: Prof. Dr. Tarih Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uşak Üniversitesi, Uşak-Türkiye. filiz.colak@usak.edu.tr

Atf için / How to cite this article (APA 6): Aslaner, M. & Colak, F. (2025). 1957 Fethiye Depremi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 5(1), 46-62.

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15495874>
İNTOBA, Haziran/June 2025; 5(1), 46-62.
ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY

Gönderim (Received): 24.01.2025
Revizyon (Revised): 23.03.2025
Kabul (Accepted): 11.04.2025

GİRİŞ

Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü'nün tanımına göre deprem, yer kabuğundaki kırılmalar sonucu titreşimlerin yayılıp genişleyerek yeryüzünü sarması olayıdır (KRDAE, 2019). Develioğlu'na göre deprem “Bir şeyi hareket ettirmek, vurmak, şiddetle sarsmak” anlamına gelmektedir (Develioğlu, 1995). Muallim Naci ise depremi, “Irgalama, sallanıp sarsılma genellikle hareket-i arz” olarak tanımlamaktadır (Naci, 2009). Şemseddin Sami depremi, “Yeryüzünün alametlerinden kabul edilen toprağın titremesi, hareket-i arz” şeklinde açıklamaktadır (Aslaner & Çolak, 2023, s. 333). Bunun dışında gerçekleşme şekline göre 3 tür deprem şekli vardır; Bunlar: “çökme”, “volkanik” ve “tektonik” depremlerdir (Özdoğan, 1993, s. 53).

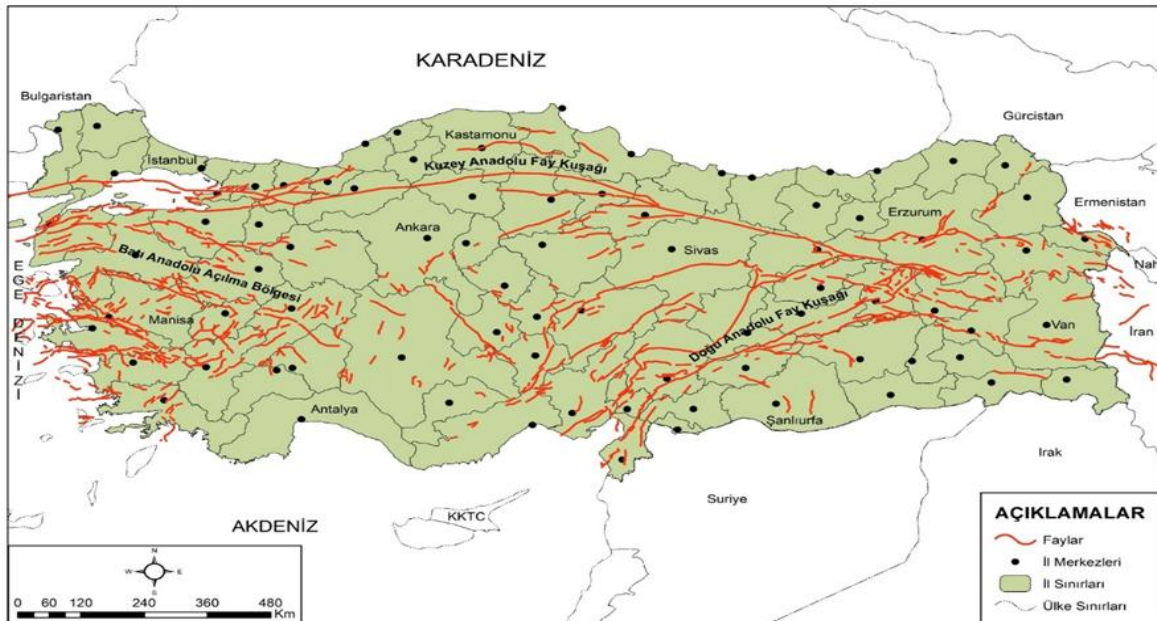
Geçmişten günümüze bilindiği üzere Türkiye dünyanın en aktif deprem fay ve kuşakları üzerindedir. Türkiye’de tarihsel süreçte birçok yıkıcı deprem gerçekleşmiş, can ve mal kaybına neden olmuştur. Hem bu tarihsel deprem verileri hem de yapılan tahminler ve bilimsel çalışmalar ülkemizde yine yıkıcı pek çok depremin oluşacağını göstermektedir. Ülkemizin neredeyse tamamına yakını deprem fayları üzerinde yer alırken, nüfusunda yine tamamına yakını fay hatları üzerinde yaşamaktadır. Dünya’da yoğun depremin yaşandığı 3 deprem kuşağı vardır. Bunlar (Barka, 2000, s. 7):

1-Kuzey Anadolu Fay Zonu: Çanakkale’den Marmara Bölgesi’nden Bolu üzerinden Erzincan’a kadar olan bölgede uzanmaktadır.

2-Batı Anadolu Fay Zonu: Bu bölgede Edremit Körfezinden güneye doğru Akdeniz’e uzanmaktadır.

3-Doğu Anadolu Fay Zonu: Antakya’dan başlamakta, Maraş, Malatya, Elazığ üzerinden Karlıova’ya kadar uzanmaktadır. Bu Kuşak Karlıova bölgesinde ilk sırada bahsettiğimiz Kuzey Anadolu Fay Zonu ile birleşmektedir. Bu fay hatları Harita 1’de gösterilmektedir:

Harita 1: Doğu Anadolu Fay Zonu

Kaynak: Türkiye Diri Fay Haritası MTA Diri Fay Haritasından Yararlanılarak Çizilmiştir. (Aslaner ve Çolak, 2023, s. 334).

Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de gerçekleşen büyük depremlere ve etkilerine bakıldığında 1928 Torbalı, 1939 Dikili depremi, 1939 Erzincan Depremi, 1949 İzmir-Karaburun Depremi, 1955 Aydın-Söke Depremi, 1970 Gediz Depremi, 1999 Kocaeli Depremi ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri öne çıkmaktadırlar. Bu depremlerde büyük miktarlarda da maddi hasarlar meydana gelmiş, can kayıpları yaşanmıştır.

Muğla bölgesinde geçmişten günümüze farklı büyüklüklerde deprem yaşanan bir bölgedir. Muğla bölgesinde Milattan Önce 227, 199-198 senelerinde depremler yaşanırken, Milattan Sonra 142-144 senelerinde bilinen büyük depremler gerçekleşmiştir. 1493 yılında meydana gelen depremde Bodrum Kasabası'nın büyük kısmı yerle bir olmuştur. Sonraki yıllarda Muğla ve çevresinde 1741, 1851, 1863 ve 1869 yıllarında büyük depremler gerçekleşmiştir (Ergin, Güçlü vd. 1967, s. 92; Soysal ve Sipahioğlu, 1981, s. 93; Ambraseys, 2009, s. 480). Muğla ve çevresinde gerçekleşen tarihi depremler ile ilgili bilgi ve verilere Nicholas Ambraseys'in bilim dünyasına kazandırdığı Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900 isimli eserinde ulaşılmaktadır. Fakat Nicholas'ın bu eseri sınırlı veriler sunmaktadır (Satılmış, 2020, s. 158).

Muğla ve çevresinde aletsel dönemde 1926 yılında gerçekleşen depremde 2 kişi ölmüş, 23 Mayıs 1941'te 6 büyüklüğünde bir deprem gerçekleşmiş ve depremde 200 bina hasar almıştır. 13 Aralık 1941'de 5.7 büyüklüğünde meydana gelmiştir, Muğla'nın Fethiye ilçesinde 25 Nisan 1957 tarihinde 7.1 büyüklüğündeki depremde 67 kişi ölmüş, 3200 bina yıkılmıştır. Muğla'da 25 Nisan 1959 tarihinde 5.9 büyüklüğünde, Marmaris'te 1961'de 6.5 büyüklüğünde depremler gerçekleşmiştir (KRDAE, 2017). 2004 yılında 5.3 büyüklüğünde Gökova depremi, yine 2004 yılında 5.1 Ula depremi, 2012'de 6 büyüklüğünde Ölüdeniz depremi, 2017'de 5 büyüklüğünde Menteşe depremi, 2017'de Gökova Körfezi depremleri meydana gelmiştir (Atabey, 2024).

Harita 2: Muğla İli ve Çevresinde Meydana Gelen Deprem

Kaynak: Muğla İli ve çevresinde meydana gelen ve aletsel büyüklüğü 5.5 ve daha büyük olan depremler MTA'dan değiştirilerek oluşturulmuştur.

Harita 4: Muğla İlinin Deprem Fay Haritası

Kaynak: Muğla İlinin deprem fay haritası MTA'dan değiştirilerek oluşturulmuştur.

Fethiye'nin toprak yapısı alüvyonlardan oluşur ve genç oluşumludur. Genç oluşumlu topraklarda genellikle tektonik yapıya sahip olup deprem üretme potansiyeli yüksek topraklardır. Fethiye Seki Bucağı dışında diğer bütün yerleşim yerleri dağlardan gelen toprakların kayması sonucu oluşan alanlardadır. Esençayı Vadisi ile denize kadar olan kesimler alüvyol topraklardan meydana gelmiş, henüz oturmamış gevşek toprak yapısından oluşmaktadır (Türk Ansiklopedisi, 1983, s. 270). Fethiye, Rodos ve Meis adaları ile İstanköy deprem merkezlerinin de etkisinde ve uzantısı konumunda yer alan bir yerdir. Bu durumda depremleri tetiklemektedir (Yanatma, 2001, s. 52).

Bu çalışmada; 1957 Fethiye Depremi ve etkileri, Muğla'ya yansımaları, deprem sonrası yapılan çalışmalar, 1957 Fethiye Depremi'nde yapılan yardımlar bir bütün olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın akademi dünyasında, özellikle tarih ve sosyal alanlarda deprem başta olmak üzere diğer afetler ile ilgili çalışmalara katkı sağlamasını ve yerel deprem bilincinin gelişmesinin sağlanması amaçlanmaktadır.

1957 FETHİYE DEPREMİ

24 Nisan 1957'de Fethiye'de saat 21.17'de 6.2 büyüklüğünde deprem olmuş ve bu depremde 4 kişi can vermiştir (Akça 2019). Bu depremden 6 saat sonra 7.1 büyüklüğünde daha büyük bir deprem olmuştur. Bu deprem Antalya, Burdur, Denizli vb çevre illerden hissedilmiştir. Kandilli Rasathanesi depremin Isparta- Aydın bölgesinde olduğunu ve yaklaşık 380 kilometre uzaklıkta gerçekleştiğini açıklamıştır (Şahan, 2019, s. 117).

Yaşanan depremler ile birlikte Fethiye'nin büyük kısmı yıkılmıştır. Fethiye'nin yüksek kesimlerinde dağa doğru olan kısımlarda ki binaların bir kısmı ayakta kalabilirken ova kısımlarında neredeyse sağlam ayakta bina kalmamıştır (Cumhuriyet, 1957, s. 1). Deprem sonrası ortalıkta feryatlar kopmuş ve vatandaşlar enkaz altında kalan yakınlarını aramışlardır. İlk bilgilere göre ikinci deprem sonucunda 15 kişi ölmüş, 60 kadar kişi yaralanmıştır. Ölüm ve yaralı

sayısının az olmasının sebebi insanların çoğunun akşam 9 sıralarında gerçekleşen deprem sonrası geceyi sokakta geçirmeleridir (Özdoğan, 2021: 48). Vatandaşların geceyi sokakta geçirmesinde Kaymakam Nezih Okuş'un "evlerinize dönmeyin" uyarısı etkili olmuştur (Arslan, 2017, s. 38).

Gerçekleşen ilk sarsıntı sırasında camilerde Ramazan ayı sebebiyle teravih kılan halk korku ve panik içinde kendini dışarı atmıştır. Bir caminin minaresi yıkılmış ve minarenin altında kalan 4 kişi can vermiştir. İlk deprem sonrası korkudan geceyi dışarıda geçiren halk ikinci büyük depreme dışarıda yakalanmıştır. İkinci depremde ölenlerin çoğu dışarıda duvar diplerinde uyuya kalan kişilerdir. Fethiye’de bir kurtarma ekibinin olmaması, halkın kendi derdine düşmesi ve karanlıktan dolayı halkın kendi arasındaki yardımlaşma ve kurtarma çalışmaları da ancak günün aydınlanması sonrası olabilmıştır (Yanatma, 2001, s. 52).

Fethiye depremi sonrası deniz kenarındaki topraklar denizin içine doğru kaymış, Babadağ başta olmak üzere diğer dağlarda da büyük yarıklar oluşmuştur. Sarsıntı sonucu dağlardan kayalar yuvarlanmış, bazı yollar kapanmıştır (Yeni Asır, 1957, s. 3). İlk belirlemelere göre depremde tespit edilen hasarlar aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: 1957 Fethiye Depremi’nde Çevre Yerleşimlerde Meydana Gelen Hasarlar

Hasar Yeri	Tamamen Yıkılan Bina	Kısmen Hasar Alan Bina
Muğla Merkez	11 ev	2 cami, 1 lise, 1 kız enstitüsü
Marmaris	43 ev	105 ev
Datça	9 ev	29 ev
Köyceğiz	30 ev	3 ev
Milas	72 ev, 1 cami	
Ula	6 ev	80 ev
Köyler	610 ev	200 küsur ev

Kaynak: Milliyet, 27 Nisan 1957, s. 3.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere deprem Fethiye dışında Muğla merkez başta olmak üzere Muğla’nın diğer ilçelerinde de etkili olmuştur. Fethiye dışında en fazla yıkımın gerçekleştiği yer Milas olmuştur. Milas dışında Marmaris’te de yıkılan bina ve kısmi hasar alan bina sayısı fazladır. Evler dışında cami, enstitü, okul, sağlık ocağı, lise gibi kamu binalarının da 1957 Fethiye depreminde yıkıldığı görülmektedir.

Fethiye depremi sonucu ilçenin %90’nına yakını yıkılmıştır. Başta resmi binalar olmak üzere, hastaneler, okullar, PTT, emniyet binaları, karakollar yıkılmış, ayakta kalan binaların çoğu da ağır hasar almıştır. Depremden yaklaşık 15 gün sonra elde edilen verilere göre Fethiye depremi sonucu 3796 ev, 20 okul, 124 işyeri tamamen yıkılmıştır. Ayrıca 886 ev oturulamaz hale gelirken, 669 ev kısmen hasar alırken 5 camide ağır hasar oluşmuştur (Milliyet, 1957, s. 1). Depremde 67 kişide enkaz altında kalarak can vermiştir. Bu depremde hayatını kaybedenlerden 27 kişi Fethiye ilçe merkezi ve köylerinde, 40 kişi ise diğer ilçelerdendir. Ayrıca deprem bölgesinde 1500 civarında büyük ve küçükbaş hayvan enkaz altında kaldığından telef olmuştur (Gün, 2006, s. 55). Depremde yıkılan yapıların çoğu taş ve az bir harçla inşa edilmiş yapılar olup, yapıların çoğunda duvarlar birbirine düzgün hatlarla bağlanmış değildi. Yıkılan duvarların büyük kısmı eğilme noksanlığı sebebiyle meydana gelmiştir. Deprem Fethiye dışında da bazı yerlerde hasarlara neden olmuştur. Finike’de Taşova Camisi ve minaresi hasar alırken, Tavas ve Çameli’nde binaların büyük bir kısmı hasar almıştır. Gölhisar’da jandarma karakol tamamen yıkılmıştır (Yanatma, 2001, s. 53).

Fethiye Depremi'nde Yapılan Yardımlar

Deprem sonrası Fethiye'ye ulaşan ilk yardım araçları Muğla Valiliği tarafından bölgeye sevk edilen araçlar olmuşlardır. Bu araçlar genelde gıda taşıyan kamyonlardan oluşan araçlardır. Muğla Valiliği'nin araçlarından sonra bölgeye Aydın ve Denizli valilikleri tarafından gönderilen araçlarda gıda maddelerinin yanı sıra, ara kurtarma ekipleri, doktor ve hemşirelerde yer almıştır (TKA, 4102-138).

1957 Fethiye Depremi sonrası Muğla'ya komşu çevre illerden arama kurtarma ekipleri gönderilmiştir. Deprem haberi Ankara'ya ulaşır ulaşmaz başta Başbakan Adnan Menderes öncülüğünde dönemin hükümeti tarafından gerekli koordinasyon ve yardım çalışmaları başlatılmıştır. Adnan Menderes'in direktifleri doğrultusunda başta Kızılay olmak üzere yardım kuruluşları harekete geçmiştir. Kızılay tarafından bir yardım treni gönderilmiştir. Akabinde başka bir trenle 2 bin çadır, 2 bin battaniye, 1 ton şeker, 1 vagon kavurma ve çeşitli yiyecek maddesi gönderilmiştir (Şahan, 2019, s. 119). Ayrıca Nafia Vekâleti tarafından 100 bin lira yardım parası Muğla Valiliği emrine gönderilmiştir (Cumhuriyet, 1957). Kızılay Genel Merkezi tarafından Bölge Müfettişi Nuri Aydınğöz Fethiye'deki yardım faaliyetlerini koordine etmesi için görevlendirilmiştir (TKA, 4102-9601).

Deprem sonrası Fethiye'de yaşanan su sıkıntısı Başbakan Adnan Menderes'in verdiği direktifler çerçevesinde, Fethiye'nin etrafındaki dağlardan ve su kaynaklarından Fethiye'deki çadır kamplarının olduğu yerlere borularla ulaştırılmıştır (Milliyet, 1957, s. 5). Türkiye'nin farklı bölgelerinden gönderilen yiyecek-içecek maddeleri, giyim eşyaları ve Kızılay'ın yardım çalışmaları ile depremzedelerin iâşesi sağlanmıştır. Depremzedelerin ekmek ihtiyacını karşılamak için dört fırın faaliyete geçirilmiş, sağlam dükkânlar açılmış ve alış-veriş faaliyetleri başlamıştır. Ayrıca 5'i Bursa'dan, 4'ü Konya'dan gönderilen toplamda 9 askeri su tankeri ile Kara Yolları İzmir Bölge Müdürlüğü tarafından gönderilen 2 tanker ve 1'i İzmir Belediyesi'nden gönderilen, diğeri de Fethiye'de mevcut olan iki arasöz vasıtası ile de depremzedelerin içme ve kullanma suyunu temin yoluna gidilmiştir (Gönüllü, 2009, s. 392). Fethiye Depremi sonrası 26 Nisan 1957'de İzmir ve Denizli'den İstihkâm Taburları, deprem sonrası yardım faaliyetlerinde yardımcı olmak amacıyla deprem bölgesine gönderilmiştir (Muğla, 1957, s. 1). Deprem sonrası başlayan enkaz kaldırma çalışmalarına sivil ekiplerinin yanı sıra İstihkâm Taburları da katılmış böylelikle enkaz kaldırma çalışmaları hızlanmıştır (Milliyet, 1957, s. 1).

1957 Fethiye Depremi sonrası İçişleri Bakanlığı müsteşarının başkanlığı altında diğeri bakanlıklar ve ilgili kurum ve kuruluşlar dâhilinde ve ilgili uzmanların yer aldığı bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon belli aralıklarla toplanarak yapılan yardımlar, deprem bölgesinin yeniden kalkınması ve inşası gibi konularda gerekli çalışmaları yapmıştır. Ayrıca felaketzedelerin barınması, açıkta kalanların barınma sorunlarının çözülmesi konularının takibi gibi meseleleri de bu komisyon incelemiştir (BCA, 121.772.4).

Fethiye'deki hastane, cezaevi, postane, ortaokul, sağlık okulu ve belediye binaları yıkılmıştır. Depremden yaklaşık 2 ay kadar sonra depremzedeler için geçici olarak 470 adet barakalar yapılmıştır. Fethiye'de depremde zarar görenler için hükümet tarafından çıkarılan 7010 sayılı kanunda belirtilen derecelerde beyanname alınmıştır. Bu beyannameler doğrultusunda 1958 yılında depremzedelerin barınmaları için 650 evin temeli atılmıştır (Gün, 2006, s. 51). Fethiye Depremi'nde evleri yıkılan depremzedelerin yeni inşa ve imar edilecek uygun alanlarda ev sahibi olabilmeleri için devlete başvuruda bulunmalarına izin verilmiş, yapılacak evlerden ev sahibi olacaklar kura yöntem ile belirlenmiştir. İnşa edilen evlerin büyüklük gibi özelliklerine göre

ödeme meblağları da değişiklik göstermiştir. İnşaatlar yaklaşık 3 yılda tamamlanmış ve hak sahiplerinin ödemeleri taksitler halinde 20 yılda bitmiştir (Sönmez & Sönmez, 2000, s. 105). Deprem sonrası Fethiye başta olmak üzere ülkenin farklı yerlerinde yaşanan depremler sonrası 7010 numaralı ve 14 Haziran 1957 tarihli Muğla, Denizli, Bolu, Aydın ve Sakarya vilâyetleri dâhilinde vukua gelen yer sarsıntısında zarar görenlere yapılacak yardım hakkındaki kanun, 20 Haziran 1957 tarihli ve 9638 numaralı Resmî Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun maddesinde:

“Muğla, Denizli, Bolu, Aydın ve Sakarya vilâyetleri dâhilinde kendileri veya murisleri adlarına tapulu veya tapusuz mutasarrıf oldukları binaları, 1957 yılındaki yer sarsıntısında yıkılmış veya oturulamayacak derecede hasara uğramış olanlarla bu binalarda kiracı bulunanlara borçlanmak suretiyle ve borçlanma bedelleri taksitle ödenmek şartı ile binalar ve mahallî mahiyetteki kamu tesisleri ile şehir ve kasabalarda yıkılan veya hasara uğrayan ilkokulları yaptırmak üzere yıllık ödeme miktarı (20+20+10) milyon lirayı geçmemek üzere 50 milyon liraya kadar gelecek yıllara sâri taahhütlere girmeye Nafia Vekili ve faizleriyle birlikte bu miktarı geçmemek üzere bono çıkarmaya, Maliye Vekili mezundur.” ifadeleri ile kanunlaştırılmıştır (T.C Resmi Gazete, 20 Temmuz 1957, 9638).

Fethiye Depremi sonrasında 1 Mayıs 1957 tarihinde Nafia Vekâlet’ine bağlı jeolog ve uzmanlar, deprem bölgesinde incelemelere başlamıştır. Ankara’dan deprem bölgesine gelen bu heyetler, zarar gören ve hasara uğrayan yerlerin yeniden imarını etüt etmiştir. Ayrıca Maarif Vekâlet’inin emri ile İlk ve Orta Tedrisat Umum Müdürlüklerine bağlı görevliler de felaket bölgesine gitmiştir. Maarif Vekâlet’inden gelen bu heyet okulların durumlarını incelemiş, yıkılan okulların yeniden inşası için gerekli raporları hazırlamışlardır (Milliyet, 1957, s. 3).

25 Nisan 1957 tarihinde gerçekleşen büyük depremden bir gün sonra Fethiye’ye gelen İçişleri Bakanı Namık Gedik validen ve bölgedeki yetkililerden bilgi almış ve deprem bölgesinde incelemelerde bulunmuş, yardım çalışmalarını yerinde takip etmiştir. İçişleri Bakanı Namık Gedik deprem bölgesinde felaketzedelere seslenmiş ve *“Hükümet olarak gerekli tedbirleri aldık. Bu kasabayı, Fethiye’yi en yakın gelecekte eskisinden daha güzel ve daha mamur bir hale getirmek kararındayız”* (Milliyet, 1957, s. 3) açıklamasını yapmıştır. Namık Gedik’in ziyaretinin akabinde Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar deprem bölgesine giderek incelemelerde bulunmuşlardır. Bayar ve Menderes inceleme ve ziyaretleri sırasında felaketzedelerle konuşarak ihtiyaçlarını dinlemişler, sorunları yerinde tespit etmişler, devletin başındaki kişilerin depremden haberdar olduğunu gösterip, yardım çalışmalarının hızla yapılmasını sağlamışlardır. Bu yerinde tespitler mağduriyetlerin oluşmasını asgari düzeye indirmiş ve var olan bazı mağduriyetlerin derhal giderilmesini de sağlamıştır (Şahan, 2019, s. 120). Cumhurbaşkanı Celal Bayar Fethiye’nin köylerinde halka;

“Hiç merak etmeyin vatandaşlarımız. Felaketleri hayra çevirmek elimizdedir. Hükümetin alacağı tedbirler ve sizin inzıam edecek gayretlerinizle köyünüz ve durumunuz çok daha iyi olacaktır. Buraya Hükümet mütehasıs gönderecek, tetkikat yaptıracak, inşa edeceğimiz evler mukavemet eder şekilde olacaktır. Hükümet mümkün olan her yardımı süratle yapacaktır. Buna emin olunuz” (Milliyet, 1957, s. 5) sözleriyle seslenmiş ve kısa sürede gereken yardımların yapılacağını ifade etmiştir.

Fethiye depreminde zarara uğrayan ahali için, ülke genelinde Fethiye Felaketzedelerine Yardım Komitesi kurulmuştur. Komitenin genel başkanı TBMM Başkanı Refik Koraltan olup, komiteye bağlı şekilde her illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar kendi içinde yardım komiteleri kurmuş ve

Fethiye Felaketzedeleri için yardımlar toplamışlardır. Nakdi yardımları belirtilen hesaplara yatırırken, aynı yardımları da komitenin kontrolünde Kızılay'ın koordinesinde Fethiye'ye göndermişlerdir (TKA, 4102).

Aşağıdaki tabloda ülkemizdeki bazı il ve ilçelerdeki yardım komitelerinin Fethiye Depremzedelerine gönderdiği yardım miktarları gösterilmiştir.

Tablo 3: 1957 Fethiye Depreminde Bazı İl ve İlçe Yardım Komitelerince Yapılan Yardımlar

Yardım Gönderen İl-İlçe Komitesi	Yardım Miktarı
Iğdır Yardım Komitesi	452 lira
Kars Yardım Komitesi	2.451 lira
Kırıkkale Yardım Komitesi	2.000 lira
Ayvalık Yardım Komitesi	7.673 lira
Menemen Yardım Komitesi	675 lira
Ankara Yardım Komitesi	8.867 lira
Bafra Yardım Komitesi	1.288 lira
Aksaray Niğde Komitesi	1.632 lira
Giresun Yardım Komitesi	792 lira
Siirt Yardım Komitesi	2.000 lira
Sarıkamış Yardım Komitesi	191 lira
Elazığ Yardım Komitesi	2.503 lira
Hatay Deprem Komitesi	10.000 lira

Kaynak: TKA, 4101-8830.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 1957 Fethiye Depremi sonrası yurdun dört bir tarafında yardım komiteleri kurulmuştur. İllerde valilerin koordinesinde, ilçelerde kaymakamların koordinesinde oluşturulan bu yardım komiteleri vasıtasıyla toplanan nakdi ve aynı yardımlar Fethiye'ye gönderilmiştir. İl merkezlerinde toplanan yardımların genellikle ilçe merkezlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. En fazla yardımı Hatay Deprem Komitesi yaparken en düşük miktarı Sarıkamış Yardım Komitesi gerçekleştirmiştir.

Tablo 4: Bazı İl ve İlçelerin Kızılay Şubelerine Ait 1957 Fethiye Depremi Nakdi Yardımları

Yardım Gönderen İl-İlçe Kızılay Şubesi	Yardım Miktarı
Ereğli Kızılay Şubesi	5347 lira
Uşak Kızılay Şubesi	3181 lira
Uzunköprü Kızılay Şubesi	3.310 lira
Ankara Kızılay Şubesi	1332 lira
Bursa Kızılay Şubesi	29.083 lira
Konya Ereğli Kızılay Şubesi	310 lira
Çerkezköy Kızılay Şubesi	1.252 lira
Sinop Kızılay Şubesi	6.053 lira
Menemen Kızılay Şubesi	4000 lira
Bergama Kızılay Şubesi	500 lira

Kaynak: TKA, 4101-8830.

Yurt genelinde oluşturulan yardım komitelerinin yanı sıra Kızılay il ve ilçe şubelerinin koordinesinde de Fethiye depremi için yardımlar toplanmıştır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, bazı il ve ilçe Kızılay şubelerinin topladığı nakdi yardımlar çok fazla iken bazılarının ise topladıkları nakdi yardımların miktarının düşük olduğu görülmektedir. En yüksek yardımı Bursa Kızılay Şubesi yaparken en düşük miktarı ise Konya Ereğli Kızılay Şubesi göndermiştir.

Fethiye ve çevresinde meydana gelen yer sarsıntısında zarar gören vatandaşlara yardım için kurulan Çorlu Yardım Komitesi Kaymakam Valâ Kurtiz'in başkanlığında Belediye Başkanı Ahmet Paker, Kızılay Başkanı Seyfi Atınç, Maarif Memuru Emin Toksözlü, Orta Okul Müdürü Yusuf Boran ve Kaymakam refiki Sedat Tüzüner'den oluşan heyetten oluşmuştur. Çorlu Yardım komitesine yapılan yardımlardan, Kızılay Makbuzları incelenerek aşağıda gösterilen miktarlar da paranın toplanmış olduğu tespit edilmiştir (TKA, 4101-8830).

Tablo 5: Çorlu Yardım Komitesi'ne ait 1957 Fethiye depremi nakdi yardımları

043480-045500 Nolu Makbuzlarla	1545.74 Lira
043480-045500 Nolu Makbuzlarla	1545.74 Lira
062751-062800 Nolu Makbuzlarla	1631.00 Lira
063401-063450 Nolu Makbuzlarla	5168.00 Lira
063451-065466 Nolu Makbuzlarla	1680.90 Lira
Küçük makbuzlarla	188.00 Lira
Toplanan para toplamı	10213.64 Lira

Kaynak: TKA, 4101-8830.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 1957 Fethiye Depremi dolayısıyla gerçekleştirilen yardımlar bir defaya mahsus kalmamış, farklı zaman aralıkları ile farklı zamanlarda yardımlar gerçekleşmiştir. Yapılan yardımlar hem kayıt altına alınmış hem de makbuz kesilerek yapılan yardımların daha sistemli ve güvenilir bir şekilde yapılması sağlanmıştır. Bu yardım çalışmalarına bir örnek teşkil eden Çorlu Yardım Komitesi'nin çalışmalarına bakıldığında Çorlu ilçe merkezi ve köylerinin toplamda 10.000 lira üzerinde yardım gerçekleştirdiği görülmektedir.

Toplanılan 10213 Lira 64 kuruş Kızılay Başkanı Seyfi Atınç tarafından Çorlu Ziraat Bankası vasıtasıyla Ankara'da Fethiye ve Havalisi Felaketzedeleri Genel Yardım Komitesi adına gönderilmiştir. Toplanılan paraları doğrudan doğruya Genel Yardım Komitesine gönderen Y. Sevindikli Köyü'nün 155 Lira 33 kuruşu ile Cumhuriyet İlkokulu'nun 96 Lira 45 kuruşu ve Askeriye tarafından yapılan 690 Lira 25 kuruşu toplam 842 Lira 03 kuruşta dâhil edilince Çorlu Kazasının toplam yardım toplamı 11.115 Lira 67 kuruştur (TKA, 4101-8830).

1957 Fethiye Depremi sonrası depremzedeler için Milli Eğitim Bakanlığı'nın koordinesinde okullarda da öğrenciler teberru için nakdi yardımlar toplanmıştır. Örneğin; Ankara Kız Lisesi 557 lira, Merzifon İlkokul öğrencileri 116 lira, Trabzon Fatih İlkokulu 489 lira, Diyarbakır İmam-Hatip Okulu 40 lira, Antalya Namık Kemal Okulu 46 lira, Kilis Orta Okulu 102 lira, Antalya Sakarya İlkokulu 43 lira, İskenderun Lisesi 130 lira, Van'daki ilkokullardan toplamda 196 lira, Muğla Lisesi 90 lira, Ardahan Karabaki İlkokulu'ndan 67 lira, Nevşehir İstiklal Okulu'ndan 50 lira, Niğde 23 Nisan Okulundan 73 lira, İnegöl Akşam Kız Okulu'ndan 128 lira, Ceyhan Beş Ocak İlkokulu'ndan 100 lira, İnegöl Ortaokulu'ndan 201 lira, Mersin İller İlkokulu'ndan 445 lira, Yenimahalle Lisesi'nden 832 lira, Niğde Lise öğrencileri 292 lira, Sarıkamış Ortaokulu 500 lira, Anafartalar Ortaokulu 311 lira yardımda bulunmuştur (TKA, 4101-8830).

Yukarıdaki yardımların yanı sıra Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası memurları 2.040 lira, İstanbul Valiliği 20.000 lira, İzmir Öğretmenler Derneği 309 lira, İstanbul Belediyesi 50.000 lira, İstanbul Ticaret Odası 25.000 lira, İzmir Valiliği 30.000 lira, Çine İlçesi Halkı 2.000 lira, TARİŞ Kooperatifi 10.000 lira Pfizer İlaç Fabrikası 8.000 lira Tirilye Nahiyesi 10.000 lira Fethiye depremzedeleri için teberru yardımında bulunmuşlardır. Bu yardımlar Fethiye ve Havalisi Felaketzedelerine Merkez Yardım Komitesi'nin koordinesinde Fethiye halkı için harcanmıştır (Akşam, 1957, s. 5; Akşam, 1957, s. 5; Hürriyet, 1957, s. 7; Milliyet, 1957, s. 3).

Fotoğraf 2: 1957 Fethiye Depremi'nde Çadır Dışında Yemek Yiyen Çocuk ve Ailesi

Kaynak: TKA, 4102.

1957 Fethiye Depremi'nde Yurt Dışı Yardımları

Fethiye depremzedelerine yurt içinin yanı sıra, yurt dışından da yardımlar yapılmıştır. İngiltere 1957 Fethiye depremi sonrası gıda ve ilaç göndermiş, bunun yanı sıra 500 çadır, 2.000 battaniye de göndermiştir (Yanatma, 2001, s. 57). Danimarka Kızılhaç'ı tarafından 125 battaniye gönderilmiştir (TKA, 4099-8422). Afganistan Kızılhaç'ı tarafından 1384 İngiliz Frangı nakdi yardım göndermiştir (TKA, 4099-8422). Deprem sonrası Amerikan Büyükelçisi F. Warren Fethiye deprem bölgesine giderek incelemelerde bulunmuş, uçakla havadan deprem sahasını görmüş, bölgedeki yetkililer ve Ankara'daki muhatapları ile görüşerek gerekli ihtiyaçları hakkında bilgi almıştır. Bu ziyaret ve görüşmelerin akabinde ABD'den 2.500 mahruti çadır, 5.000 battaniye ve bine yakın antibiyotik ilaç şişesi gelmiştir (Hürriyet, 1957, s. 7). Alman Hükümeti 10.000 mark değerinde inşaat malzemesi içeren bir yardımı deprem sonrası Fethiye'nin yeniden inşası için göndermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 12-XI-8). Depremi haber alan Ermeni Patriği, Ermeni cemaati adına depremzedeler için 20.000 Lira tutarında nakdi yardımda bulunmuştur (Milliyet, 1957, s. 3).

Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss Ankara'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüştüğü sırada Fethiye depremzedeleri için 20.000 Mark tutarında Kızılay namına bir yardımda bulunmuştur. Ayrıca Heuss Türk milletine karşı duyduğu saygıyı belirterek depremden dolayı duyduğu üzüntüyü Cumhurbaşkanı Bayar'a bildirmiştir (Milliyet, 1957, s. 7). İzmir'de NATO

Karargâhında bulunan yabancı devlet subayları da hem nakdi yardımda hem de giyim eşyası yardımında bulunmuşlardır (Şahan, 2019, s. 125).

Hindistan Kızılhaç'ı da Fethiye depremi dolayısıyla Türk Kızılay'ına 5000 rupilik yardımda bulunurken, Pakistan hükümeti ve halkıda 5000 İngiliz sterlini nakdi yardımda bulunmuştur (Milliyet, 1957, s. 3). Bunun dışında Türkiye'ye komşu Yunanistan, Bulgaristan, Irak, İran gibi ülkelerden de çeşitli ayni ve nakdi yardımlar, bireysel bağışlar gelmiştir. Bu ülkelerde yaşayan elçilik görevlileri kendi aralarında yardım toplayarak Kızılay'a göndermişlerdir (Milliyet, 1957, s. 4).

SONUÇ

Aletsel dönemde Türkiye'de gerçekleşen büyük depremlere ve etkilerine bakıldığında 1928 Torbalı, 1939 Dikili depremi, 1939 Erzincan Depremi, 1949 İzmir-Karaburun Depremi, 1955 Aydın-Söke Depremi, 1970 Gediz Depremi, 1999 Kocaeli Depremi ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri öne çıkmaktadırlar. Bu depremlerden 1939 Erzincan Depremi, 1970 Gediz Depremi, 1999 Kocaeli depremi ve 2023 Kahramanmaraş depremlerinde maalesef on binlerce insanımız vefat etmiş, binlerce yapı hasar alıp yıkılırken yine büyük miktarlarda da maddi hasarlar meydana gelmiştir.

Doğal afetlerin hemen hemen hepsi toplum genelinde ve doğal afetin yaşandığı bölge ve şehirlerde büyük hasarlara neden olurken bu doğal afetlerden biri olan depremde depremin büyüklüğüne göre çeşitli oranlarda yıkım ve hasarlara neden olduğu görülmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken konu bu yaşanan doğal afet veya depremlerden gerekli derslerin çıkarılmasıdır.

1957 Fethiye Depremi özelinde bakıldığında diğer önemli bir husus arama-kurtarma ekiplerinin önemidir. Deprem yaşandıktan sonra ilçe merkezinde yeterli arama-kurtarma ekibinin olmaması sebebiyle arama-kurtarma çalışmalarının zamanında başlamamıştır. Muğla il merkezi ve çevre illerden gelen ekiplerin çalışmaları ile arama kurtarma çalışmalarının yapılmaya başlanması hem o dönem özelinde eksikliklerden biri iken, genelde ise arama-kurtarma ekiplerinin yerine göre her il, ilçe, kasaba ve köylere kadar kurulması gerektiğinin önemini bizlere göstermektedir. İnsan hayatı için yaşanan afetin etkisine göre saniye ve saliselerin bile önemi ortada iken bu alanda Türkiye genelinde arama-kurtarma ekipleri, teçhizatları ve çalışmalar gelişmiş olsa da daha ileri noktalara taşınması, periyodik aralıklarla tatbikatların yapılması gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

1957 Fethiye Earthquake

Analyzing the major earthquakes and their effects, which took place in Turkey during the Instrumental Period, 1928 Torbali Earthquake, 1939 Dikili earthquake, 1939 Erzincan Earthquake, 1949 Izmir-Karaburun Earthquake, 1955 Aydın-Söke Earthquake, 1970 Gediz Earthquake, 1999 Kocaeli Earthquake, and 6 February 2023 Kahramanmaraş Earthquake are seen as most striking. In these earthquakes, financial damages in large amounts occurred, and severe losses of lives were incurred.

According to the definition of the Kandilli Observatory and the Earthquake Research Institute, an earthquake is an event in which vibrations spread and expand as a result of fractures in the Earth's crust, enveloping the world. According to Develioğlu, an earthquake means "Moving something, hitting it, striking it violently". Muallim Naci, on the other hand, defines an earthquake as "shaking, swaying, and trembling, generally the movement of the earth." Şemseddin Sami explains an earthquake as "the trembling of the ground, considered one of the signs of the earth, the movement of the earth.". In addition, there are three types of earthquakes based on how they occur: these are "collapse," "volcanic," and "tectonic" earthquakes.

As it is known from the past to present, Turkey is located on some of the world's most active earthquake fault lines and zones. Throughout history, many destructive earthquakes have occurred in Turkey, causing loss of life and property. Both historical earthquake data and current predictions and scientific studies indicate that many more destructive earthquakes are likely to occur in our country. While nearly the entire area of our country lies on earthquake fault lines, almost all the population also lives on these fault zones. There are three major seismic belts in the world where intense earthquake activity occurs (Barka, 2000, p. 7):

1-North Anatolian Fault Zone: It extends in the region from Çanakkale through the Marmara Region to Erzincan via Bolu.

2-Western Anatolian Fault Zone: In this region, it extends from the Gulf of Edremit southward toward the Mediterranean Sea.

3 - Eastern Anatolian Fault Zone: It begins in Antakya and extends through Maraş, Malatya, and Elazığ to Karlıova. In the Karlıova region, this belt merges with the previously mentioned North Anatolian Fault Zone.

In the Instrumental Period, an earthquake that occurred in 1926 in Muğla and its surroundings resulted in the deaths of 2 people. On May 23, 1941, a magnitude 6 earthquake struck the region, and 200 buildings were damaged. In December 1941, an earthquake with a magnitude of 5.7 occurred. On April 25, 1957, a magnitude 7.1 earthquake struck the Fethiye district of Muğla, resulting in the deaths of 67 people and the destruction of 3,200 buildings. On April 25, 1959, a magnitude 5.9 earthquake occurred in Muğla, and in 1961, a magnitude 6.5 earthquake struck Marmaris. In 2004, the Gökova earthquake with a magnitude of 5.3 and the Ula earthquake with a magnitude of 5.1 occurred. In 2012, a magnitude 6 earthquake struck Ölüdeniz. In 2017, a magnitude 5 earthquake occurred in Menteşe, followed by a series of earthquakes in the Gökova Gulf the same year.

In this study, the 1957 Fethiye Earthquake and its effects, its impact on Muğla, the post-earthquake efforts, and the aid provided during the 1957 Fethiye Earthquake are all examined as a whole. Finally, this study aims to contribute to the academic world, particularly in the fields of history and social sciences, by supporting research related to disasters, especially earthquakes, and by promoting the development of local earthquake awareness.

KAYNAKÇA

- Akça, B., & Akça, S. (2019). Cumhuriyet Dönemi Muğla Vilayeti'nde Görülen Depremler (1923-1960). *Turkish Studies Historical Analysis*, 14.
- Akşam Gazetesi. (1957, 25 Nisan).
- Akşam Gazetesi. (1957, 27 Nisan).
- Ambraseys, N. (2009). *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*. London: Imperial College. ¹
- Arslan, R. (2019). 1957 Fethiye Depremi ve Bölgeye Etkileri. *Turkish Studies*, 12(35).
- Aslaner, M., & Çolak, F. (2023). Cumhuriyet Dönemi'nde İzmir'de Yaşanan 6 Büyüklüğü ve Üzeri Depremler. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 5(2), 2023.
- Atabey, E. (2024). Muğla İli Deprem Tehlikesi. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/377977418_MUGLA_ILI_DEPREM_TEHLIKESI
- Barka, A., Altunel, E., vd. (2000). *Deprem Nedir Dünyada ve Türkiye'de Depremler*. İstanbul: Boyut Yayınevi.
- BCA, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1957). Kararlar Daire Başkanlığı, 121.772.4., 11.05.1957.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1957, 26 Nisan).
- Emre, Ö., Özalp, S., vd. (2016). Active fault database of Türkiye. *Bulletin of Earthquake Engineering*. doi: 10.1007/s10518-016-0041-2.
- Ergin, K., Güçlü, U., vd. (1967). *Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu*. İstanbul: İTÜ Maden Fakültesi Arz Fiziği Enstitüsü.
- Gönüllü, A. R. (2009). Güneybatı Anadolu Bölgesi'nde Meydana Gelen Depremler (1851-1971). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 25(74).
- Gün, P. (2006). *Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Fethiye (1923-1960)*. Fethiye Belediyesi Yayın Bürosu.
- Hürriyet Gazetesi. (1957, 25 Nisan).
- Hürriyet Gazetesi. (1957, 27 Nisan).
- Kartal, R., & Kadiroğlu, F. T. (2014). 2011-2012 Simav Depremleri (M_l=5.7, M_l=5.0, M_l=5.4) ve Bölgenin Tektonik Yapısı ile İlişkisi. *Yer Bilimleri Dergisi*, 35(3).
- Kartal, R., Kılıç, T., vd. (2014). Muğla bölgesinin Sismik Aktivitesi ve yapay sarsıntılar. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/271852156_Mugla_Bolgesinin_Sismik_Aktivitesi_ve_Yapay_Sarsintilar
- KRDAE. (2017). Büyük Depremler. Erişim adresi: <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>
- KRDAE. (2019). Deprem Nedir? Erişim adresi: <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/depremnedir/index.htm>
- Milliyet Gazetesi. (1957, 1 Mayıs).

- Milliyet Gazetesi. (1957, 12 Mayıs).
- Milliyet Gazetesi. (1957, 26 Mayıs).
- Milliyet Gazetesi. (1957, 26 Nisan).
- Milliyet Gazetesi. (1957, 27 Nisan).
- Milliyet Gazetesi. (1957, 28 Nisan).
- Milliyet Gazetesi. (1957, 29 Nisan).
- Milliyet Gazetesi. (1957, 9 Mayıs).
- Muğla Gazetesi. (1957, 26 Nisan).
- Özdoğan, S. (2021). *1950-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Depremler ve Bunun İktidar-Muhalefet İlişkilerine Yansımaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Satılmış, S. (2020). Muğla Bölgesinin Tarihsel Depremleri (1850-1900). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(1).
- Soysal, H., Sipahioğlu, S., & Altınok, Y. (1981). *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Sönmez, A., & Sönmez, İ. (2007). Modernlik Aracı Olarak Deprem Sonrası İmar: Fethiye- Muğla. *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 206.
- Sözbilir, H., Uzel, B., vd. (2017). *22-25 Kasım 2017 Muğla Depremleri ve Muğla İlinin Depremselliği Raporu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Deprem Araştırma ve Uygulama Merkezi Diri Fay Araştırma Grubu.
- Sür, Ö. (1993). Türkiye’nin Deprem Bölgeleri. *TÜCAUM Türkiye Coğrafyası Dergisi*.
- Şahan, Ö. (2019). *1923-1960 Yılları Arasında Yaşanan Doğal Afetlerin Türk Dış Politikasındaki Rolü (Deprem-Sel-Çekirge Afetleri)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C Resmî Gazete. (1957, 20 Temmuz). Sayı: 9638.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1960). *Cilt:12, Devre: XI, İçtima:8, 21.02.1960*.
- TKA, Türk Kızılay Arşivi. Belge No:135.
- TKA, Türk Kızılay Arşivi. Belge No:8830.
- TKA, Türk Kızılay Arşivi. Belge Tarihi:01.05.1957.
- TKA, Türk Kızılay Arşivi. Belge Tarihi:138.
- TKA, Türk Kızılay Arşivi. Kutu No:4099, Belge No:8422.
- TKA, Türk Kızılay Arşivi. Kutu No:4102, Belge No:9601.
- TKA, Türk Kızılay Arşivi. Zarf No:8830, Belge No:708.
- Türk Ansiklopedisi. (1983). Fethiye Maddesi. XVI. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Yanatma, S. (2001). Fethiye Depremi 1957. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2.
- Yeni Asır Gazetesi. (1957a, 29 Nisan).

MAKALE BİLGİLERİ

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Araştırma Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Araştırmada herhangi bir katılımcıya yer verilmemiştir.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsel yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The research is exempt from the Ethics Committee Decision.
Participant Consent:	No participant was included in the research.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

Zerif Gülahyeva

KÜLTÜRLERARASI YETKİNLİK – SOSYOKÜLTÜREL BECERİ OLUŞUMUNA ETKİ EDEN TEMEL FAKTÖRLER

Özet: Yabancı dil bilgisi, beceri ve alışkanlıklarını kazanmak, hedef dilde sosyokültürel beceriler geliştirmek, temel bilgileri öğrenme isteği, onların kültürel kökenlerine saygı ve minnettarlık duygularının bir tezahürüdür. Bu bağlamda, basit ifadeler iletişimi kolaylaştırabilir ve ilişkileri güçlendirebilir. Görsel materyaller, piktogramlar veya basit dil kullanımı, iletişimi yakınlaştırır, özellikle Almanca veya İngilizce konuşan kişilerle iletişim kurarken bu süreç doğrulanmaktadır. Öğrencilerde kültürlerarası yeterlilik oluşumunda iletişim becerilerinin sürekli olarak geliştirilmesi için sosyokültürel eğitim, kültürlerarası iletişim ve eğitim sürecinde dil engellerinin ortadan kaldırılması yöntemleri büyük öneme sahiptir. Sosyokültürel becerilerin gelişimine etki eden ana faktörlerin yanı sıra, proje yöntemi, işbirliği temelli eğitim metodolojisi, oyun teknolojileri, karşılaştırmalı analiz metodolojisi, dilsel ve kültürel içerikli metinler, gazete yazıları, şarkı materyalleri ve ulusal-bölgesel öğelerin kullanımı, iletişimsel dil becerisinin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası Yeterlilik, Karşılıklı İletişim, Sosyokültürel Beceri, Öğretim Teknolojileri, Dilbilgisel Bilgiler.

Intercultural Competence – Key Factors Affecting the Formation of Socio-Cultural Skills

Abstract: The desire to acquire knowledge, skills and habits in a foreign language, to form socio-cultural habits in the target language, to learn basic knowledge is a manifestation of feelings of respect and gratitude for their cultural origin. So simple expressions can facilitate communication and strengthen relationships. The use of visual aids, pictograms or simple language brings communication closer, especially when communicating with people who speak German or English, this process is confirmed. Sociocultural training, intercultural communication and methods of eliminating language barriers in the educational process are of great importance for the continuous improvement of communication skills in the formation of intercultural competence in students. In addition to showing the main factors affecting the formation of sociocultural skills, it should be noted that the project method, joint learning methodology, game technologies, comparative analysis methodology, including the use of linguistic and cultural content texts, newspaper texts, song material, and national-country studies components are communicative helps to develop speech.

Keywords: Intercultural Competence, Mutual Communication, Sociocultural Competence, Learning Technologies, Linguistic Knowledge.

Açıklama / Explanation: Bu makale, Zerif Gülahyeva tarafından Azerbaycan Diller Üniversitesi'nde Assoc. Dr. Gahire Ahundova'nın danışmanlığında yürütülen "Sosyokültürel Beceri Oluşumuna Etki Eden Temel Faktörler" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Diller Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan, zerifguleliyeve88@mail.ru

Atf için / How to cite this article (APA 6): Gülahyeva, Z. (2025). Kültürlerarası Yetkinlik – Sosyokültürel Beceri Oluşumuna Etki Eden Temel Faktörler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 5(1), 63-76.

Lisans / Licence: Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15496052>

İNTOBA, Haziran/June 2025; 5(1), 63-76.

ISSN: 2791-6766 - www.intoba.org

MAKALE GEÇMİŞİ / ARTICLE HISTORY

Gönderim (Received): 24.01.2025

Revizyon (Revised): 30.03.2025

Kabul (Accepted): 22.04.2025

GİRİŞ

Medeniyetlerarası yetkinlik, sosyokültürel becerilerin gelişimine etki eden temel faktörlerden biri olarak, yabancı dil öğretiminde bu alanın pratik önemi büyüktür. Çünkü anlayışsızlıklar, medeniyetlerarası buluşmalarda ve yabancı dil öğrenme sürecinde zorlukların göstergesi olarak kabul edilebilir. Yaptığımız araştırmaların temeli, yine kendi kendine yönetilen simülasyonlar, sonrasındaki dikkatli mülakatlar, mantıklı tartışmalar ve günlük gibi, kendini yansıtan notlar ve raporlar, ayrıca farklı insan grupları arasında doğal etkileşim gözlemleri oluşturmaktadır. Medeniyetlerarası yetkinlik, sosyal işlerde kültürel farkları kavrayabilme, anlayabilme ve uygun bir şekilde yanıt verebilme yeteneği ile ilgilidir. Bu yetenek, farklı kültürel bağlamlardan gelen insanların bir araya geldiği ve etkileşimde bulunduğu küreselleşen dünyada çok önemlidir. Sosyokültürel becerilerin oluşması ve aşılması sonucunda, yabancı dil öğretiminde üst sınıf öğrencilerinde uygun alışkanlıklar ve beceriler gelişir ve bu alışkanlıkların kazandırılması öğrencilerin kendilerini dil dışı ortamlarda daha rahat hissetmelerini sağlar. Aynı zamanda, medeniyetlerarası yetkinliğin kazanılma sürecinde, öğrenilen dillerin ülkelerinin yaşam tarzları hakkında kültürel bilgilerin derinleştirilmesi odak noktası olmalıdır. Medeniyetlerarası yetkinliğin ana unsurları aşağıda belirttiğimiz tartışmalar ve sosyal alandaki önemi ile açıklanmaktadır (Schlieben-Lange, 1991, s. 14).

KÜLTÜREL FARKLARIN TANINMASI

Kültürlerarası yeterlilik, bireyin kendi kültürel geçmişine ve başkalarının kültürel geçmişlerine dair farkındalığıyla şekillenir. Her bireyin değerleri, inançları, davranışları ve iletişim tarzları, onların kültürel birikimlerinden etkilenir. Bu farklılıklar, iletişim ve etkileşim süreçlerinde bir engel olarak görülme yerine, karşılıklı öğrenmeyi ve anlayışı zenginleştiren birer kaynak olarak değerlendirilmelidir.

Kültürel farkların tanınması, farklı kültürlerden bireyler arasında etkili ve saygılı bir iletişim kurulabilmesi için kritik öneme sahiptir. Özellikle sosyal ve profesyonel alanlarda, herkesin yaptığı işlerde bu farkları dikkate alması ve iletişim tarzlarını buna göre uyarlaması gerekir. Örneğin, bir kişinin jest ve mimiklerinin başka bir kültürde farklı bir anlam taşıyabileceğini bilmek, yanlış anlamaları önlemede etkili olabilir. Bu farkındalığı geliştirmek, bireylerin yalnızca diğer kültürlerle daha fazla saygı göstermesine yardımcı olmaz, aynı zamanda kendi kültürel kalıplarını sorgulamalarını ve daha geniş bir perspektife sahip olmalarını sağlar. Kültürel çeşitlilik, bireyler arası iletişimi daha anlamlı hale getirirken, aynı zamanda farklı yaklaşımları keşfetme ve bir arada çalışma becerilerini de artırır.

Kültürel Farkları Anlamak

Kültürel farkları tanımak, bu yolculuğun yalnızca ilk adımıdır. Daha derin bir etki yaratabilmek ve etkin bir iletişim sağlayabilmek için bu farkların arkasındaki nedenleri, altyapıyı ve bağlamı anlamak gereklidir. Her kültür, geçmişten gelen sosyal, tarihi, ekonomik ve dini faktörlerin şekillendirdiği özgün normlara ve değerlere sahiptir. Bu dinamikleri anlamak, bireyler arasındaki etkileşimi hem daha bilinçli hem de daha duyarlı hale getirir.

Kültürel farkları anlamak, yalnızca bilgi edinmekten ibaret değildir. Aynı zamanda empati yapma ve perspektif genişletme sürecidir. Bu anlayış sayesinde insanlar, farklı kültürlerin kendilerine özgü normlarına, geleneklerine ve uygulamalarına yalnızca saygı göstermekle kalmaz, aynı zamanda bu değerleri daha fazla takdir etme yetisi kazanır. Örneğin, bir kültürün iletişim tarzında doğrudan bir yaklaşım tercih etmesi, diğer bir kültürde dolaylı iletişim normlarının hakim olması gibi farklılıklar, yüzeyde bir çatışma gibi görünse de, bu tarzların altında yatan nedenler anlaşıldığında daha etkili bir uyum sağlanabilir.

Sosyokültürel yanlış anlamalar genellikle bireylerin farklı normlar ve bağlamlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasından kaynaklanır. Bu tür durumlar, bireyler arasında gereksiz çatışmalara veya önyargılara yol açabilir. Oysa ki, bu farklılıkların bağlamını anlamak, hem yanlış anlamaları azaltır hem de tarafların birbirine daha fazla hoşgörü göstermesine zemin hazırlar. Örneğin, bir toplumda resmiyet önemli bir değer olarak görülüyorsa, bu normun tarihsel veya sosyal temellerini anlamak, bu değere daha bilinçli bir saygı göstermeyi mümkün kılar.

Kültürel Farklara Uygun Tepki Vermek

Kültürel farklara uygun tepki vermek, kültürlerarası yeterliliğin en önemli aşamalarından biridir. Bu süreç, yalnızca farklılıkları tanımak ve anlamakla kalmaz; aynı zamanda bu farklara saygılı bir şekilde tepki verme becerisini de içerir. İletişimdeki esneklik, empati geliştirme ve davranışlarımızı eleştirel bir şekilde değerlendirme bu sürecin temel taşlarıdır. İletişim tarzlarını uyumlu hale getirmek, karşılıklı anlayış ve saygıyı güçlendirir. Örneğin, doğrudan iletişim tarzının yaygın olduğu bir kültürden gelen bir birey, dolaylı bir iletişim tarzına sahip bir kişiyle etkileşimde bulunurken daha sabırlı ve dikkatli olmalıdır. Benzer şekilde, dolaylı iletişimi tercih eden birey de doğrudanlık arzusunu yanlış bir şekilde saldırganlık olarak yorumlamamalıdır. Bu tür uyum çabaları, etkili ve yapıcı iletişim kurmayı mümkün kılar.

Empati geliştirmek, kültürel farklara uygun tepki vermenin temelinde yer alır. Empati, bireyin karşısındaki kişinin duygularını, değerlerini ve bakış açılarını anlamaya çalışmasını gerektirir. Bu anlayış, kültürel çatışmaları azaltır ve bireyler arasındaki ilişkileri daha olumlu bir hale getirir. Örneğin, farklı bir kültürden gelen bir bireyin dini inançlarını veya geleneklerini anlamak ve bu doğrultuda davranış sergilemek, empatik bir yaklaşımın güzel bir örneğidir.

Kendi davranışlarımızı sorgulamak, kültürel duyarlılık geliştirmek için kritik bir adımdır. Bu süreç, bireyin kendi önyargılarını, varsayımlarını ve alışkanlıklarını eleştirel bir şekilde değerlendirmesini içerir. Kendi kültürümüzün evrensel normlar olmadığını kabul etmek, diğer kültürlerin değerlerini ve pratiklerini daha iyi anlamayı sağlar. Bu anlayış, bireyin karşısındaki kişiye daha az yargılayıcı ve daha açık bir şekilde yaklaşmasını destekler.

Deneyimler göstermektedir ki, sosyal alanda çalışan bireyler, kendilerine başvuran kişilere bireysel olarak yanıt vermeye özen gösterir ve kültürel duyarlılık sergilerler. Örneğin, bir sosyal hizmet görevlisi, farklı kültürlerden gelen bireylerin ihtiyaçlarını anlamak ve onlara uygun bir şekilde destek sağlamak için bilinçli bir çaba harcar. Aynı şekilde, eğitimciler, öğrencilerinin kültürel arka planlarına saygı göstererek eğitim yöntemlerini uyarlayabilir ve onların öğrenme deneyimlerini zenginleştirebilir.

Önyargıları Azaltmak ve Hoşgörüyü Teşvik Etmek

Önyargıları azaltmak ve hoşgörüyü teşvik etmek, kültürlerarası yeterliliğin temel unsurlarından biridir. Önyargılar, bireylerin farklı kültürlere dair önceden belirlenmiş yanlış veya genelleştirilmiş algılarını temsil eder ve bu algılar, etkili iletişim ve iş birliğini engelleyebilir. Bu nedenle, bireylerin kendi stereotiplerini sorgulaması ve eleştirel bir yaklaşımla bu kalıpları kırması büyük önem taşır. Farklı kültürlerle çalışmak, bireylerin önyargılarını fark etmesine ve bu önyargıları yeniden değerlendirmesine olanak tanır. Örneğin, bir birey başka bir kültür hakkında duyduğu genel geçer yargıları sorgulayıp, o kültürü temsil eden bireylerle doğrudan iletişim kurduğunda, bu yargıların çoğu zaman gerçeği yansıtmadığını fark edebilir. Bu tür deneyimler, bireyin dünya görüşünü genişletir ve daha kapsayıcı bir anlayış geliştirmesine katkıda bulunur.

Hoşgörüyü teşvik etmek, farklılıkları kabul etmenin ve değer vermenin bir adım ötesine geçmeyi gerektirir. Hoşgörü, yalnızca farklılıkları kabul etmekle kalmayıp, bu farklılıkları zenginlik olarak görmek ve anlamaya çalışmaktır. Çeşitliliğe değer veren bir tutum, topluluklarda daha güçlü bir uyum ve dayanışma yaratır. Örneğin, iş yerlerinde kültürel çeşitliliği teşvik etmek, ekiplerin daha yaratıcı ve yenilikçi olmasına olanak tanır.

Sosyal ayrımcılığı azaltmak ve kapsayıcı bir ortam yaratmak, önyargılarla mücadelede kritik bir adımdır. Ayrımcılık, farklı kültürlerden bireylerin eşit fırsatlara sahip olmasını engeller ve topluluklar arasında güven kaybına yol açar. Bu nedenle, sosyal ayrımcılığı ortadan kaldırmayı hedefleyen eğitim programları, bilinçlendirme kampanyaları ve politika değişiklikleri, kültürlerarası etkileşimleri daha adil hale getirir. Örneğin, okullarda ve iş yerlerinde düzenlenen kültür tanıtım günleri, farklı kültürlerin tanıtılması ve önyargıların azaltılmasında etkili bir yöntemdir.

Kültürel çeşitlilikle tanımlanan çalışma alanlarında, hoşgörünün teşvik edilmesi özellikle önemlidir. Bu tür alanlarda, bireyler farklı kültürlerden gelen kişilerle sıkça etkileşimde bulunur ve bu da hem kişisel hem de profesyonel ilişkilerde esneklik ve anlayış geliştirmeyi gerektirir. Liderlerin ve yöneticilerin, ekip üyeleri arasında hoşgörüyü teşvik eden politikalar benimsemesi, iş yerinde uyumu artırır ve daha üretken bir çalışma ortamı yaratır.

Etkili İletişim ve Çatışma Çözme

Etkili iletişim ve çatışma çözme, kültürlerarası yeterliliğin temel taşlarından biridir. Farklı kültürel geçmişlere sahip bireyler arasında iletişim kurarken, dil, jestler, değerler ve beklentilerdeki farklılıklar yanlış anlamalara ve çatışmalara yol açabilir. Ancak bu durum, doğru yaklaşımlarla bir öğrenme ve gelişme fırsatına dönüştürülebilir. Farklı kökenlerden gelen insanlar arasında etkili iletişim kurabilmek için ilk adım, aktif dinlemeyi benimsemektir. Aktif dinleme, yalnızca söylenen sözleri anlamak değil, aynı zamanda konuşmacının duygularını, niyetlerini ve bağlamını da kavramayı içerir. Bu, karşılıklı anlayışı güçlendirir ve iletişim sırasında yanlış anlamaların önüne geçer. Örneğin, kültürel bir kavramın yanlış anlaşılması durumunda, açık sorular sormak ve anlam netleştirme yöntemleri kullanmak, iletişimdeki pürüzleri gidermeye yardımcı olur. Çatışma çözme sürecinde ise empati ve tarafsızlık önemli bir rol oynar. Empati, bireyin karşısındaki kişinin bakış açısını anlamasına ve duygularını paylaşmasına olanak tanır. Tarafsızlık ise çatışmayı değerlendirirken önyargılardan arınmış bir tutum sergilemeyi gerektirir. Bu yaklaşımlar, tarafların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlar ve uzlaşmaya açık bir zemin hazırlar.

Kültürlerarası çatışmalar genellikle değerler, inançlar veya iletişim tarzlarındaki farklılıklardan kaynaklanır. Örneğin, bir kültürde doğrudan iletişim makbul görülürken, başka bir kültürde dolaylı iletişim tercih edilebilir. Bu tür farklılıkların farkında olmak ve çatışmayı çözerken her iki tarafın da iletişim tarzlarına saygı göstermek, sürecin başarılı olmasını sağlar. Sosyal hizmet alanında, etkili iletişim ve çatışma çözme becerileri, hizmet sunulan bireylerle güçlü ilişkiler kurmak için hayati önem taşır. Sosyal hizmet uzmanları, bireylerin ihtiyaçlarını anlamak, onlara rehberlik etmek ve sosyal entegrasyonlarını desteklemek için bu becerilere sıklıkla başvurur. Örneğin, göçmenlerle çalışan bir sosyal hizmet uzmanı, onların farklı kültürel geçmişlerinden kaynaklanan beklentilerini dikkate alarak, uyum süreçlerini kolaylaştırabilir.

Kültürel Duyarlılık ve Empati

Kültürel duyarlılık ve empati, bireyler arası iletişimde ve kültürlerarası ilişkilerde temel bir rol oynar. Farklı kültürel kökenlere sahip insanlarla iletişim kurmak, onların değerlerini, inançlarını

ve yaşam tarzlarını anlamayı gerektirir. Bu anlayış, yalnızca sosyal alanlarda karşılaşılan zorlukları aşmak için değil, aynı zamanda bu çeşitliliği bir fırsat ve zenginlik olarak değerlendirmek için gereklidir.

Kültürel duyarlılık, bireylerin farklı kültürel normlara ve değer sistemlerine saygı göstermesini içerir. Bu, kişinin kendi kültürel bakış açısını evrensel bir norm olarak görmemesini ve diğer kültürlerin bakış açılarını anlamaya açık olmasını gerektirir. Örneğin, bir kültürde bireysellik ön plandayken, başka bir kültürde topluluk değerleri daha önemli olabilir. Kültürel duyarlılık, bu tür farkların bilincinde olmayı ve her bireyin bu farklılıklar ışığında değerlendirilebileceğini anlamayı sağlar. Empati ise kişinin, karşısındaki bireyin duygularını, düşüncelerini ve durumunu anlamaya çalışmasını ifade eder. Empati kurmak, yalnızca söylenen sözleri dinlemekle sınırlı kalmaz; aynı zamanda beden dili, tonlama ve bağlam gibi sözel olmayan ipuçlarını da dikkate almayı içerir. Bu, özellikle farklı kültürlerden gelen bireylerle iletişim kurarken, yanlış anlamaların önüne geçmek ve karşılıklı güven oluşturmak için önemlidir. Sosyal hizmet alanında kültürel duyarlılık ve empati, profesyonellerin müşterileriyle daha güçlü ve etkili ilişkiler kurmasını sağlar. Örneğin, bir sosyal hizmet uzmanı, göçmen bir aileyle çalışırken, onların kültürel geçmişlerini anlamak için zaman ayırabilir ve bu bilgiyi onların ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirmek için kullanabilir. Bu yaklaşım, bireylerin kendilerini daha iyi ifade etmelerine ve hizmet sürecine aktif olarak katılmalarına olanak tanır.

Kültürel Duyarlılığı Anlamak

Kültürel duyarlılık, kültürler arasındaki farkları fark etme, bilgi edinme ve anlamaya, ayrıca sosyal hizmette bu farkları doğru şekilde dikkate alma becerisiyle ilgilidir. Bu, değerlerin, inançların ve davranışların üzerindeki etkisini tanımak ve onlara saygı göstermektir (Jugendah, 1991, s. 65).

Sosyal alanda kültürel hassasiyetin önemi, bir kişinin kültürel kökeni hakkında sürekli olarak kendini bilgilendirmesidir. Bu, stereotiplere ve önyargılardan kaçınmaya, karşımızdaki kişinin bireysel ihtiyaçlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Sosyal alanda empati, başkalarının duyguları ve düşünceleriyle empati kurma yeteneği, kültürel hassasiyetin gelişimi için temel bir gerekliliktir. Bu tür gereklilikler, sosyal alanda kültürel iletişim kurmaya ve gerçek ilişkiler yaratmaya olanak tanır. Sosyokültürel empatiyi öğretimde pratik olarak uygulamak, öğrencilere aktif dinleme, anlama ve öğretmenlerden öğrenme isteği gerektirir. Öğretim sürecinde öğretmenlerin empatik davranışları, öğrencilerin bireysel bağlamını anlamalarına ve onlara destek önerilerini uyarlamalarına yardımcı olabilir (Qeribova, 2022, s. 34). Sosyokültürel hassasiyet ve empatiyi teşvik etmek için stratejiler şunlardır:

Ekstra Eğitim: Kültürlerarası yetkinlik konusunda düzenli eğitim, kültürel hassasiyet farkındalığını artırmak ve empati becerilerini güçlendirmek için gereklidir.

Kendini Yansıtma: Kendi kültürel etkilerini ve önyargılarını araştırmak, bilinçsiz önyargıları tanımak ve azaltmak önemli bir adımdır.

Değişim: Farklı kültürlerden gelen meslektaşlar ve öğrencilerle değişim yapmak, kültürel çeşitliliği anlamaya ve takdir etmeye yardımcı olur.

Arabulucular ve Tercümanlar Kullanmak: İletişim engellerini ortadan kaldırmak ve yanlış anlamaları önlemek için araçlardan veya tercümanlardan faydalanmak yararlı olabilir. Sosyokültürel ihtiyaçlar sadece kültürel hassasiyet sergilemekle kalmaz, aynı zamanda sosyal hizmetin kalitesini ve etkinliğini artırır (Schlieben-Lange, 1991, s. 16).

Uluslararası bir deneyim olarak, Almanya'da sosyal alandaki kültürlerarası çalışma, çeşitli hukuki çerçevelerle karakterize edilir. Bu yasal gereklilikler, tüm insanlar için eşit muamele sağlanması ve ayrımcılıkla aktif şekilde mücadele edilmesi açısından son derece önemlidir (Jürgen, 2015, s. 34).

En önemli yasalar ve bunların kültürlerarası sosyal iş için önemi, bilimsel ve teorik literatürde geniş bir şekilde açıklanır. İletişim ve dil, sosyal çalışmalarda, özellikle farklı kültür ve dil kökenli insanlarla etkileşime girildiğinde, etkili iletişim kurma becerisinin merkezi bir rol oynadığını gösterir. Bu bağlamda, kültürlerarası yetkinlik, anlaşmazlıkları önlemeye yardımcı olabilir ve sosyokültürel düzeyde aralarındaki güveni inşa etmenin temel unsuru olabilir. Anlaşmazlıkları önlemek için etkili iletişim becerilerinin önemi büyüktür: etkili iletişim, kültürel veya dilsel farklar nedeniyle ortaya çıkabilecek yanlış anlamaları netleştirmeye yardımcı olur (Zeuner, 2001, s. 114).

Bu, anlaşmazlıkların çatışmalara ya da ihtiyaçların yanlış değerlendirilmesine yol açabileceği sosyal hizmetin hassas alanlarında özellikle önemlidir. Güven oluşturmak, açık ve empatik iletişim, öğrencilerin sosyokültürel bağlantı kurma güvenini artırır. Güven, başarılı işbirlikleri ve problem çözme üzerinde aktif olarak çalışmaya istekli olmanın temel faktörüdür.

Dil engellerini aşmak, kültürlerarası sosyal alandaki en büyük sorunlardan biridir. Farklı stratejiler bu engelleri en aza indirmeye yardımcı olabilir. Almanca'yı yeterince bilmeyen kişilerle iletişim kurarken, tercümanlar önemli bir rol oynar. Onlar sadece iletişime katkıda bulunmaz, aynı zamanda durumu anlamak için önemli olabilecek kültürel nüansları da tercüme edebilirler. Yabancı dilde bilgi, beceri ve alışkanlıkları edinmek; sosyokültürel becerileri hedef dilde şekillendirmek, temel bilgileri öğrenme isteği, kişinin kültürel kökenine saygı ve minnettarlık göstergesidir. Hatta basit ifadeler iletişimi kolaylaştırabilir ve ilişkileri güçlendirebilir. Özellikle Almanca veya İngilizce konuşan kişilerle iletişim kurarken, görsel materyaller, piktogramlar veya basit dil kullanımı iletişimi kolaylaştırabilir. Kültürlerarası yetkinliği öğrencilerde oluşturmak için öğretim sürecinde sosyokültürel eğitim, kültürlerarası iletişim ve dil engellerinin kaldırılması yöntemleri, yabancı dil öğretiminde iletişim becerilerinin sürekli olarak geliştirilmesini zorunlu kılar (Hüseynzade, 2001, s. 54).

Almanca dilinde, kendi veya yabancı kültürümüz ve dilimiz hakkında tarihsel olarak ideolojik temelli uydurmalar ve mitleri öğrenmek, kültürlerarası anlayış ve eleştirel düşünme açısından oldukça öğreticiydi. Bu süreçte, dilin sadece iletişim aracı olmanın ötesinde, bir kültürün düşünsel ve sosyal yapılarını nasıl yansıttığını daha derinden keşfettik. Özellikle, tarihsel mitlerin ve ideolojik temelli uydurmaların, dilin nasıl şekillendirildiği ve kültürel kimliklerin nasıl inşa edildiği konusunda önemli bilgiler sunduğu fark edildi.

Pratikte ise, sunulan mülakatlar ve gözlemler, Almanca ve İngilizce konuşan kültür temsilcileri arasındaki farklı iletişim davranışlarını, anlaşmazlıkları ve çelişkili-pragmatik analizleri anlamamıza olanak tanıdı. Bu mülakatlar, kültürlerarası etkileşimdeki karmaşıklığı ortaya koyarak, dilin yalnızca kelimeler ve gramerden ibaret olmadığını, aynı zamanda kültürel değerlerin ve normların bir yansıması olduğunu gösterdi.

Örneğin, Almanca ve İngilizce konuşan bireyler arasındaki dilsel farklılıklar, iletişimdeki belirsizlikleri ve çatışmaları daha net bir şekilde ortaya çıkardı. Bu durum, her iki kültürün kendine özgü norm ve değer sistemlerinin, dilin kullanımını ve iletişim stratejilerini nasıl etkilediğini anlamamıza yardımcı oldu. Çelişkili-pragmatik analizler, bu kültürlerin dilsel anlamları nasıl oluşturduğunu ve birbirlerinden nasıl farklı şekilde yorumladığını gözler önüne

serdi. Sonuç olarak, kültürlerarası iletişimdeki bu farklılıklar, dilin sosyal ve kültürel bir yapı olarak nasıl işlediğini ve iletişimdeki başarıyı nasıl etkileyebileceğini anlamamızı sağladı. Öğrenciler, kültürel bağlamdaki bu çeşitlilikleri göz önünde bulundurarak, daha derinlemesine bir kültürel farkındalık geliştirdi ve karşılaşılan anlaşmazlıkları aşmak için gerekli stratejileri keşfetmiş oldular. Bu deneyim, kültürlerarası becerilerin ve empati düzeyinin artırılmasında önemli bir adımdı. Böylece, varsayımımız şuydu ki, Almanca konuşanların farklı davranışları, tarif edilen bir çok anlaşmazlığın kaynağı olabilir. Kültürlerarası görüşmelerde en ilginç ve aynı zamanda en kafa karıştırıcı anlaşmazlıklar, bir kişinin yanlış duyması, bir kelimeyi bilmemesi veya anlamaması, bir şeyi yanlış telaffuz etmesi veya Almanca dil bilgisi kurallarını doğru kullanmaması nedeniyle değil, aksine bunlar farklı diskurlar üzerinden ortaya çıkmaktadır. Onların temelinde yatan değerler ve öncelikler, bu tür anlaşmazlıklar ve dolayısıyla önyargılı tutumlar, konuşma partnerinin ifadelerinin, belirlenen anlamın doğru bir şekilde yorumlanmaması sonucu ortaya çıkar. Yanlış düşünme ve sonuç çıkarma tehlikesi, elbette dolaylılık, nezaket ve diğer şartlı iletişim kurallarının sıkça farklılık gösterdiği farklı kültürel kökenli üyeler arasındaki karşılıklı ilişkilerde daha büyüktür.

Kültürlerarası görüşmelerde konuşanın dinleyiciye farklı dilsel seviyelerde, örneğin tonlama, kelime seçimi, cümle yapısı vb. aracılığıyla verdiği “işaretlerin” farklı yorumları vardır. Almanca'nın yabancı dil olarak öğretilmesinde iletişimsel (kültürlerarası) yetkinliği aktarmak, başlangıçta vurgulanan gibi, genel olarak yabancı dil öğretiminde ve özellikle de sosyal amaçlar için dil ile ilişkili yaklaşımın uygun olduğunu göstermektedir. Her yabancı dil dersinde öncelikle dilin öğretimiyle uğraşırız ve belirttiğimiz gibi, dil öğrenilmesiyle bilgi bilincinin artması kültürel bilincin artmasını içerir (İbrahimov, 2021, s. 28).

Almanca dilinde iletişimsel (kültürlerarası) becerilerin öğretimi sırasında dikkate alınması gereken önemli noktalar şunlardır:

Almanca dilinde kültürel bağlama uygun davranış: İlk olarak, karşılıklı etkileşim normları, değerler ve mentalitelerle ilgili bilgi gereklidir. Ana dil ile Almanca arasındaki kültürel farklar ve benzerlikler, normlar ve bunların katılımcıların iletişimsel davranışları üzerindeki etkileri bilinir ve bilinçlidir, otomatik olarak varolur (Edmondson, 1993, s. 67).

Dil ve kültürel iletişim normları hakkında bilgi ve farkındalık: Kültürlerarası farkların açıkça ifade edildiği paralel metinler ve çevirilerle yapılan bilişsel alıştırmalar da kültürel farkındalığı artırmak için yardımcı olabilir. Kültürel farkları artırmaya yönelik diğer yöntemlere, kültürel modüller yani multimedya kullanılarak hazırlanabilecek ve belirli bir konuya odaklanan tam öğrenme ünitelerinin kullanımı dahildir.

Öz düşünce ve davranış kurallarından sapmalarla ilgili duyarlılığı artırmak: Öğrenme süreci kendisi, öğrenci günlüğü, notlar, hedefler ve kendi kültürel taşıyıcılarının iletişim davranışlarının gözlemleri gibi unsurlar aracılığıyla dikkat merkezine getirilmelidir. Bu süreç, zor durumların not edilmesi ve başkalarının davranışlarına duyarlı hale gelmek amacıyla tasarlanabilir.

Almanca ve ana dil arasındaki kültürel-dilbilimsel farkları bilmek: Bu farkların bilinmesi otomatik olarak öğrencilere verilmelidir; çeşitli pratik, iletişimsel fakat teorik temelli yöntemler gereklidir. Öğretim sürecinde yeni öğretim teknolojileri, örneğin rol yapma oyunları, simülasyonlar, senaryolar gibi geniş bir şekilde kullanılmalıdır. Simülasyonla oluşturulan durumlar sayesinde yabancı dilde iletişim becerileri öğretilir ve aynı zamanda bazı

yorumlama alışkanlıkları sorgulanabilir; başkalarına katlanmak ve olabildiğince tanınmak mümkün olabilir (Sternberg, 1997, s. 14).

Olayların pratik ve teorik-analitik araştırılması: İletişim becerilerinin öğretilmesi için özellikle etkilidir. Ancak, genel olarak dış kültürel standartlar ve diğer hazır durumlar yerine, öğrencilerin yorum yapmalarına olanak tanınmalıdır (Tomas, 1993, s. 123).

Almanca dilinde kültürlerarası yeterlilik kazanılması, sosyokültürel becerilerin gelişmesine etki eden ana unsur olarak araştırmada çeşitli yöntemlerin kullanılmasını gerektirmiştir:

- **Ana dili konuşurları ile öğrenciler arasında rol oyunları (mülakatlarla):** Bu yöntem, öğrencilerin dilin pratik kullanımını öğrenmesi ve kültürlerarası becerilerini geliştirmesi için önemlidir (Silva, 2009, s. 632). Öğrenciler, farklı kültürlerden gelen bireylerle etkileşim kurarak, dilin inceliklerini, sosyal normları ve iletişim tarzlarını öğrenirler. Bu, kültürlerarası becerilerin gelişmesine katkıda bulunur; çünkü dil sadece iletişim aracı değil, aynı zamanda bir kültürün düşünce biçimlerini, değerlerini ve dünyaya bakış açısını yansıtan bir aynadır. Bu tür etkileşimler, öğrencilere sosyal farkındalık kazandırarak, kültürel çeşitliliği anlamalarına ve bu çeşitlilikle etkili bir şekilde iletişim kurmalarına olanak tanır.

- **Öğrencilerin, ana dilde konuşanları ve tam tersini oynaması için rollerin değiştirilmesi:** Bu yaklaşım, öğrencilerin empati yeteneklerini güçlendirerek kültürlerarası farkları daha iyi anlamalarına yardımcı olur.

- **Kültürlerarası durumlar hakkında yapılan mülakatlar:** Farklı kültürlerden insanlarla yapılan mülakatlar, öğrencilere kültürlerarası iletişimin zenginliğini gösterir (Borrowski, 2019, s. 65). Ayrıca, bu süreç, öğrencilerin önyargıları sorgulamasına ve medya ya da toplum tarafından oluşturulan kalıplaşmış düşünceleri aşmasına yardımcı olur. Mülakatlar sırasında, öğrenciler sadece dil becerilerini değil, aynı zamanda beden dili, iletişim tarzları ve kültürel ifade biçimlerini de öğrenir. Bu tür etkileşimler, kültürler arası farkındalığı artırır, çeşitliliği bir zenginlik olarak görmeyi teşvik eder ve sosyal ilişkilerde daha etkili ve anlayışlı bireyler olmalarını sağlar. Eğitimde, bu tür uygulamaların yer alması, öğrencilere küresel dünyada daha başarılı ve bilinçli bireyler olma yolunda önemli katkılar sunar.

- **Günlük tutma gibi, kendi kendine yansıma notları ve kültürlerarası iletişim hakkında raporlar:** Öğrenciler, gözlemlerini yazarak kültürlerarası iletişim deneyimlerini belgelemekte ve bu sayede bilgilerini ve becerilerini daha da geliştirmektedirler.

- **Orijinal sohbetlerin (örneğin grup sohbetleri; aile yemekleri) katılımcı gözlemi:** Öğrencilerin bu tür orijinal sohbetlere katılarak gözlem yapmaları, kültürlerarası normlar hakkında daha derinlemesine bilgi edinmelerine olanak tanır (Hirsch, 1988, s. 14). Ayrıca, birebir gözlemler, öğrencilerin kültürel benzerlik ve farklılıkları doğrudan fark etmelerine olanak tanır. Bu süreç, hem eleştirel düşünme becerilerini geliştirir hem de farklı perspektiflere açık olmayı teşvik eder. Böylece, öğrenciler kültürlerarası empati ve anlayış düzeylerini artırarak global vatandaş olma yolunda önemli bir adım atmış olurlar.

Almanca öğrenen öğrencilerin sundukları notlar bir örnek olarak verilebilir. Ayrıca, öğrencilerin bu tür zorlu iletişim normlarındaki farkları açıklamaları ve yorumlamaları mümkündür. Sosyokültürel becerilerin gelişimine etki eden ana faktörlerin yanı sıra, proje yöntemi, işbirlikli öğrenme metodolojisi, oyun teknolojileri, karşılaştırmalı analiz metodolojisi gibi yöntemlerin yanı sıra dilsel ve kültürel içerikli metinlerin, gazete metinlerinin okunması, şarkı materyali ve milli-kültürel unsurların kullanılması, iletişimsel dil becerilerinin gelişmesine yardımcı

olmaktadır (Triandis, 2006, s. 22). Üniversite öğrencilerinin yabancı dil bilgisi ve becerileri, öğrendikleri dilin konuşulduğu ülkenin sosyokültürel özelliklerine dair bilgi edinmelerine, uygun konuşma ve sözsüz davranışları geliştirmelerine olanak tanır. Ayrıca, kendi ülkelerinin ve öğrendikleri dilin konuşulduğu ülkenin kültüründeki benzerlikleri ve farklılıkları ayırt etme becerisi de gelişir.

Almanca öğrenmek başlangıçta zor görünebilir; ancak günümüzde bu dil, öğrenciler arasında ikinci yabancı dil olarak sıkça tercih edilmektedir. Almanca öğrenen öğrenci sayısının artmasıyla birlikte, modern eğitim sistemindeki yenilikler ve değişen eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak, Almanca öğretiminin daha etkili yöntemlerinin araştırılması giderek önem kazanmaktadır (Bassett-Jones, 2005, s. 12). Bu arayış, yalnızca dil bilgisi ve becerilerinin kazandırılmasını değil, aynı zamanda sosyokültürel yeterliliklerin de geliştirilmesini gerektirir. Çünkü dil öğrenimi, yalnızca dilbilgisi kurallarını öğrenmekle sınırlı bir süreç değildir; bireyin, öğrenilen dili konuşan toplumun kültürünü ve sosyal davranışlarını anlamasını da içerir.

Modern toplumda farklı kültürlerin karşılıklı etkileşimi, sosyal hayatta önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzün küreselleşen dünyasında bireyin başarısı, farklı milletlerden, kültürel ve etnik geçmişe sahip insanlarla etkili bir şekilde iletişim kurma becerisine bağlıdır. Ayrıca, çeşitli zorlu ve çatışmalı durumlarda doğru davranış stratejisi seçme yeteneği de kritik bir öneme sahiptir. Sosyokültürel dil yeterliliği, bireyin kültürlerarası iletişimde uygun bir şekilde kullanabileceği bilgilerin, becerilerin ve davranış stratejilerinin bir bütünüdür.

Sosyokültürel beceriler eksik olduğunda, bireyler farklı kültür temsilcileriyle etkili iletişim kurmakta zorluk yaşayabilir. Bu durum yalnızca dilsel yanlış anlamalara değil, aynı zamanda kültürel farklılıklardan kaynaklanan iletişim problemlerine de neden olur. Örneğin, jest ve mimiklerin farklı anlamları, sosyal nezaket kuralları veya dilsel ifadelerin altındaki örtük mesajlar, kültürlerarası iletişimde ciddi engeller oluşturabilir (Diken & Ablak, 2024, s. 65).

Sosyokültürel yeterliliklerin geliştirilmesinde yeni öğretim teknolojileri büyük bir rol oynamaktadır. Geleneksel öğretim yöntemlerinin yanı sıra, modern eğitimde şu yöntemler sıklıkla kullanılmaktadır: tenkidi düşünme teknikleri, proje tabanlı öğrenme, rol oyunları ve simülasyonlar, oyun tabanlı teknolojiler, medya ve multimedya kullanımı. Bu yöntemler öğrencilerin analitik düşünme becerilerini geliştirir, onları dilin kültürel bağlamlarını daha iyi anlamaya yönlendirir ve gerçek yaşam durumlarına hazırlıklı olmalarını sağlar.

SONUÇ

Almanca ile öğrencilerin ana dili arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmalı, bu farkların iletişimdeki etkileri öğrencilere açıklanmalıdır. Bu sayede öğrenciler, yalnızca dil bilgisi açısından değil, kültürel anlamda da bilinçlenir. Kültürlerarası etkileşimi artırmak için öğrenciler, Alman kültürüne özgü etkinliklerde yer alabilir. Örneğin, Alman yemekleri pişirme etkinlikleri, Alman festivalleri hakkında araştırmalar ya da Alman müziklerini inceleme gibi aktiviteler sosyokültürel farkındalık kazandırabilir.

Öğrencilere, farklı kültürlerin değer sistemlerini anlamalarına yardımcı olacak eğitim materyalleri sunulabilir. Ayrıca, öğrencilerden kendi kültürleriyle Alman kültürü arasında karşılaştırma yapmaları istenebilir. Bu çalışmalar, öğrencilerin kendi kültürlerine dair farkındalıklarını artırırken, diğer kültürlerle karşı daha hoşgörülü olmalarını sağlar. Almanca anadil konuşucularıyla yapılan sanal ya da yüz yüze görüşmeler, öğrencilerin dil becerilerini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda gerçek hayatta kültürel davranışları gözleme ve uygulama fırsatı sunar. Öğrenciler, kendi kültürel davranışlarını inceleyerek ve bunları Alman

kültürüyle karşılaştırarak, farklı kültürel normların nedenlerini anlamaya çalışabilir. Bu süreçte öğrenciler, kendi davranış kalıplarını sorgular ve daha geniş bir perspektif kazanır.

Almanca öğretimi, yalnızca dilin kurallarını ve kelime bilgisini aktarmakla sınırlı kalmamalıdır. Sosyokültürel yeterliliklerin geliştirilmesi, öğrencilerin Almanca diline ve Alman kültürüne tam anlamıyla hakim olmalarını sağlar. Bu süreç, bireylerin hem dil becerilerini hem de kültürel farkındalıklarını artırır. Ayrıca, kültürlerarası iletişimde çatışmaları önleyebilecek becerilerin kazanılmasını destekler. Araştırmalar, modern eğitim sisteminde sosyokültürel yeterliliklerin geliştirilmesinin, öğrencilerin akademik başarılarını artırmakla kalmadığını, aynı zamanda onların daha açık fikirli, hoşgörülü ve yaratıcı bireyler olmalarına katkı sağladığını göstermektedir. Bu nedenle, eğitim sürecinde sosyokültürel yeterliliklerin kazandırılması ve bu alanda yenilikçi yöntemlerin kullanılması, yalnızca Almanca öğrenimi için değil, tüm yabancı dil eğitiminde öncelikli hedeflerden biri olmalıdır. Dil öğrenimi sadece kelimeleri ve grameri öğretmekle sınırlı kalmamalı; öğrencilerin o dili konuşan toplumların kültürlerini, değerlerini, iletişim biçimlerini ve sosyal normlarını anlamalarını da sağlamalıdır.

Sosyokültürel yeterlilik, öğrencilerin dilin kültürel bağlamını doğru bir şekilde kavrayabilmesini ve farklı kültürlerden gelen insanlarla etkili bir şekilde iletişim kurabilmesini sağlayan bir beceridir. Bu beceri, dil öğrencilerinin sadece dilsel yetkinliklerini değil, aynı zamanda kültürel farkındalıklarını, empati düzeylerini ve sosyal etkileşim becerilerini de geliştirmelerine yardımcı olur. Eğitimde yenilikçi yöntemler kullanmak, öğrencilerin yalnızca dil becerilerini değil, aynı zamanda kültürel becerilerini de pekiştirecek etkileşimli ve deneyimsel öğrenme ortamları yaratılmasını sağlar. Örneğin, mülakatlar, kültürel geziler, dijital medya kullanımı gibi etkileşimli yaklaşımlar, öğrencilerin kültürel anlayışlarını güçlendirir. Bu yöntemler, öğrencilerin dil becerilerini gerçek dünya bağlamlarında kullanmalarını teşvik eder ve onları küresel bir toplumda etkili bir şekilde iletişim kurabilen bireyler olarak yetiştirir.

Sonuç olarak, sosyokültürel yeterliliklerin geliştirilmesi, dil öğreniminin çok daha derinlemesine ve anlamlı olmasını sağlar. Bu, öğrencilere yalnızca dil öğretmenin ötesine geçerek, onları kültürlerarası becerilerle donatılmış bireyler olarak hazırlamayı hedefler.

EXTENDED ABSTRACT**Intercultural Competence – Key Factors Affecting the Formation of Socio-Cultural Skills**

Learning a foreign language is not merely about acquiring new vocabulary and mastering grammatical rules; it is also about developing sociocultural competencies that enable effective communication in real-life situations. A learner's desire to acquire fundamental knowledge and skills in a foreign language reflects an appreciation and respect for the cultural background of that language. In this context, learning and using even simple expressions can facilitate communication, strengthen interpersonal relationships, and foster mutual understanding between speakers of different languages.

One of the key aspects of successful language learning is the ability to bridge the gap between linguistic knowledge and sociocultural awareness. While grammatical accuracy and vocabulary range are essential, they alone do not guarantee effective communication. The ability to interpret and use language in culturally appropriate ways is just as important. Language and culture are inseparable, as language serves as a carrier of cultural values, traditions, and social norms. Therefore, mastering a foreign language also involves understanding the unwritten rules of communication, including gestures, body language, tone, and cultural references.

To enhance communication, particularly between speakers of different linguistic backgrounds, the use of visual aids, pictograms, and simplified language can be highly effective. These tools serve as a universal means of bridging language gaps and making communication more accessible, particularly in multilingual settings. This approach is beneficial when interacting with speakers of widely spoken languages such as German or English, where non-native speakers often face difficulties in understanding fast speech, idiomatic expressions, or culturally embedded references.

Visual aids, such as images, diagrams, and gestures, help convey meaning when words alone are insufficient. In educational settings, teachers often use pictograms and multimedia resources to illustrate concepts and facilitate comprehension. Additionally, simplifying language by using clear, concise sentences and avoiding complex idioms can make communication smoother for language learners. This is particularly beneficial in international workplaces, academic environments, and social interactions where participants have varying levels of proficiency in the language of communication.

Intercultural competence constitutes the capacity of individuals to identify and appreciate the distinctive attributes of diverse cultures. This competency enables individuals to comprehend the heterogeneity of communication styles and to cultivate the aptitude for adaptation to these modalities. Concurrently, the ability to formulate contextually appropriate and respectful responses to the varying norms prevalent within social milieus is an integral facet of intercultural competence. The cultivation of this salient competency within the domain of language pedagogy necessitates that learners engage with authentic materials derived from real-world contexts. The facilitation of critical reflection and discourse about disparate cultural paradigms represents a crucial phase in this developmental process. Moreover, consistent interaction with native speakers of the target language serves to augment learners' depth of cultural understanding. Through the implementation of such pedagogical methodologies, learners not only acquire knowledge of the structural elements of the language but also develop a nuanced comprehension of the target culture's intricacies. Consequently, in communicative acts, they transcend mere grammatical accuracy, attaining the proficiency to engage in discourse that is both contextually

relevant and efficacious. This, in turn, empowers them to function as more proficient and perceptive individuals within international settings.

Ultimately, learning a foreign language extends beyond grammatical rules and vocabulary acquisition. It is a multidimensional process that involves the development of sociocultural competencies, intercultural awareness, and effective communication strategies. The integration of diverse teaching methodologies, interactive learning techniques, and cultural studies into language education helps students navigate the complexities of communication in a globalized world.

KAYNAKÇA

- Bassett-Jones, N. (2005). The Paradox of Diversity Management, Creativity and Innovation. *Creativity and Innovation Management*, 14(2).
- Borrowski, T. (2019). The Battelle for Kids P21 Framework for 21st Century Learning. University of Illinois at Chicago.
- Diken, F., & Ablak, S. (2024). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın kültürel yetkinlik ve beceriler ışığında incelenmesi: Türkiye 2018 programı örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 62-76. <https://doi.org/10.17556/erziefd.1367145>
- Edmondson, A.C. (1993). Speaking up in the Operating Room: How Team Leaders Promote Learning in Interdisciplinary Action Teams. *Journal of Management Studies*.
- Galskova, N.D. (2004). *Teoriya obuçeniya inostrannim yazıkam*. Moskova: Akademiya.
- Guseynzade, G. (2001). *Obuçenie rečovoy kommunikaçiya na inostrannom yazıke*. Baku: Mutarjim.
- Hirsch Jr, E. D. (1988). *Cultural literacy: What every American needs to know*. Vintage.
- Huneke, H.W., & Steinig, W. (2010). *Deutsch als Fremdsprache*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Ibrahimov, E. (2023). Basic principles of language policy and language planning. *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference "Scientific Results" (February 16-17, 2023)*. 226 p. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7654983>
- İbrahimov, E. (2021). Azerbaycan'da Dil Politikalarının Toplumdilbilimsel Paradigmaları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, SUTAD*, 50, 27-41.
- Jugendahl, W. (1991). *Sprachliche Bildung im kulturellen Kontext*. Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH.
- Jürgen, B. (2015). *Einführung in die Interkulturelle Wirtschaftskommunikation*. 2. Göttingen.
- Qəribova, M. (2022). *Ali məktəblərdə alman dilinin tədrisi metodikası*. Bakı: Mütərcim.
- Roche, J. (2008). *Fremdsprachenerwerb/Fremdsprachendidaktik*. Tübingen: Verlag.
- Safanova, V.V. (2004). *Kommunikativnaya kompetentsiya: sovremennyye podkhody k mnogourovnevomu opisaniyu v metodicheskikh tselyakh*. Moskova: Yevroşkola.
- Schatz, H. (2001). *Fertigkeit Sprechen*. Kassel: Langenscheidt.
- Schlieben-Lange, Brigitte (1991). *Soziolinguistik*. Berlin: Kohlhammer Verlag.
- Silva, E. (2009). Measuring skills for 21st-century learning. *Phi delta kappan*, 90(9), 630-634.
- Sternberg, R. J. (1997). *Sucesfull Intelligence*. New York: Plume.
- Thomas, K.R. (1993). Commentary: Some observations on the use of the word "consumer". *Journal of Rehabilitation*, 59(2).
- Triandis, H. C. (2006). Cultural intelligence in organisations. *Group & Organisations Management*, 31(1), 20-26.
- Zeuner, U. (2001). *Landeskunde und interkulturelles Lernen: eine Einführung*. Verlag.

MAKALE BİLGİLERİ

Etik Kurul Kararı:	Araştırma Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Araştırmada herhangi bir katılımcıya yer verilmemiştir.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Makalede kullanılan telif hakkı içeren herhangi bir görsel yer verilmemiştir.

ARTICLE INFORMATION

Ethics Committee Decision:	The research is exempt from Ethics Committee Decision.
Participant Consent:	No participant was included in the research.
Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Copyrights:	No images claiming copyright are included in the article.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
Management center and communication

info@intoba.org

www.intoba.org

Sırrı Çelik Bulvarı No: 4 Kat: 9/124 Çekmeköy / İstanbul / Türkiye